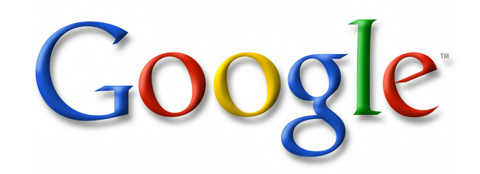

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

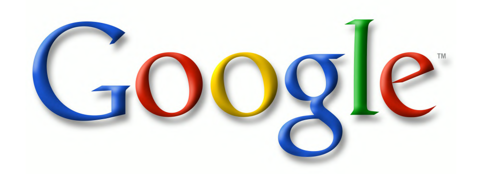
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

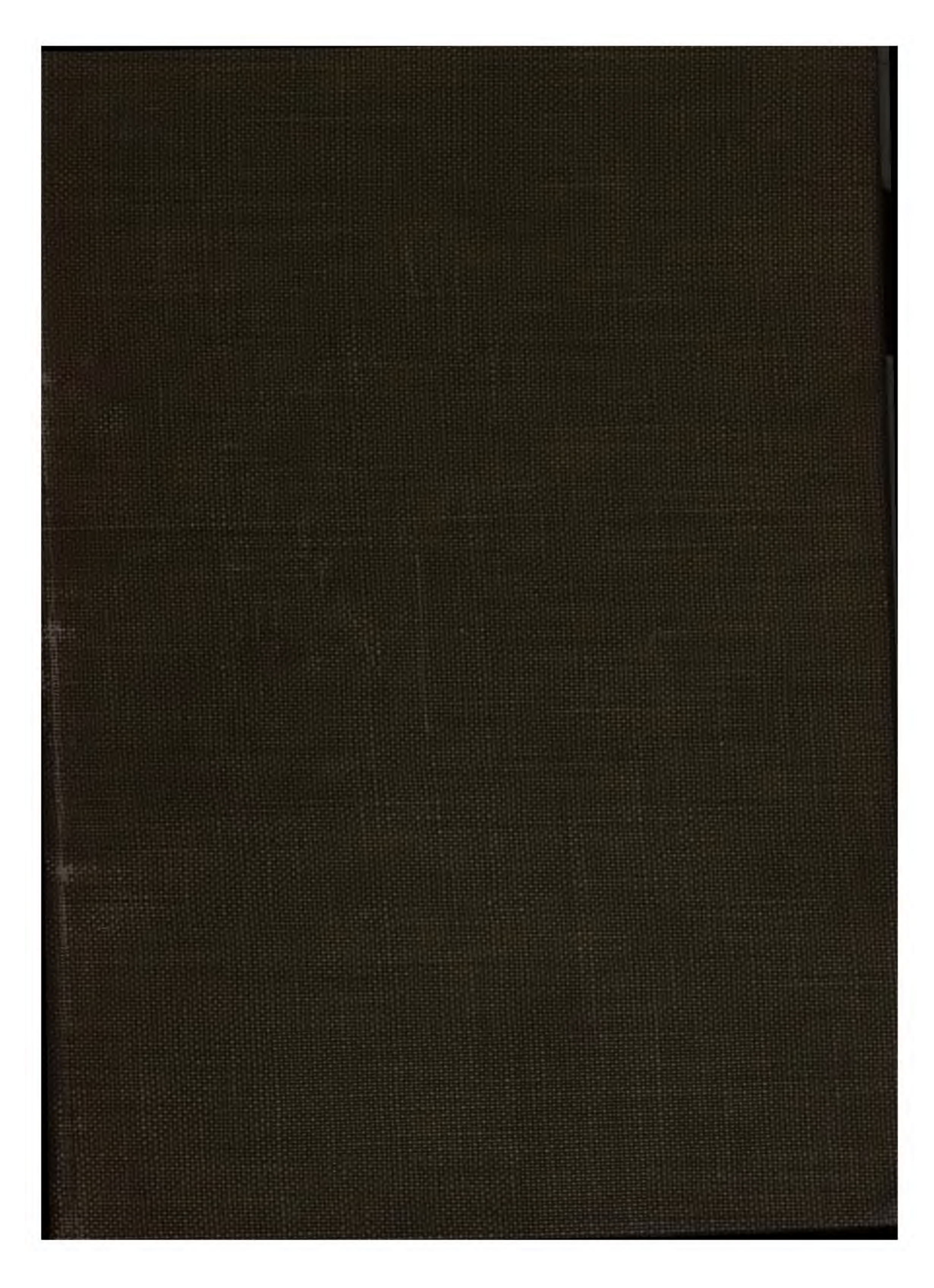
Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

+ *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
+ *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
+ *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
+ *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter `http://books.google.com` durchsuchen.

16425.37

Bound

DEC 7 1908

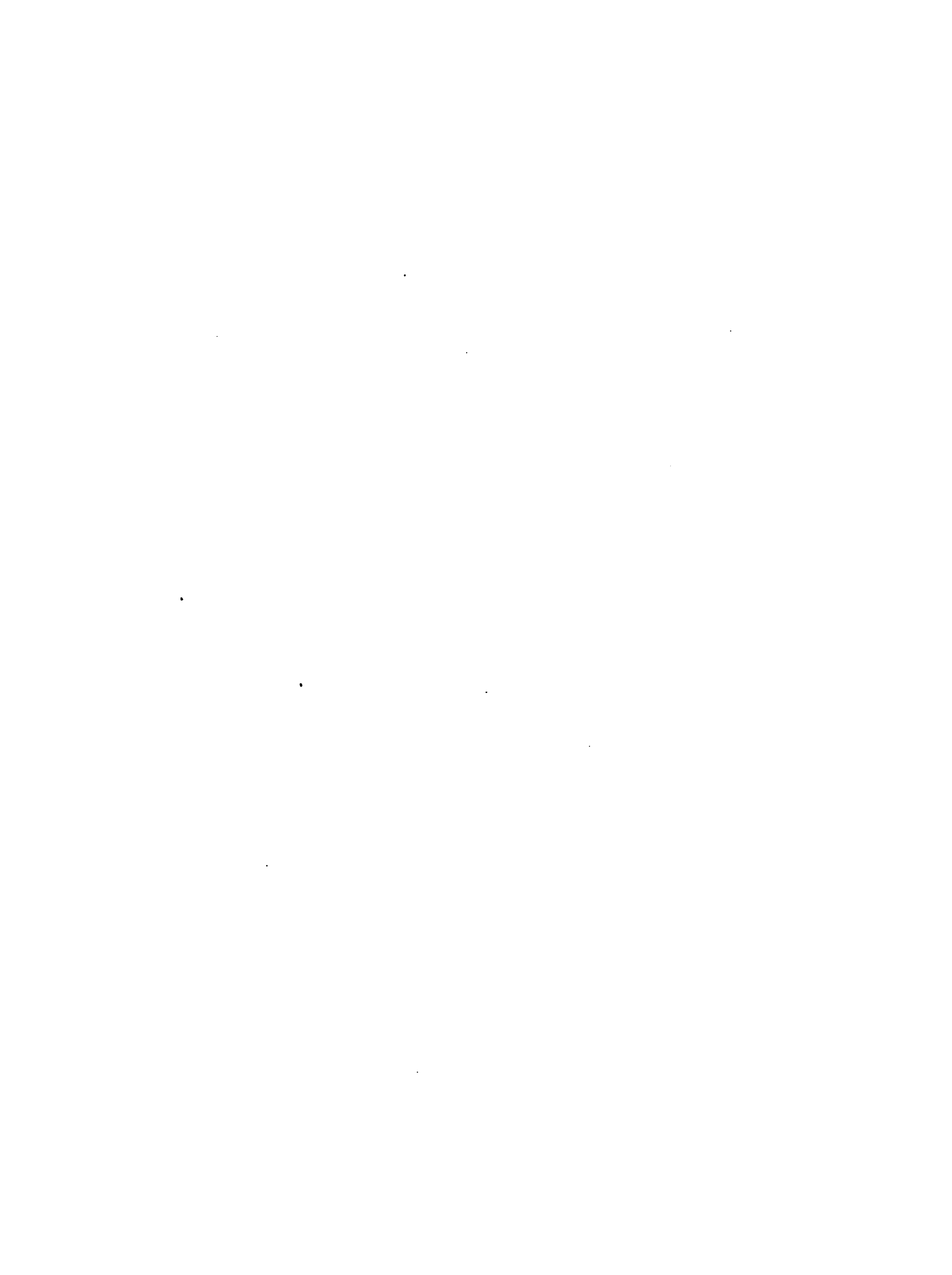

Harvard College Library

FROM

By Exchange

ROBINSON CRUSOE IN NEDERLAND.

EEN BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DEN ROMAN
IN DE XVIIIe EEUW.

ROBINSON CRUSOE IN NEDERLAND.

EEN BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DEN ROMAN IN DE XVIIIE EEUW.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS MR. P. PET, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID, TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP ZATERDAG 15 JUNI 1907, DES NAMIDDAGS TE 3 UUR DOOR WERNER HENDRIK STAVERMAN, GEBOREN TE TWELLO.

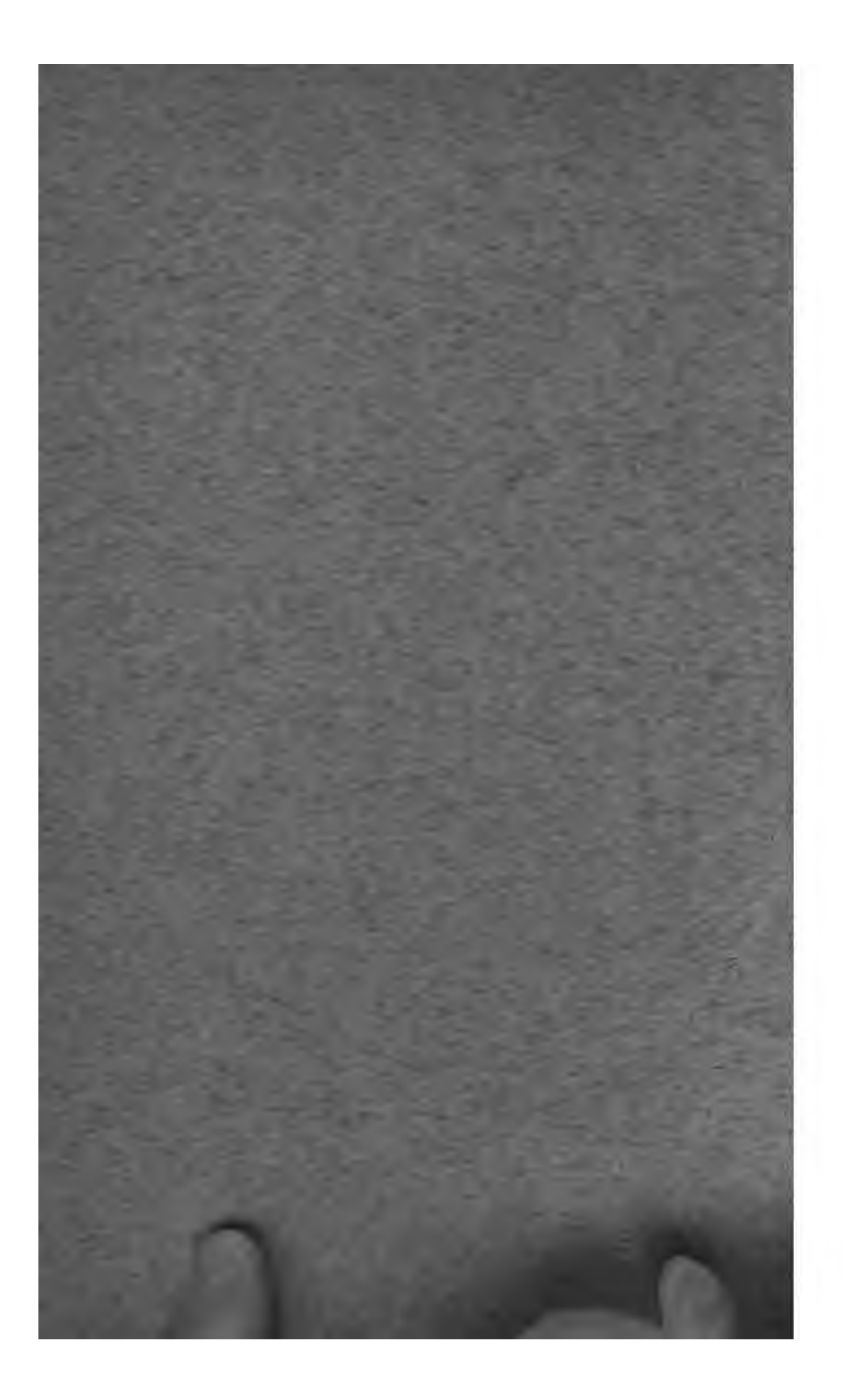
M. DE WAAL. — 1907. — GRONINGEN.

1350.71
164 85.37
2
Harvard College Library
NOV 27 1907
From the University
by exchange

ROBINSON CRUSOE IN NEDERLAND. * * *

EEN BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DEN ROMAN IN DE XVIIIE EEUW.

W. H. STAVERMAN.

AAN MIJN OUDERS.

Mijn akademische loopbaan mag ik niet eindigen, zonder een woord van dank te richten tot mijn Hooggeachten Promotor, Professor VAN HELTEN, *wiens lessen ik zoovele jaren heb mogen volgen, en die zich de niet geringe moeite heeft getroost, mijn in het schrijven van een dissertatie zoo ongeoefende hand te leiden. De Professoren* SYMONS, KERN, HEYMANS, HUIZINGA *en de Heer* POL, *en de Professoren* BUSSEMAKER *en* SPEYER, *wier colleges ik vóór hun vertrek naar elders heb gevolgd, mogen zich overtuigd houden, dat ik hun lessen en raadgevingen steeds ten hoogste zal blijven waardeeren. Professor* VAN HAMEL *mijn erkentelijkheid te betuigen, is mij niet meer vergund.*

Aan DR. KRONENBERG *te Deventer, die een wakend oog heeft laten gaan over mijn proefschrift; aan* DR. ULLRICH *te Brandenburg a. H., die den hem onbekenden buitenlander welwillend ontvangen en gaarne hem inlichtingen gegeven heeft; aan de besturen en beambten der bibliotheken in Groningen, den Haag, Leiden en Amsterdam, en vooral aan* DR. VAN SLEE, *Bibliothecaris van de Athenaeum-bibliotheek te Deventer; en verder aan allen, die mij op eenige wijze hun hulp hebben verleend, breng ik hier mijn welgemeenden dank.*

Het meeste recht op mijn dankbaarheid echter hebt gij, mijn Ouders; daarom is het aan U, dat ik dit proefschrift opdraag, al is het een geringe vergelding voor wat ik U verschuldigd ben.

INLEIDING.

Onder de werken, die zich in de wereldliteratuur een plaats veroverd hebben, behoort zeer zeker niet het laatst genoemd te worden de *Robinson Crusoe* van Daniel Defoe. In 1719 verschenen, hield het in korten tijd een triomftocht door vele landen, niet alleen in maar ook buiten Europa. Wie zich van den omvang van dit succes wil overtuigen, hij sla een blik in de met zooveel zorg en vlijt verzamelde bibliografie van Dr. Ullrich: *Robinson und Robinsonaden* [1]). Het boek werd niet slechts herhaaldelijk herdrukt en vertaald, maar riep tevens — een zeker teeken van een meer dan gewonen opgang — legio van navolgingen in 't leven. Het zou daarom moeten verwonderen, zoo niet ook in ons land door navolgingen hulde was gebracht aan het genie van Defoe. En wat we a priori reeds met vertrouwen mogen aannemen, wordt bevestigd door Dr. Ullrich, die ook verschillende nederlandsche Robinsonades noemt. In de bestaande geschiedwerken over onze letterkunde (die trouwens over 't geheel den achttiendeëeuwschen roman vóór Wolff en Deken vrij stiefmoederlijk behandelen) is evenwel geen plaats inge-

[1]) *Robinson und Robinsonaden. Bibliographie, Geschichte, Kritik. Ein Beitrag zur vergleichenden Litteraturgeschichte, im besonderen zur Geschichte des Romans und zur Geschichte der Jugendlitteratur. Von Dr. Hermann Ullrich. Teil I. Bibliographie.* (Weimar 1898) (verschenen in de *Litterarhistorische Forschungen VII. Heft*). Aanvullingen hierop zullen verschijnen in den loopenden jaargang van de *Zeitschrift für Bücherfreunde*.

ruimd aan dit genre van literatuur. Wel heeft Ten Brink in zijn *Romans in Proza* een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan „Daniël Defoe en zijn gevolg", maar wegens zijn oppervlakkigheid en onbetrouwbaarheid kan dit kapittel niet als gezaghebbend gelden [1]). Niet veel rijker is de oogst, samen te lezen uit verschillende (tijdschrift)artikelen [2]). Hoofdzakelijk bibliografie bevattende, bewijzen deze alleen, dat de Robinsonades niet geheel vergeten zijn; maar voor een betere kennis er van zijn ze zonder waarde.

De schrijver van dit proefschrift meent, dat uit het bovenstaande het recht van bestaan zijner studie voldoende blijkt. Is een onderzoek naar de duitsche Robinsonades noodig gebleken, en heeft dit, getuige de schoone

---

1) *Romans in Proza door Prof. Dr. Jan ten Brink* (Leiden 1899) p. 413—448. Voor een deel schrijft hij TAINE na; vgl. p. 426—428 met diens *Histoire de la Littérature Anglaise*[2] IV 91—98. Verder geeft hij niets dan een résumé uit Ullrichs bibliografie, en dat nog vluchtig en niet altijd juist; want de door hem als iets nieuws bijgebrachte *Walchersche Robinson* is bij Ullrich wèl te vinden, en de *Gevallen van den Oude en Jongen Robinson* bestaan niet uit één, maar uit twee deelen, zooals Ullrich duidelijk aangeeft. Daarenboven strekt zich Ten Brinks werk uit over de geheele Robinson-literatuur, en behandelt dus de nederlandsche Robinsonades slechts terloops. Hij besteedt er niet meer dan 3 bladzijden aan, geeft 3 lange titels, één inhoudsopgave, „teneinde te staven hoe weinig loonend de studie van dergelijke navolgingen is", en vindt „verdere analyse van dergelijke hoogst middelmatige geschriften geheel overbodig".

2) *Navorscher* VI 369; XII 176, 242; XVII 326; XXII 13, 58; XXX 515; XXXII 36; XXXV K. — Dr. G. D. J. Schotel: *Vaderlandsche Volksboeken en Volkssprookjes* (1874) II 158—160. — *De Librye*, *Curiosa Rariora* (Rotterdam, A. Eeltjes); aldaar Oct. 1887 p. 5. — *Nederlandsche Letterkunde. Populaire Prozaschrijvers der XVIIe en XVIIIe eeuw;* catalogus van Fred. Muller & Cie. 1893; aldaar p. 26. — Onder denzelfden titel een catalogus van R. W. P. de Vries 1907; aldaar p. 39. — Ten Brink schreef een tweetal artikeltjes over *De Haagsche Robinson;* het eerste in zijn *Verspreide Letterkundige Opstellen van het jaar 1888.* Tweede Bundel (den Haag 1889); aldaar p. 9—20; het ander in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* Juli 1893 p. 105—108, naar aanleiding van een artikel van Dr. Ullrich in *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte* N. F. VI 259 vlgg.; Ullrich antwoordde in hetzelfde tijdschrift N. F. VII 230. — Eindelijk A. C. Kruseman: *Aanteekeningen betreffende den Boekhandel van Noord-Nederland in de 17e en 18e eeuw* (Amsterdam 1893); aldaar p. 170—171.

resultaten, in de dissertatie van Kippenberg vervat[1]), vruchten opgeleverd, dan is het niet minder gewenscht, dat er ook een poging worde in 't werk gesteld om na te gaan, welke invloed door den *Robinson Crusoe* op onze literatuur is uitgeoefend.

Het getal der vertaalde en oorspronkelijke nederlandsche Robinsonades is vrij groot; verschillende er van hebben zelfs herdrukken beleefd; een bewijs, dat zulke verhalen ook hier aandachtige lezers hebben gevonden. De uitkomsten van ons onderzoek kunnen dus tevens dienen om een denkbeeld te geven van den letterkundigen smaak in het Nederland der 18de eeuw. Die resultaten mogen niet zeer verblijdend zijn, het moge blijken, dat men zich, voor zoover men Hollandsch las en zich niet uitsluitend tot het Fransch beperkte, met weinig tevreden stelde, dit mag geen reden zijn, het onderzoek vruchteloos te noemen. De Robinsonades vormen voorts den band tusschen Heinsius' *Vermakelyke Avanturier* en de *Historie van Sara Burgerhart*, of althans een deel van dien band, en verdienen dus eveneens als zoodanig onze aandacht.

Tevens zal een antwoord worden gegeven op de vraag, of wij ook in dit opzicht afhankelijk zijn geweest van het buitenland.

De indeeling dezer studie is als volgt. Vooraf gaat een bespreking van den *Robinson Crusoe*, van zijn succes en de oorzaak er van. Daarna wordt er op gewezen, dat het motief van Defoe, het leven van een eenzamen schipbreukeling op een onbewoond eiland, op zich zelf niet iets nieuws of buitengemeens mag heeten, aangezien zoo vóór als na hem historische en fictieve reisbeschrijvingen zulk een onderwerp bevatten. Hierbij sluit zich dan aan: primo een overzicht van de in onze landstaal overgebrachte en de oorspronkelijke nederlandsche Robinsonades; secundo

---

1) *Robinson in Deutschland bis zur Insel Felsenburg. (1731—43). Ein Beitrag zur Litteraturgeschichte des 18. Jahrhunderts.* (Hannover 1892).

een beschouwing dezer romanliteratuur in haar geheel. Als bijlage wordt aan die letterkundige navorschingen een bibliografie toegevoegd.

Alvorens met ons onderzoek te beginnen intusschen een enkel woord ter vaststelling van hetgeen wij onder den term „Robinsonade" zullen samenvatten. Zooals uit de volgende bladzijden zal blijken, beschouwde de achttiende eeuw Robinson als een avonturier. Vandaar dat een groot deel der onder inspiratie van Defoe's schepping ontstane verdichtingen niets anders zijn dan avonturiersromans, die van de uit Spanje herkomstige romans *del gusto picaresco* hoofdzakelijk alleen hierin verschillen, dat ze niet satiriek zijn en hun „Robinson" niet op de spottend-cynische wijze van den picaro zijn lotgevallen vertelt. Overigens is hun held een echte avonturier, een zwerver, die evenals de hoofdpersoon in bovenbedoelde schelmenromans tal van avonturen beleeft, om tenslotte tot rust en welvaart te komen. Door deze overeenkomst tusschen „Robinson" en „avonturier" geleid, hebben Graesse, Hettner en Kippenberg gemeend, iederen avonturier een Robinson en iederen avonturiersroman een Robinsonade te mogen noemen [1]). Dit is echter de stelling omkeeren, wat, evenmin als in de wiskunde, geoorloofd is zonder nader bewijs, en daar dit bewijs niet te leveren is, vervalt ook de stelling.

Op een ander standpunt plaatst zich Ullrich [2]). Volgens

---

1) Graesse verwijst in zijn *Trésor de livres rares et précieux* (1859—1869) voor navolgingen van den *Robinson Crusoe* naar 't artikel „Aventurier", waar dan (I 261) wordt gezegd: „Tous ces romans sont imités du Robinson de De Foe". — In Hermann Hettners *Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts* vergelijke men III 318, 321. Kippenberg noemt (t. a. p. p. 42, 43) verschillende „Robinsone", en vervolgt dan: „dazu kommen etwa 20 Avanturiers — das Wort bedeutet dasselbe, wie Robinson, nur tritt das insularische Motiv nie hervor. . . . Man muss sich natürlich darauf beschränken, aus der grossen Schar das zu betrachten, was nach Titel (Robinson oder Avanturier), Vorrede oder Inhalt in einem ersichtlichen Zusammenhange mit dem Urbilde steht".

2) t. a. p. Vorrede p. XIV.

hem behooren in het kader der Robinsonades thuis „alle ... Werke, die das Hauptmotiv des Robinson, insularische Abgeschlossenheit von der menschlichen Gesellschaft, zum Mittelpunkt der Erzählung machen oder doch episodisch verwerten, mögen sie sich als Robinson oder Robinsonade bezeichnen oder nicht." Hij voegt hieraan echter een beperking toe, in zoover hij als „Pseudorobinsonaden" in een afzonderlijke rubriek opneemt „alle Werke, die sich als Robinson oder Robinsonade geben, aber jenem Kriterium nicht Stich halten." Dit laatste lijkt mij niet doelmatig; zuivere Robinsonades en avonturiersromans gaan zoo geleidelijk in elkander over, dat een grenslijn altijd eenigszins willekeurig moet getrokken worden. Met het eerste deel van Ullrichs definitie daarentegen ben ik het volkomen eens, zoodat ik, met terzijdestelling van zijn beperking, als Robinsonades laat gelden *alle werken, die òf den naam Robinson dragen, òf het hoofdmotief van den Robinson Crusoe, het leven van één of meer schipbreukelingen op een onbewoond eiland, meer of minder uitgebreid behandelen.*

HOOFDSTUK I.

ROBINSON CRUSOE.

Den 25en April 1719 verscheen aan de overzijde van 't Kanaal een romantische vertelling, eenigszins breedsprakig aangekondigd met de woorden: *The Life and Strange Surprizing Adventures of Robinson Crusoe, of York, Mariner: Who lived Eight and Twenty Years, all alone in an un-inhabited Island on the Coast of America, near the Mouth of the Great River of Oroonoque; Having been cast on Shore by Shipwreck, wherein all the Men perished but himself. With an Account how he was at last as strangely deliver'd by Pyrates. Written by Himself. London: Printed for W. Taylor at the Ship in Pater-Noster-Row. MDCCXIX.* Nog vóór het einde van het jaar waren 4 herdrukken van het boek noodig.

Een vervolg er op, 20 Aug. 1719 in 't licht gezonden en even gretig door het lezend publiek in Albion ontvangen, droeg een niet minder langen titel: *The Farther Adventures of Robinson Crusoe; Being the Second and Last Part of his Life, and of the Strange Surprizing Accounts of his Travels Round three Parts of the Globe. Written by Himself. To which is added a Map of the World, in which is delineated the Voyages of Robinson Crusoe. London: Printed for W. Taylor at the Ship in Pater-Noster-Row. MDCCXIX.* Ook dit werk beleefde verschillende uitgaven.

Een jaar na de publicatie van dit vervolg kon voorts

de uitgever als 3e deel te koop aanbieden: *Serious Reflections during the Life and Surprising Adventures of Robinson Crusoe: With his Vision of the Angelick World. Written by Himself. London: Printed for W. Taylor, at the Ship and Black-Swan in Pater-noster-Row. 1720.* Van dit deel evenwel geen herdrukken; het werd gelezen, doch blijkbaar met veel minder genoegen; de aftrek was gering.

Wie was de schrijver van deze boeken? Ofschoon hij nergens zijn naam noemde, was het niet lang een geheim, dat men hier met letterkundige produkten te doen had van Daniël Defoe. Zijn naam als auteur was te bekend, zijn stijl te eigenaardig, dan dat men hem niet spoedig als den schrijver zou hebben aangewezen [1]).

Een merkwaardige persoonlijkheid, deze Daniël Defoe. Beurtelings pannenbakker en journalist, nu in de gunst van den Koning, dan aan de kaak gesteld of wegens schulden gegijzeld, geheim agent van de Regeering, verdacht bij Whigs en Tories beide, heeft hij een levensloop gehad, haast even rijk aan lotswisselingen als die van zijn held Robinson Crusoe [2]).

Langen tijd heeft men gemeend (en ook thans is dat geloof nog niet geheel verdwenen), dat Defoe de geschiedenis van Robinson Crusoe van Selkirk gekregen had, om ze voor hem uit te geven; dat hij echter alle voordeelen alleen in zijn zak had gestoken en den armen Selkirk had wijsgemaakt, dat het verhaal niet te gebruiken was. Niets is minder waar.

Alexander Selkirk, oorspronkelijk Selcraig geheeten, was een Schot, geboren in 1676. Als „sailing-master" kreeg hij op reis twist met zijn kapitein, en verzocht, op

---

1) Zie William Lee: *Daniel Defoe: His Life, and recently discovered writings. Vol. I. The Life of Daniel Defoe* (London 1869); aldaar p. 297. Ook diens Inleiding op zijn uitgave van den *Robinson Crusoe* p. VIII.

2) Van het leven van Defoe vindt men, behalve in genoemd werk van Lee, een kort overzicht o.a. in Ten Brinks *Romans in Proza*, waar tevens de voornaamste biografieën worden genoemd.

het eiland Juan Fernandez aan wal te worden gezet. Hier leefde hij geheel alleen van September 1704 tot Februari 1709, dus $4^1/_2$ jaar, tot hij door kapitein Rogers werd medegenomen. Hij diende daarna nog eenige jaren bij de engelsche marine, en stierf in 1723 als luitenant-ter-zee. In 1711 was hij in Engeland teruggekomen; in 1712 gaf bovengemelde Rogers een beschrijving van zijn eigen reizen, en vertelde daarin ook van Selkirks avonturen. In 'tzelfde jaar publiceerde Capt. Edward Cooke Selkirks lotgevallen [1]; in 1713 schreef Steele in *The Englishman* een hoofdartikel over den vrijwilligen balling [2]. Dat Selkirk zelf zijn avonturen zou hebben op schrift gebracht, is evenwel niet bekend, en het bewijs voor een onedele en trouwelooze handelwijze, als men Defoe na zijn dood heeft toegedicht, ontbreekt dus ten eenen male. Defoe kan geïnspireerd zijn door de verhalen van Rogers, Cooke en Steele; maar daarbij blijft het. Al het andere, stijl, inkleeding, detailbeschrijving, is zijn eigen werk. Van iemand als onzen auteur, die jaren na zijn faillissement nog schulden afbetaalde, kan men trouwens kwalijk aannemen, dat hij tegenover Selkirk schandelijk bedrog zou hebben gepleegd. Bovendien is de meening, dat Defoe alle voordeelen voor zich zou hebben gehouden en daardoor rijk was geworden, volstrekt onjuist: de schrijver ontving, zooals gewoonlijk, een gering honorarium; wie bij 't boek zijde spon, was de uitgever, Taylor, die 5 jaar na 't verschijnen als een vermogend man stierf [3].

Nog een andere dwaling heeft zich aan de geschiedenis

---

1) De *Republyk der Geleerden* (1708—1715, concurrent en plaatsvervanger van de *Boekzaal*) geeft een uittreksel van het werk van „Capityn Eduard Cooke" en wijdt 3 blz. aan Selkirk (Maart 1713 p. 210).

2) Lee t. a. p. p. 291 en p. V—VII, X.

3) Lee t. a. p. p. 293. Zie voor dit en andere verzinsels omtrent Defoe een overzicht in *Zeitschrift für Bücherfreunde* (achter Jahrgang 1904/1905. Erster Band p. 1—10) van Dr. Ullrich: *Der Robinson-Mythus*.

van Selkirk vastgeknoopt, een dwaling, die evenzeer thans nog voortleeft. Velen meenen, dat Juan Fernandez het „Robinson-eiland" is, dat Defoe daar zijn held laat leven; en toen onlangs het gerucht ging, dat bij een aardbeving dit beroemde eiland was verdwenen, werd die ondergang juist met het oog op den Robinson-roman betreurd. Door het verband, dat men tusschen Selkirk en Defoe had gebracht, was die traditie omtrent Juan Fernandez ontstaan; haar ongegrondheid blijkt intusschen alreede uit den titel van Defoe's werk, welke het eiland plaatst *near the Mouth of the Great River of Orōonoque.*

Over bovengenoemd tweede deel en over de verhouding daarvan tot het eerste zal later worden gesproken. Het derde komt voor ons doel niet in aanmerking. Van een geheel ander karakter dan de beide voorgaande, bevat het niets dan goede lessen en filosofische beschouwingen, en geeft als 't ware een toepassing op het voorafgaand verhaal. Met breedsprakigheid richt de schrijver vermaningen tot den lezer en houdt beschouwingen over moraal en godsdienst, die in verband heeten te staan met de twee andere deelen, maar inderdaad niets anders zijn dan een speculatie op de populariteit van deze. De bewering van Defoe, dat de eerste twee deelen allegorisch bedoeld zouden wezen, is niets dan een uitvinding achteraf.

Van het eerste deel, als grondslag voor onze onderzoekingen, volge hier ter opfrissching der herinneringen onzer lezers een korte inhoudsopgave [1]).

Robinson Crusoe is de zoon van gezeten burgers in York. Al vroeg heeft hij een onweerstaanbare neiging tot

---

1) Een nauwkeurige herdruk van de eerste uitgave is bezorgd door William Lee, geïllustreerd door E. Griset; een zeer goedkoope jubileum-uitgave van 1869, later opnieuw gedrukt in The Chandos Classics, en bevattende *The Life* en *The Farther Adventures.* Zie over deze uitgave een artikel van Dr. Ullrich in *Herrigs Archiv* LVII Jahrgang, CXI Band (1903) p. 93—105.

reizen en zwerven; zijn vader waarschuwt hem, maar hij, doof voor goeden raad, loopt weg, en gaat naar zee. Reeds in 't begin van zijn reis lijdt hij schipbreuk; tijdens het gevaar neemt hij zich berouwvol voor, wanneer hij gered mocht worden, naar huis terug te keeren; evenwel den vasten wal weer onder zich voelende, vergeet hij die goede voornemens terstond, en steekt opnieuw in zee. Nu doet hem zijn kwaad gesternte in slavernij geraken bij de zeeroovers van Salee. Door list weet hij intusschen te ontsnappen, en een gelukkig toeval voert hem in de vriendelijke handen van een portugeeschen kapitein, die op weg is naar Brazilië. In dit land aangekomen, besluit Robinson, zich voorloopig te wijden aan plantage-bebouwing. Maar reeds in 't volgend jaar wil hij, in overleg met eenige medeplanters, naar Afrika gaan om slaven te halen. Op weg naar dit werelddeel wordt echter zijn schip door een storm overvallen en op een zandbank geworpen. Zwemmende bereikt onze held het land, half versuft van pijn en kou. Hij weet niet, waar hij is, of er menschen in de buurt zijn of niet. Uit vrees voor wilde dieren zoekt hij een slaapplaats in een boom, doch angstige droomen houden hem wakker. Den volgenden morgen echter, als de zon schijnt over de nu kalm geworden zee, keert zijn moed terug. Hij ziet zijn schip dicht bij 't strand en zwemt er heen. Niemand is meer aan boord; allen zijn verdronken. Maar voor klagen is er nu geen tijd; hij moet de hand aan 't werk slaan. Van masten en planken timmert hij een vlot, dat hem in staat stelt, een grooten voorraad levensmiddelen aan land te brengen. En zulk een tocht herhaalt hij zoolang, tot er van 't schip niets draagbaars meer over is. Dicht bij zijn gewone landingsplaats is in een rots een hol; hier wordt het geredde goed geborgen en een woning ingericht, die dank zij den voorraad den eenzame een dragelijk tehuis biedt.

Nu de eerste zorgen voorbij zijn, heeft hij tijd den

omtrek nader te verkennen. Hij bevindt zich op een eiland. Van menschen of groote dieren geen spoor. Dit stelt hem gerust. En als hij zijn verblijfplaats beter onderzoekt, begrijpt hij, dat het lot hem nog gunstig is geweest, in zoover het hem niet op een barre kust heeft geworpen, maar in zulk een gezegende streek als deze. Want rijk is het eiland aan alles, wat hij kan wenschen: vruchtboomen groeien overal in 't rond, meloenen en druiven vindt men er in overvloed; op de vlakten grazen wilde geiten; vogels vliegen door 't bosch; het strand is vol schildpadden; dichte wouden geven koelte tegen de middagzon; kleine riviertjes stroomen van de bergen. Zeer voldaan over zijn ontdekkingen, komt Robinson thuis, en slaat terstond de hand aan 't werk, om zich in 't bezit te stellen van al de schatten, die hij gezien heeft. Hij vangt geiten en maakt ze tam; deze verschaffen hem melk, boter en vleesch. Voor winterprovisie worden druiven gedroogd; ten behoeve der geiten moet een kamp worden aangelegd; de melk moet in potten bewaard worden. Allerlei benoodigdheden leert de op zich zelf aangewezen man vervaardigen, als uit aarde gebakken potten en pannen, kleeren van gedroogde geitevellen, gevlochten manden; ook op het broodbakken legt hij zich toe. Wel gaat alles eerst langzaam, daar zijn kunstvaardigheid gebrekkig is; maar nood maakt vindingrijk, en door vol te houden bereikt hij ten slotte zijn doel. Tegen hard werken ziet hij gelukkig niet op; anders toch zou nooit de wal om zijn woning klaar zijn gekomen; want elke paal, die in den grond geslagen wordt, kost bijna een week arbeid. Nu ziet hij, hoe weinig een mensch alleen vermag; had hij een metgezel gehad, alles zou veel vlugger van de hand zijn gegaan. Dan had hij niet zooveel vergeefsche pogingen behoeven te doen, alvorens zijn boot in zee te krijgen. Dan ook zou hij iemand gehad hebben om mee te spreken. Thans is zijn papegaai het eenige wezen, waarmee hij kan praten. Zoo

voelt hij in den eersten tijd telkens het gemis aan gezelschap; maar ten slotte leert hij berusten, en acht zich na eenige jaren zelfs gelukkig bij de gedachte, dat hij, ver van de wereld en haar verleidingen, ongestoord en in overvloed kan leven. Hij noemt zich oppermachtig koning in zijn gebied; de papegaai is zijn eerste minister, de eenige, die het voorrecht geniet, met zijn heer te spreken; de andere onderdanen, de hond, de kat en de geiten, hebben slechts te zwijgen en te gehoorzamen. Verdrijft de heete zomerzon hem uit zijn kasteel aan 't strand, dan gaat hij resideeren in het dal, waar hij zich een buitenverblijf gebouwd heeft. Wel ziet hij er niet vorstelijk uit met zijn kleeding van geitevellen en een eigengemaakte parasol, maar hij alleen geeft de mode aan en niemand maakt aanmerkingen op zijn uiterlijk.

Bij al dien voorspoed intusschen denkt hij geen oogenblik aan Hem, wiens zegenende hand hem dagelijks beschermt. Wel heeft hij God geprezen na zijn eerste schipbreuk en na zijn redding op dit eiland; wel heeft hem een gevoel van dankbaarheid bezield, toen hij enkele gerst- en maishalmen gevonden had, maar dit alles was slechts voorbijgaand. Eerst een zware ziekte, waarin hij verontrust wordt door droomen en visioenen, doet hem beseffen, hoe ondankbaar hij is geweest. Na zijn herstel is hij een ander mensch; voortaan ziet hij in alles wat hem wedervaart Gods hand; hij viert geregeld den Zondag en zoekt troost in den Bijbel.

Zoo glijden de jaren rustig voorbij, en de kerfjes, in den houten almanak toonen aan, dat hij reeds 15 jaar op het eiland gewoond heeft, wanneer een onverwacht voorval zijn rust verstoort. Eens ziet hij op 't strand, aan een anderen kant van 't eiland dan dien, waar zijn kasteel staat, een voetstap in 't zand. Dit gezicht brengt hem buiten zich zelf. Hoe hij thuis gekomen en den wal overgeklommen is, hij weet het niet meer; hij ziet alleen dien voetstap; want een voetstap beteekent een mensch,

een wilde, een kannibaal. Is het eiland dan niet onbewoond? Eenigen tijd durft hij zich niet buitenshuis wagen, maar eindelijk dwingen zijn werkzaamheden hem er toe. En spoedig is hem nu alles duidelijk. Hij ziet de sporen van een kannibalenfeest, en begrijpt, dat de wilden alleen naar dit eiland overkomen, om er hun bloedige maaltijden te houden. Dit stelt hem gerust. Maar toch is hij in 't vervolg voorzichtiger. Soms ziet hij wilden; dan evenwel zorgt hij er voor, zich niet bloot te geven, en daar ze nooit de kust verlaten, is dit niet moeilijk. Nu komt hem de grot goed te pas, die hij voor korten tijd ontdekt heeft, verborgen achter dichte struiken, diep in den berg. Die zal zijn laatste toevlucht zijn, zoo de wilden hem mochten vervolgen.

Maar de vrede van het eiland is thans verstoord; Robinson gevoelt zich niet meer gerust, en het verlangen naar een metgezel komt weer boven. Eens in een stormnacht weerklinken kanonschoten: een schip in nood! Zou thans misschien het uur van zijn bevrijding slaan? Of zou de storm hem mogelijkerwijze een lotgenoot brengen? O, al was het er maar één, hij zou gelukkig zijn. Helaas, 's morgens ziet hij het schip gestrand; hij roeit er heen, maar niemand van de bemanning is meer in leven. Wel vindt hij geld, goud en zilver; maar wat baat hem dit? Een paar schoenen waren hem liever geweest. Toch neemt hij de schatten mee en verbergt ze in zijn grot.

Hierna doet zich in langen tijd niets bizonders voor. De kluizenaar zaait en maait het koren, verzorgt de geiten en verricht de gewone werkzaamheden. Op een zekeren morgen evenwel ziet hij een troep wilden om een vuur dansen; een gevangene staat op 't punt van gedood te worden, doch ontsnapt, en vlucht in de richting van Robinsons kasteel. Deze, die dit alles heeft aangezien, snelt den ongelukkige te hulp, verslaat diens vervolgers, en redt zoo den veegen vluchteling het leven. Nu is zijn wensch vervuld; nu heeft hij een metgezel, en vol ver-

rukking luistert hij naar de woorden, die deze stamelt; eindelijk hoort hij eens een ander mensch dan zich zelf spreken. Hij verzorgt den geredde goed, en spoedig zijn ze vrienden geworden. Friday (zoo zal hij heeten naar den dag van zijn redding) is een vlug leerling, die in korten tijd Engelsch spreekt en begrip krijgt van den christelijken godsdienst. De nu volgende jaren vormen den gelukkigsten tijd in het leven van Robinson. Hij houdt van Friday als van een zoon, met wien hij alles bespreken kan. Thans ook gaat het werk veel vlugger; zelfs vervaardigen ze een boot, groot genoeg om er mee naar 't vasteland te zeilen. Reeds worden er toebereidselen tot zulk een tocht gemaakt, maar de omstandigheden ontwikkelen zich anders. Als weer een troep wilden landt, ontdekt Robinson onder hen een blanke. Nu mag hij nog minder dan tevoren lijdelijk toezien; hij redt den ongelukkige, een Spanjaard, en tevens een wilde, in wien Friday zijn vader herkent. Dezen vertellen, dat nog 14 Spanjaarden bij de wilden wonen, waarop Robinson hen met de boot uitzendt, om ze te halen. Doch hij zal hen niet terug zien, want tijdens hun afwezigheid komt een engelsch schip, waarvan de bemanning aan 't muiten is geslagen en den kapitein aan land zetten wil. Met list verijdelt Robinson dit plan en maakt zich meester van het vaartuig. En hiermee is het uur zijner bevrijding geslagen. Geheel ontroerd, omdat God hem eindelijk de vrijheid heeft gezonden, waarnaar hij 28 jaren heeft verlangd, gaat hij scheep, zijn muts en parasol van dierenvellen meenemende als herinnering.

In Engeland teruggekomen, verneemt hij tweeërlei: zijn ouders zijn niet meer in leven, en de plantage in Brazilië is tijdens zijn afwezigheid onder 't beheer zijner medeplanters tot bloei gebracht, zoodat hij thans een rijk man is. Hij trouwt nu en wil voortaan na zooveel wederwaardigheden een rustig leven leiden.

Ziedaar een korte, dorre inhoudsopgave van het meester-

werk, welks hooge literaire verdiensten natuurlijk eerst hem kunnen blijken, die zich door de lectuur zelve de bekoring der dichterlijke schepping wil verschaffen. Wel verdiend mag daarom de opgang heeten, dien het boek niet alleen, gelijk boven werd opgemerkt, dadelijk na zijn verschijnen, maar ook in vervolg van tijd maakte.

Dat succes toch was overweldigend. Een enkele blik in Ullrichs bibliografie is voldoende, om daarvan te overtuigen. Jaar op jaar verschenen in Engeland nieuwe uitgaven; Ullrich noemt er 196, ongerekend een twintigtal bewerkingen [1]). En ook buiten Engeland trok Defoe's roman in niet geringe mate de aandacht. In de periode 1720—'21 verschenen ongeveer te gelijker tijd *vier* duitsche vertalingen [2]), later door verschillende andere gevolgd. Bewerkingen bleven hier evenmin uit; die van Campe is zelfs bijna even vermaard geworden als het origineel [3]). Met een fransche en een nederlandsche vertaling uit de jaren 1720—'21 zullen we beneden nog nader kennis maken. Doch hierbij bleef het niet: alle andere volken van Europa werden in de gelegenheid gesteld, de geschiedenis van

---

[1]) Dat uitgevers in het boek een goudmijn zagen, blijkt reeds uit het feit, dat een zekere Cox drie maanden na 't verschijnen van 't 1e deel een ietwat veranderden en bekorten druk de wereld in zond, wat Taylor terecht als een aanslag op zijn debiet beschouwde. In den hierover ontstanen twist mengde zich ook Defoe door in de voorrede van het 2e deel tegen Cox' handelwijze te protesteeren: „. . . . and this makes the abridging the Work, as scandalous, as it is knavish and ridiculous; seeing, while to shorten the Book, that they may seem to reduce the Value, they strip it of all those Reflections, as well religious as moral, which are not only the greatest Beauties of the Work, but are calculated for the infinite Advantage of the Reader. By this they leave the Work naked of its brightest Ornaments . . . . The Injury these Men do the Proprietor of this Work, is a Practice all honest Men abhor; and he believes he may challenge them to shew the Difference between that and Robbing on the Highway, or Breaking open a House".

[2]) Ook in Duitschland raakten de uitgevers met elkaar overhoop ten gevolge der gretigheid, waarmee ze het werk lieten vertalen. Zie over dien twist Kippenberg t. a. p. p. 24 vlgg.; Ullrich t. a. p. p. 43 vlgg.

[3]) Ullrich t. a. p. p. 67—84.

Robinson Crusoe in hun landstaal te lezen; het verhaal zijner lotgevallen werd over bijna de geheele wereld verspreid (hetzij naar het oorspronkelijke, hetzij naar Campe's bewerking), Perzen, Arabieren, Maleiers, zelfs Nieuw-Zeelanders maakten er kennis mee [1]).

Vanwaar dit buitengemeen en verbazingwekkend succes? Voor een beantwoording dezer vraag is een blik op de roman-literatuur ten tijde van 't verschijnen van Defoe's schepping onvermijdelijk.

Ongeveer in 't midden der 17e eeuw was de *heroïsche roman* opgekomen, een genre, dat, in Parijsche salons gekweekt, ook buiten dezen maatschappelijken kring en buiten Frankrijk bijval had gevonden [2]). Wat in deze verdichtingen verhaald werd, kon in niet geringe mate den op sensatie belusten lezer aantrekken. Aan avontuurlijke lotgevallen hier geen gebrek. Tal van onverwachte gebeurtenissen en noodlottige hinderpalen beletten den held, zijn doel te bereiken; schipbreuken en aanvallen van zeeroovers houden hem op; aan allerlei soort van gevaren staat hij bloot. Zal hij ontkomen, en hoe? zoo vraagt zich ieder oogenblik de in spanning gebrachte lezer. En niet alleen de geschiedenis van den held houdt hem bezig. Ook van in den loop van 't verhaal nieuw optredende personen wordt de historie verteld; romannetjes worden in den roman ingelascht, en geven naast de hoofdgeschiedenis den lezer weer andere stof om zich te laten bekoren en opwinden. Avontuur stapelt zich op avontuur, naar 't schijnen kan, zonder einde. Evenwel

---

1) Ullrich t. a. p. p. 54—61. Behalve de daar genoemde bewerkingen bestaan er ook een maleische en een soendaasche.

2) In ons vaderland handhaafde zich de neiging voor dezen roman tot in de eerste helft der 18e eeuw; de *Ibrahim* van Scudéry werd in 1723 voor de tweede maal in 't Nederlandsch gedrukt; van de *Cleopatra*, „om zyn deftigheit uit het Fransch vertaalt", verscheen nog in 1743 een herdruk in 6 deelen.

elk boek moet een slot hebben, en zoo komt ook hier de stroom der verhalen eenmaal tot stilstand.

Toch was deze heroïsche wereld en de vorm, waarin ze werd voorgesteld, niet geschikt, algemeen en blijvend te bevredigen. De voorstelling van een vrouwendienst als die, welke hier in navolging van de middeleeuwsche romans den hoofdschotel vormde, de schildering van een verafgoding der geliefde, aan wie de ridder geen gunst mag vragen, tenzij hij door een aantal proeven van kracht en moed en door een fijn-hoofsche conversatie zijn liefde bewezen had, dit een en ander kon bij den bezoeker der aristokratische salons belangstelling wekken, bij hem, die niet in zulke kringen verkeerde, vond ze geen weerklank. En de toon, waarin die verhalen geschreven waren, het daarin gebezigde jargon, alleen voor ingewijden behoorlijk te verstaan, de overladen stijl, gezochte beelden en zinswendingen, ze eischten van den lezer een bepaalde routine, welke aan hem, die buiten de boven bedoelde maatschappij leefde, vreemd was.

Naast, of veeleer tegenover dit gekunstelde genre stond een andere soort van verdichting, uit Spanje overgewaaid: *de avonturiers- of picaro-roman.* Iets ouder dan de heroïsche roman, wist hij zich tevens langer te handhaven en meer algemeen liefde te wekken. Beide genres vertoonen gemeenschappelijke trekken: het avonturenelement als hoofdbestanddeel en het gebrek aan gevoel. In den heroïschen roman wordt dat gemis aan gemoed bedekt door een vernisje van valsch gevoel. In het picaro-verhaal stelt zich de afwezigheid van zieleleven onomwonden ten toon; de held, die zijn eigen avonturen vertelt, de picaro, is iemand van 't harde leven; koel van hoofd en hart, scherp van blik, zouden gevoelsargumenten hem slechts hinderen; hij gooit ze dus overboord en tracht niet (zijn eenige oprechtheid misschien) knollen voor citroenen te verkoopen.

Voor 't overige staan de beide soorten tegenover elkaar als dag en nacht. De verhaaltrant van den picaro is

geheel anders dan die van den teekenaar der heroïsche avonturen. Hij spreekt in een eenvoudigen toon, verhaalt leukweg, met cynische onbeschaamdheid of met ironie, wat hij beleefd, gezien of gehoord heeft; hij onthoudt zich van poëtische omschrijvingen, allegorieën en smakelooze gemaaktheid. Daarbij treedt hij voor alles op als hekelaar; een steeds volgehouden satire is immers het kenmerkende van dit genre. Over zich zelf en zijn ongevallen spreekt de held met galgenhumor; hoe het hem ook gaat, hij behoudt zijn ironischen lach, en vindt nog gelegenheid zich over anderen vroolijk te maken en vol sarcasme hun fouten te bespotten.

En hoezeer verschilt voorts van de sfeer der prinsen en prinsessen, ridders en edele vrouwen, waarin de heroïsche roman de verbeelding der lezers binnenleidt, de grootere of kleinere kring, waarin de picaro zich beweegt. Geboren uit ouders, die 't een of ander nederig beroep vervullen, wordt hij al vroeg de wereld ingezonden, om aan den kost te komen. Hij ontmoet geen vorsten, in goud of scharlaken gekleed, maar straatroovers en bedelaars; hij courtoiseert niet in de feestzaal, maar leert wereldwijsheid en conversatietoon van het bediendenpersoneel; hij dweept en lijdt niet voor een hooge dame, maar heeft met een keukenprinses of een theaternymf een vulgair amouretje, dat hij afbreekt, zoodra de gevolgen al te merkbaar worden. Kortom, hij verplaatst ons in een hoofdzakelijk werkelijke wereld: zijn ontmoetingen en lotgevallen mogen vaak wat al te avontuurlijk voorkomen, de kleuren, door hem gebezigd bij het schilderen van zijn gestadig varieerende omgeving, mogen veelal den indruk maken van te groote schelheid, hij is aan den anderen kant geen fantast, heeft een stuk maatschappij, zooals zij is, voor oogen, teekent menschen, niet produkten van een ongezonde verbeelding, en zet dus een schrede op den weg van den ethischen roman.

Een schrede; doch alleen een eerste schrede: de keuze

der hier geteekende typen toch was eenzijdig, alleen aan een minderwaardig soort van menschen werd de aandacht geschonken, en de teekening zelve was vrij oppervlakkig. Men denke slechts aan den beroemdsten en tevens verdienstelijksten avonturiersroman, den *Gil Blas*, die 4 jaar vóór den *Robinson Crusoe* het licht zag. Blas, nog de beste onder zijn medepicaro's, die over 't algemeen galgebrokken zijn en bedriegen, om niet bedrogen te worden, Blas heeft tenminste nog zekere eerlijkheid en wordt steeds beter. Maar zijn deugdzaamheid spruit voort niet uit een goed beginsel, doch uit de berekening, dat oneerlijkheid hem minder voordeelig zou zijn. Hij heeft meer negatieve deugden dan positieve: hij is niet aan den drank verslaafd, maar bedrinkt zich toch herhaaldelijk met andere lakeien; hij is geen lafaard, doch gaat liever heen dan een duel te wagen met een medeminnaar. Zijn hoofdeigenschap is handigheid; hij past zich aan alle omstandigheden aan, vleit zijn meerderen zonder voor hen te kruipen, en bestudeert hun zwak, om daarmee zijn voordeel te doen. Hij is praktisch, doet alleen wat zijn beurs of maag het best uitkomt. Kortom, hij is iemand, uitnemend toegerust voor den strijd om 't bestaan. Dat hij niet hooger staat, kan kwalijk verwonderen; straatroovers, klaploopers, lakeien en verloopen tooneelspelers zijn niet geschikt om iemand hooge beginselen bij te brengen; integendeel het is, zooals hij zelf erkent, een wonder, dat hij niet te gronde is gegaan. Dat dit niet gebeurde, laat zich hieruit verklaren, dat hij bij al zijn moreele zwakheid een zekere gezonde kern bezit, die zich geleidelijk ontwikkelt. Naarmate Gil Blas ouder wordt, verbetert zijn karakter: bewijst hij eerst diensten aan ieder die betalen wil, later helpt hij alleen zijn vrienden, en dat wel belangeloos.

Naast Gil Blas staan tal van bijpersonen, met hun bijzondere karaktereigenschappen, hun eigenaardigheden en gebreken: een met zich zelf ingenomen aartsbisschop,

die Gil Blas wegjaagt, zoodra deze zijn preeken niet genoeg prijst; een edelman, die, verzot op zijn aap, het heele huis in rep en roer brengt, als het dier een ongeluk krijgt; een grijsaard, die, laudator temporis acti, zelfs meent, dat de perziken in zijn jeugd grooter werden dan thans, enz. enz.

Vermaken door het verhalen van niet alledaagsche voorvallen of ontmoetingen en door het doen lachen over een hoop dwazen of domooren, ziedaar de leus van den schelmenroman. Van een hoogere aspiratie, van een neiging om door psychologische teekening van den meerwaardigen mensch het gemoed van den minder oppervlakkigen lezer te bevredigen, vertoonen de schrijvers van bedoelde verdichtingen geen spoor. En toch bestond er in den aanvang der 18e eeuw bij het lezend publiek onbewust verlangen naar lectuur, die zulk een bevrediging kon verschaffen. Getuige de sympathie, waarmee de spectatoriale geschriften van Addison en Steele, de *Tatler*, de *Spectator*, de *Guardian*, in gemelde periode werden ontvangen. En wanneer er nu een romantische schepping als de *Robinson Crusoe* verscheen, die aan deze behoefte voldeed, een verdichting, die zich tevens kenmerkte door ongekunsteldheid van verhaaltrant, door waarachtigheid, d. i. overeenstemming van 't verhaalde met de mogelijkheid, door een poëtisch waas, dat zelfs aan de beschrijving van details een eigenaardige bekoorlijkheid verleende, kan het dan verwondering baren, dat zulk een werk den lezer in en buiten Engeland in verrukking bracht, ook den zoodanigen, die eigenlijk meer vermaak door sensatie dan een hooger geestelijk genot zocht, maar desniettegenstaande onwillekeurig en zonder zich des bewust te zijn onder de bekoring geraakte van hetgeen het karakteristieke mag heeten van Defoe's schepping?

Aan zijn verhaal der lotgevallen van den held toch kan de *Robinson Crusoe* zijn succes niet te danken hebben.

Beoordeelaars van den roman uit den aanvangstijd van zijn triomftocht mogen weliswaar een andere meening verkondigd hebben, en menig geestdriftig lezer zal wellicht van hetzelfde gevoelen zijn geweest, een minder oppervlakkige beschouwing leert evenwel, dat hier het avonturenelement van ondergeschikte beteekenis is te achten. In de echte avonturiersromans volgen de ontmoetingen elkander in bonte rij; als in een kinematograaf vertoont ons de schrijver allerlei „wonderlijke gevallen" zonder verband, zonder eenheid, gelijkende op een kralensnoer, waar de kralen even goed anders geregen konden zijn. In den *Robinson* daarentegen is het aantal avonturen gering: vlucht uit het ouderlijk huis, schipbreuk bij Yarmouth, slavernij en ontsnapping, leven in Brazilië, schipbreuk bij 't eiland, komst van Vrijdag, van den Spanjaard, van de Engelschen, en tocht door de Pyreneeën. Niet veel in dezen voor een boek van ruim 350 bladzijden. Een boek evenwel, dat aan den anderen kant aantrekt: primo door de immer en altijd aantrekkelijke beschrijving van details, ook van zoodanige, die op zich zelf van weinig beteekenis schijnen te zijn; secundo door de karakterteekening van den held.

Wat het eerste punt betreft: nooit was er een roman verschenen, die, bij zulk een scherp gezicht op de werkelijkheid, den lezer elke omstandigheid zóó tot in bizonderheden schilderde. Niet de kleinste kleinigheid wordt door Defoe verwaarloosd. Wanneer in een ander boek de held van de eene plaats naar de ander ging, werd dit verhaald zonder meer. Defoe echter, vertellende, dat Crusoe over zee reisde, beschrijft het schip, zijn inhoud, de tuigage, de bemanning, de bewapening; hij legt uit, waarom men onderweg een haven aandoet; hij houdt aanteekening van de windrichting en van het oogenblik, dat de wind van N. N. W. naar N. N. O. liep; hij gebruikt zeemanstermen zooveel hij kan. Daardoor maakt het verhaal den indruk van een nauwkeurig bijgehouden en tevens belangwekkend

scheepsjournaal. Het is, of een oude zeerob bij den haard zit te vertellen: hij dwaalt af, stopt de pijp, komt tusschen twee halen weer in den koers, om al gauw weer af te dwalen. Met den duimstok in de hand meet hij de lengte en breedte van zijn woning, de dikte van den wal, den afstand van zijn hut tot de plaats, waar de wilden landden; hij rekent ons voor het aantal schepels van zijn oogst en het getal jongen van zijn geiten. Dit drukt op het verhaal een stempel van echtheid; we moeten tijdens de lèzing wel toegeven aan de illuzie, dat alles werkelijk beleefd is; want hoe zou iemand dit anders zóó kunnen vertellen? Ja, in die mate treedt Defoe's fantazie in bizonderheden, en zóó consequent houdt zij het eenmaal opgevatte beeld vast, dat het niet moeilijk zou vallen, zijn eiland na te teekenen, en verschillende teekeningen slechts weinig afwijkingen zouden kunnen vertoonen.

Deze rijkdom van fantazie toonde Defoe hier niet voor het eerst. Hij had, geheel alleen, 9 jaar lang zijn *Review* geschreven, twee-, driemaal 's weeks. Vond hij daarvoor in de werkelijkheid geen stof, wat in den komkommertijd zeer goed mogelijk was, dan moest hij zijn toevlucht nemen tot het verzinnen niet alleen van de hoofdzaken van een verhaal, maar ook van de bizonderheden. Zoo schreef hij over het in de lucht vliegen van het eiland St. Vincent dermate natuurgetrouw, met een relaas van zooveel omstandigheden, die alleen een ooggetuige scheen te kunnen vermelden, dat heel Engeland er van ontstelde. Zoo ook gaf hij een „True Relation of the Apparition of one Mrs. Veal, the next day after her death, to one Mrs. Bargrave at Canterbury, the 8th of September, 1705"; wie bij het gesprek tegenwoordig was geweest en het woordelijk had opgeteekend, zou geen natuurlijker verslag daarvan hebben kunnen geven.

Dienzelfden trek van waar gebeurd zijn vindt men in nog veel uitgebreider mate in den *Robinson Crusoe*, en velen hielden het verhaal dan ook voor een werkelijke

gebeurtenis; een meening trouwens, waaraan de auteur voedsel had gegeven door hetgeen hij schreef in de voorrede van zijn eerste deel: „The Editor believes the thing to be a just History of Fact; neither is there any Appearance of Fiction in it." En mocht er hier en daar wel eens iets in 't verhaal worden aangetroffen, dat met de mogelijkheid in strijd scheen (zoo bijv. de omstandigheid, dat Robinson zijn zakken vol beschuit stopte, terwijl hij geen kleeren aan had [1]), aan zulke kleinigheden stoorde zich het groote publiek niet; het las Robinsons avonturen als een ware geschiedenis [2]).

En die gedachte, dat hier een ooggetuige aan 't woord is, werd nog aanmerkelijk versterkt door den stijl. Robinson spreekt in zijn relaas op een eenvoudige, ongekunstelde wijze, zonder eenige verheffing, zonder een stijlbloempje of een sierlijk beeld, juist zooals dat den ouden zeeman past. Zoo iemand toch is niet Potgieteriaansch ontwikkeld; citaten kent hij niet, behalve natuurlijk bijbelteksten. In lange zinnen gaat het verhaal voort, rustig en onverstoorbaar, somwijlen niet zonder dat de verteller in herhalingen valt. Nu en dan ook dreigt hij zich te verwarren, staat hij op 't punt van te struikelen, maar met een „viz." of „I say" komt hij weer op zijn voeten terecht en gaat verder alsof er niets gebeurd was. Er zit in die taaie zinnen iets hardnekkigs, dat goed bij het karakter van Robinson past. Merkt hij, dat hij afdwaalt of al te lang van stof wordt, dan verontschuldigt hij zich lakoniek met een „but this is by the Way", „but of this by and by", „in short", „in few Words", om weldra weer dezelfde

---

1) Zie voor meer dergelijke critieken het bovengenoemde opstel van Dr. Ullrich in *Ztschr. f. Bücherfreunde* p. 8.

2) Zegevierend kon de auteur daarom in de voorrede van het 2e deel schrijven: „All the Endeavours of envious People to reproach it with being a Romance, to search it for Errors in Geography, Inconsistency in the Relation, and Contradictions in the Fact, have proved abortive, and as impotent as malicious".

fout te begaan[1]). Een enkele maal is hij geestig, maar 't is geestigheid van een flegmatieke, ernstige soort. Treffend in haar eenvoud zijn voorts niet zelden de uitingen zijner gemoedsaandoeningen; zoo bijv. bij de beschrijving van Friday's vreugde, wanneer hij zijn vader weervindt; of bij het weergeven van hetgeen Robinson, op 't gezicht van het gestrande schip, gevoelt in zijn verlangen naar een metgezel. Maar juist dat onopgesmukte, dat in herhalingen vallen, dat uitweiden over schijnbare nietigheden is in dezen hooge kunst en drukt op het werk een eigen stempel. Hier liggen de meest alledaagsche burgermansstijl en de zuiverste kunst naast elkander en gaan zóó geleidelijk in elkaar over, versmelten zóó, dat ze onmogelijk zijn te scheiden, maar samen een onnavolgbaar geheel vormen.

Als tweeden factor van den opgang van ons boek noemde ik reeds de karakterteekening van den held. Robinson bezit een groote som van activiteit, die zich uiten moet. Van kindsbeen af heeft hij een onweerstaanbaren trek tot reizen, die er met de jaren niet op vermindert; in plaats van rustig zijn plantage te bebouwen, gaat hij weer op zee. Op zijn eiland kan hij op deze manier zijn energie niet uiten: daarom beproeft hij 't hier met noesten arbeid. Wanneer hij eenmaal heeft ingezien, dat hij zich zelf moet helpen, steekt hij flink de handen uit de mouw en rust niet, voordat hij alle maatregelen genomen heeft, die zijn veiligheid kunnen verzekeren. Hij werkt met taaie volharding; zijn hulpmiddelen zijn gebrekkig, maar stap voor stap nadert hij zijn doel; zijn verstand scherpt zich door de noodzakelijkheid, en, trotsch op wat hem gelukt is, koestert hij de overtuiging, dat een mensch kan wat hij wil[2]). Hij is niet

---

1) Zie bijv. p. 2 al. 2, 3; p. 13 al. 1; p. 176 al. 3; ik citeer naar de uitgave van Lee in de Chandos Classics.

2) Ziehier enkele uitspraken van hem zelf: „I was very seldom idle (p. 102);

sentimenteel: wanneer hij eenmaal zijn toestand heeft overzien, blijft hij niet bij de pakken neerzitten onder vruchteloos zuchten, maar slaat de handen aan 't werk en wordt daardoor getroost. En niet alleen voor 't oogenblik werkt hij; ook de zorg voor de toekomst en voorbereiding op alle tegenspoed en gevaar houdt hem bezig [1]). Dit alles brengt ons lezers nader tot Robinson; we voelen, dat hij niet anders kan handelen dan hij doet, en dat wij in zijn geval evenzoo zouden gedaan hebben. Robinson wordt onze vriend; van 't begin af, dat hij op 't eiland is, leven we met hem mee; 't is voor ons een even groote vreugde als voor hemzelf, wanneer na veel getob een pot gebakken is of de kano in 't water drijft; we verheugen ons, dat de boot zoo lekker zeilt, ontdekken met schrik, dat we afdrijven, en zijn dankbaar uit den grond van ons hart, dat we den vasten wal weer onder de voeten hebben.

Robinson is als Gil Blas een man van 't praktische leven; gevoelsargumenten zullen geen van beiden op een dwaalspoor brengen. Van ouderliefde is bij beiden even weinig te bespeuren: als Robinson bij zijn terugkomst zijn ouders overleden vindt, laat hij geen enkelen traan; om zijn broers en zusters bekommert hij zich niet, behalve dat hij hun wat geld stuurt. Hij trouwt, maar evenmin als Gil Blas uit liefde: de heeren zijn nu eenmaal tot de jaren gekomen, waarin men nog goedschiks aan een huwelijk

---

but my Time or Labour was little worth, and so it was as well employ'd one Way as another (p. 60); I seldom gave anything over without accomplishing it, when I once had it in my Head enough to begin it (p. 150); however, as I had learned not to despair of anything (p. 74); as Reason is the Substance and Original of the Mathematics, so by stating and squaring everything by Reason, and by making the most rational Judgment of things, every Man may be in time Master of every mechanic Art" (p. 60).

1) „This forced Tears from my Eyes again, but as there was little Relief in that, I resolv'd . . . . (p. 40); it was in vain to sit still and wish for what was not to be had (p. 41); I consider'd from the beginning how I would provide for the Accidents that might happen" (p. 56).

kan denken; en wanneer niet lang daarna zijn vrouw sterft, weet Robinson haar geen ander getuigenis mee te geven dan dat ze een goede echtgenoote is geweest; misschien zelfs (maar dit alles valt voor in 't tweede deel) is hij blij, dat hij vrij is en weer kan gaan reizen. Van zijn kinderen vermeldt hij daarna niets. Dit geeft, voor ons gevoel althans, iets kouds aan het karakter van Robinson (en van Gil Blas); de tijdgenooten echter hinderde dit niet. Ze waren nog niet gewend aan karakterteekening en ontleding van gemoedstoestanden in den roman; de tijd van de „grands amoureux" zou eerst bij Des Grieux en St. Preux beginnen.

Schoonheid der natuur bekoort Robinson niet. Wordt hij een enkele maal getroffen (bij 't ontdekken van de grot of het dal), terstond daarop vraagt hij naar het praktische nut van zijn vondst. Maar òok dit stoorde de tijdgenooten niet; Rousseau moest hun de liefde voor het landschap nog leeren.

Naast deze negatieve kwaliteiten evenwel vertoont Robinson een eigenschap, die hem de gunst zijner land- en tijdgenooten deed verwerven: zijn godsdienstigheid. Oorspronkelijk bekommert hij zich niet om 't geloof; in Brazilië geeft hij zich voor katholiek uit. Doch later, door een droomgezicht opgeschrikt, bekeert hij zich en wordt streng geloovig. De bijbel is nu zijn liefste boek; daaruit put hij sterkte, daar vraagt hij om raad en voorlichting. Ook Friday wordt door hem bekeerd. Maar hierbij is hij verdraagzaam en beroemt er zich op, dat in zijn rijk alle onderdanen een verschillenden godsdienst hebben: Friday protestant, de Spanjaard katholiek, de oude Friday een heiden. Zijn bijbel troost hem ook in zijn eenzaamheid, zoodat hij zich gelukkig prijst ver van het gewoel en de slechtheid der menschen. Toch blijft hij altijd verlangen, naar zijn vaderland terug te keeren; een asceet is hij niet. Daarom minacht hij wel het goud, dat hij in 't wrak vindt („it was to me as the Dirt under my Feet"), maar praktisch

als hij is neemt hij het desniettemin mee: men kan nooit weten [1]).

De groote beteekenis van Defoe's werk ligt, zooals gezegd is, in de detailbeschrijving, die aan het verhaal de kleur van werkelijk leven geeft, en in de karakterteekening. Robinson is niet iemand uit een avonturiersroman, die automatisch reageert op hetgeen hem overkomt, terwijl de persoon zelf onzichtbaar blijft. Er is tusschen den toestand, het karakter en de daden van Defoe's held een noodzakelijk verband; gegeven de eerste twee factoren, volgt daaruit de derde vanzelf. Daarom is de *Robinson Crusoe* een belangrijk verschijnsel in de letterkundige wereld, een groote vooruitgang te noemen. Bepaald nieuwe elementen gebruikte de engelsche romancier bij de samenstelling van zijn werk niet. Het avontuurlijke vond men in vroegere romans ook, zelfs meer dan genoeg; moraal gaven nu en dan de heroïsche romans; karakterteekening kwam in de picaro-verhalen, inzonderheid in den *Gil Blas*, voor, en detailbeschrijving had Defoe zelf reeds geleverd. Maar 't was de verbinding van de laatste twee elementen tot een onverbreekbaar geheel, die van het boek een kunstwerk maakten. Hierdoor treedt de *Robinson* uit de rij der avonturiersromans, om de eerste psychologische roman te worden.

Toch is het bij dit alles merkwaardig, dat, zooals we uit bepaalde gegevens met grond kunnen opmaken, Defoe zelf niet geweten heeft, welk een meesterstuk hij in zijn eerste deel had geleverd. Hij had geschreven als journalist. Toen hij het verhaal van Alexander Selkirk las, bekroop hem de lust, de daden en gedachten van een mensch op een eenzaam eiland uitgebreider te beschrijven. Zijn fantazie, dagelijks geoefend, was terstond klaar met allerlei bijzonderheden. Bij 't schrijven had hij tweeërlei doel:

---

[1]) p. 171; vgl. ook p. 43, 50, 116; en zie voor dit laatste Ullrichs Einleitung op *Die Insel Felsenburg* (1902) p. VI.

vermaak en leering. Zijn werk moest het publiek verbeteren, daarom strooide hij kwistig moraal er door; we zagen, dat hij die „the greatest Beauties" en „the brightest Ornaments" er van noemde. Maar daarnaast beoogde hij, den lezer genoegen te verschaffen door 't verhaal van een reeks van vreemde ontmoetingen, en dat wel, zonder hierbij te willen afwijken van den gewonen avonturiersroman. Dit blijkt al terstond uit de voorrede voor het eerste deel, waar hij zegt, dat men moeilijk een menschenleven kan vinden, dat meer lotgevallen heeft leeren kennen [1]). En het succes van het werk opende zijn oogen niet, want in de voorrede voor het tweede deel schrijft hij dezen opgang toe aan de afwisselende verhalen, die het bevat, en vindt dit tweede deel even onderhoudend, met een even wonderlijke afwisseling van gebeurtenissen [2]). Hierdoor is dit tweede deel, *The Farther Adventures*, een gewone avonturiersroman geworden, die alleen belangstelling wekt, omdat hij de lotgevallen van den held uit het eerste deel bevat. Kippenberg zegt dan ook in hoofdzaak terecht [3]): „Unbegreiflicher Weise fügte Defoe seinem Kunstwerk noch eine Fortsetzung hinzu, die von dem hohen Gehalt des ersten Teils fast nichts bewahrt hat. Im allgemeinen sinkt hier Robinson zu einem Abenteurer herab". Alleen de juistheid van dat „unbegreiflicher Weise" zou ik met het oog op het boven opgemerkte willen betwij-

---

1) „The Wonders of this Man's Life exceed all that (he (= the Editor) thinks) is to be found extant; the Life of one Man being scarce capable of a greater Variety".

2) Zie deze Preface in Lee's uitgave p. 275: „The Success the former Part of this Work has met with in the World, has yet been no other than is acknowledg'd to be due to the surprising Variety of the Subject, and to the agreeable Manner of the Performance . . . . The Second Part, if the Editor's Opinion may pass, is (contrary to the Usage of Second Parts,) every Way as entertaining as the First, contains as strange and surprising Incidents, and as great a Variety of them; nor is the Application less serious, or suitable; and doubtless will, to the sober, as well as ingenious Reader, be every way as profitable and diverting".

3) t. a. p. p. 21.

felen. — Door de ongelukkige toevoeging van het tweede deel verliet Defoe den tevoren ingeslagen weg; in plaats van verder te gaan met een hervorming van den roman, keerde hij terug in het oude spoor zijner voorgangers. Als bewust en zich zelf getrouw blijvend baanbreker zou in dezen eerst Richardson optreden.

Dat voorts, wanneer Defoe zich zelf niet als reformator ontdekt heeft, ook de hem beoordeelende tijdgenooten zijn beteekenis als schrijver van het eerste deel niet beseft hebben, kan geen verbazing wekken. 't Is waar, de karakterteekening en de schildering van gemoedstoestanden worden niet geheel voorbijgezien. De fransche vertaling van 1720 noemt de gemoedsbewegingen van Robinson zeer juist geschilderd en zegt, dat ieder in zijn omstandigheden hetzelfde zou gevoeld hebben; en de voorrede van de nederlandsche overzetting stemt hier met de fransche woordelijk overeen [1]). De *Boekzaal der Geleerde Wereld*, die Defoe's werk met ingenomenheid begroet en er drie lange uittreksels van geeft [2]), wijst ook op de beschrijving van gemoedsbewegingen en noemt dit een van de redenen van den opgang [3]). Maar geen van allen gaat hier verder

1) „. . . . zynde dit werk niet alleen een opregt verhaal van verscheide ontmoetingen van onzen Autheur, maar ook een beschryving van de bewegingen zyner hertstogten, en de Lydingen zyner ziel; die met malkanderen soo wel overeen komen, dat een Lezer van oordeel, aanstonds begrypen zal, dat het voor iemand, die zig in dezelfde omstandigheden bevind, onmogelyk is, zig van zodanige bewegingen te ontdoen. Het is een zeer moejelyke zaak, om op een natuurlyke, en klaare manier de verschillende gesteltenissen van 't hert te konnen uitdrukken, indien men die niet by zyne eige gevoelens wil afmeten; doch wy willen egter niet stellen, dat het onmogelyk is, alzoo de konst, en de kragt van inbeelding, ons deze verborgentheit byna konnen doen begrypen".

2) July 1721 p. 58—93; Augustus p. 183—207; September p. 305—326.

3) „Dit boek is . . . . uitnement wel van het gemeen ontfangen, zoo om de wonderlykheit der gevallen van Robinson, als omdat hy zich niet vergenoegt de zelve alleen te beschryven, maer ook met eenen eene afbeelding van zich zelven geeft ten opzichte van zyne gemoedsbeweegingen, en de verscheiden gestalten van zynen geest en van zyn hart in de verscheidenheit van zyne gevallen" (ib. July 1721 p. 59).

op in, en 't is duidelijk, dat ze niet ten volle hebben beseft, met welk belangrijk element we hier te doen hebben.

Des te meer wordt daarentegen het avontuurlijke en afwisselende in den roman geroemd. De fransche vertaler van 1720 vindt in geen ander boek zooveel verrassende lotgevallen [1]). De voorrede van de nederlandsche vertaling prijst de „veranderingen en zeldzaame zaaken" hoog, ja vindt die het voornaamste niet alleen hier, maar in elk boek [2]). Allen zijn het er over eens, dat het tweede deel even goed, zoo niet beter is dan 't eerste (een meening die trouwens eveneens door Defoe zelf werd gekoesterd). Gewoonlijk — zegt de fransche vertaling — is een tweede deel niet zoo goed als een eerste; dit vervolg is echter nog veel voortreffelijker [3]). De *Boekzaal* betuigt haar instemming met deze woorden door ze over te nemen [4]).

In Robinson Crusoe zag men alzoo een avonturier [5]); zijn levensbeschrijving gold voor een avonturiersroman. En diezelfde opvatting weerspiegelt zich in de navolgingen. *De Saxische Robinson* (1722) zegt uitdrukkelijk, dat bij de Duitschers „Robinson" en „Avanturier" gelijke begrippen

---

1) „Jamais on n'a vu, dans la vie d'un seul Homme, un tissu si merveilleux d'Avantures surprenantes. Jamais on n'a vu un assemblage d'événemens extraordinaires relevé par une si grande variété" (1e deel p. III).

2) „Men zal hier vinden . . . . een aaneenschakeling van Wonderen, die deze Man overgekomen zyn, en het begrip van 't menschelyke verstand byna te boven gaan; want wy gelooven naauwelyks, dat het Leven van een Mensch alleen bekwaam is, om aan grooter veranderingen onderworpen te zyn, en een iegelyk, die eenige aanmerkingen over het menschelyk vernuft gemaakt heeft, zal gaarn toestaan, dat wy ons het meest door veranderingen, en zeldzaame zaaken laaten bekooren."

3) „. . . j'ose avancer que la seconde Partie des Avantures de Robinson Crusoe n'égale pas seulement la premiére, mais qu'elle la surpasse de beaucoup. . . . . Le second Volume l'emporte encore sur le premier pour la variété, pour le nombre, et pour le merveilleux des Avantures" (Voorrede voor deel II p. II, III).

4) t. a. p. p. 183.

5) Zoowel de nederlandsche als de fransche voorrede noemen den held al een „Avanturier".

zijn [1]). Kippenberg komt na het onderzoek van de duitsche „Robinsons" tot de gevolgtrekking, dat „die klasse der rein abenteuerlichen Robinsonaden" verreweg het grootst is; en iets verder hooren we van hem: „das Abenteuerliche nimmt man aus dem englischen Robinson und bildet es weiter aus" [2]). Boekhandelaars zagen er dan ook geen bezwaar in, wijl de naam Robinson nu eenmaal een goeden klank had, hem voor reclame ook toe te voegen aan reeds vroeger verschenen avonturiersromans. Zoo werd o. a. onze nederlandsche *Vermakelyke Avanturier* in het Duitsch vertaald met den titel: *Der Niderländische Robinson, oder: Mirandors seltsamer Lebens-Lauff* enz. (1724), nadat hij vóór den *Robinson Crusoe* reeds genoemd was: *Der kurtzweilige Avanturier* (1714) [3]). Eveneens werd de *Gil Blas* verdoopt in *Der Spanische Robinson; oder Sonderbahre Geschichte des Gil Blas von Santillana* enz. (1726) [4]). En waar Duitschland aldus voorging, volgde Nederland, want — om even op de resultaten van ons onderzoek vooruit te loopen — de nederlandsche navolgingen van den *Robinson Crusoe* zijn van hetzelfde karakter als de duitsche.

Het heeft lang geduurd, voordat men ophield, Robinson als een avonturier te beschouwen, en aan de meening, dat zijn verhaal aller belangstelling verdiende om de „zeldzaame zaaken", een einde kwam. De tijdgenooten blijven steeds in die richting het voortreffelijke van het werk zoeken en zijn blind voor de eigenlijke verdiensten

---

1) In de voorrede: „Waarom heeft men dan deze Waarachtige Historie den naam van *Robinson* gegeven; schoon de geene, van welken deze Geschiedenis handelt, niet *Robinson*, maar *Willem* genoemt was? Men antwoordt daar op: Dit woordt *Robinson* heeft zedert eenigen tydt by ons *Duitschers* dezelfde betekenisse aan genomen, als 't *Fransche* woordt *Avanturier*; 't welke zulk een mensche beteekent, die in de wereldt allerlye buitengemeene Gelukkige en Ongelukkige gevallen is onderhevig geweest".

2) t. a. p. p. 44 en 58.

3) Ullrich, Bibliografie p. 224.

4) Id. ib. p. 230.

er van. Wel voelden ze, dat het iets buitengewoons was, maar eerst Rousseau [1]) zou hun leeren, het werk op zijn juiste waarde te schatten.

Na hetgeen reeds in het voorafgaande van het tweede deel, *The Farther Adventures*, gezegd is, kunnen we met een verdere korte bespreking volstaan. Robinson trouwt; na den dood zijner vrouw ontwaakt zijn zwerflust weer, en hij gaat scheep naar zijn eiland. Hier vertelt hem de Spanjaard, wat er tijdens zijn afwezigheid gebeurd is. Hij en Friday's vader hebben de 14 andere Spanjaarden gehaald; de 5 Engelschen, door Robinson aan land gezet, ontvingen hen eerst goed, maar spoedig kwamen er 3 van in verzet. Ze waren lui en kwaadaardig, vernielden den oogst en de woningen, en moesten ten slotte ontwapend worden. Nu besloten ze, weg te gaan; doch spoedig kwamen ze terug met gevangen wilden, mannen en vrouwen; ze huwden en pasten voortaan beter op. Inmiddels hadden hen de menscheneters ontdekt en hun menigen bloedigen strijd geleverd. — Robinson brengt voor de eilandbewoners allerlei voorraad, waaronder bijbels, mee; ook laat hij een priester achter, en allen worden vrome Christenen. Hij reist daarop verder, heeft op Madagascar een gevecht met inlanders en wordt in Bengalen door de bemanning aan land gezet. Hij drijft nu handel op Indië en Japan, wordt rijk, trekt dwars door Azië van Peking naar Archangel en keert van daar per schip naar 't vaderland terug. Tien jaar is hij thans van huis geweest; nu wil hij rustig leven, om zich voor te bereiden tot de groote reis, die elk mensch wacht.

De belangstelling in dit deel was, het werd reeds boven opgemerkt, bijna even groot als die in het eerste.

Men vond de avonturen verrassend en afwisselend, velen

[1]) In het derde boek van zijn *Emile*, waar hij uitvoerig de verdiensten van het werk uiteenzet.

stelden ze zelfs hooger. De voorrede van de fransche uitgave heeft menigeen gekend, die het eerste deel vervelend vond en eerst bij de komst van Vrijdag meer belang in het verhaal begon te stellen [1]). Wel vermoedt de vertaler reeds, dat hun opvatting verkeerd is, maar het is hem nog niet helder bewust [2]), en een groot deel van zijn inleiding dient om te betoogen, dat het tweede deel even waardevol is als het eerste, omdat het even rijk is aan avonturen. Toch staat het werk achter bij het eerste deel, al boeit het nog door eenheid in 't verhaal en door de wijze van vertellen. Maar de detailbeschrijvingen en minutieuse voorstellingen, die de bekoring van het eerste deel uitmaken, zoowel omdat ze daar doel zijn en den indruk van werkelijkheid geven, als omdat die betrekkelijke kleinigheden voor Robinson zaken van gewicht vormen, diezelfde nauwkeurigheden verschijnen hier als hinderlijk en overbodig, inzoover ze noodeloos het verhaal rekken, zonder den indruk van werkelijk gebeurd zijn te versterken. Het karakter van Robinson is hier ook veranderd. Vroeger was hij verdraagzaam en kende zich niet het recht toe, de menscheneters te dooden, dewijl ze niet het afschuwelijke van hun handelwijze inzagen. Nu wordt hij een

---

1) „Je connois des personnes sensées qui ont été rebutées par le long séjour de notre Voyageur dans son Ile. Il leur sembloit qu'ils s'occupoient avec lui des années entiéres à dresser une hute, à élargir une caverne, & à faire une palissade; ils se sont imaginés qu'ils l'aidoient pendant plusieurs mois à polir une seule planche, & ils se croyoient aussi emprisonnés dans leur lecture, que le pauvre Robinson l'étoit dans sa solitude. Ils n'ont commencé à respirer avec notre Voyageur, qu'à l'arrivée de Vendredi, qui a ranimé leur attention rebutée par des récits trop informes" (p. III). — Zie over het 2e deel ook Kippenberg t. a. p. p. 38.

2) „Quoique je croye que c'est leur faute plutôt que celle de l'Auteur, & que ces particularités petites en elles-mêmes doivent être intéressantes pour tous ceux qui ont assez d'imagination & de sentimens pour se mettre à la place de notre Avanturier, & pour s'approprier sa situation & ses pensées, j'ose leur promettre qu'ils ne rencontreront pas ici une pareille source d'ennui et de dégoût".

ijveraar, die zich bedroeft over den afgodendienst der Tartaren en in verontwaardiging hun afgodsbeeld verbrandt. De moraal en de godsdienstige vertoogen nemen een veel grootere plaats in; vooral de bekeering van Atkins en de andere Engelschen wordt uitvoerig verhaald, opgeluisterd met allerlei theologische gesprekken.

Het succes van het werk was voor 't overige minder duurzaam dan dat van 't eerste deel. Terwijl de roem van 't laatstgenoemde zich totnogtoe heeft gehandhaafd, raakte het tweede deel vrij spoedig in vergetelheid. Van Robinsons langdurig verblijf op zijn eiland en van zijn gezel Vrijdag heeft nog ten huidigen dage iedereen gelezen of gehoord. Dat hij na de bevrijding uit zijn ballingschap nog een reeks van avonturen beleefde, daarvan heeft thans bijna niemand, ook al ware 't maar bij geruchte, iets vernomen.

VERTALINGEN VAN DEN ROBINSON CRUSOE.

Aan een behandeling der Robinsonades moge voorafgaan een korte bespreking van de vertalingen, die van Defoe's werk in 't Nederlandsch zijn verschenen.

In 1720 zag de overzetting van het 1e deel het licht bij de bekende drukkersfirma, de Janssoons van Waesberge te Amsterdam. Reeds het volgend jaar kwam hiervan een 2e druk of, laat ons liever zeggen, een nadruk, met slechts geringe verschillen; ja, zóó getrouw, dat zelfs het titelblad, 'twelk na p. 392 een nieuwe afdeeling opende, het jaartal 1720 behield, en dientengevolge in deze tweede uitgave het eerste titelblad gedateerd is met 1721, het andere met 1720. Het succes van het tweede deel, in 1721 gedrukt, was minder groot. Een herdruk beleefde het niet, want de exemplaren, die met het jaartal 1722 prijken, behooren tot de oude oplaag en bevatten alleen een nieuw titelblad en een opnieuw gezette voor-

rede. Ook het derde deel werd in 1722 in het Nederlandsch overgebracht [1]).

De uitgevers hadden er blijkbaar op gerekend, dat het werk veel gekocht en veel gelezen zou worden. Het bestaat uit drie flinke deelen in octavo van samen meer dan 2000 bladzijden, sterk gebonden, rijk geïllustreerd, en voorzien van een groote kaart. — In een voorrede vóór 't eerste deel richt zich „de Vertaalder tot den Leezer" en wijst er op, hoe het boek „in Engeland met zoo veel toejuiching ontfangen is, en zoo veel ingang gevonden heeft, dat daar van in korten tyd een byna ongelooflyk getal Exemplaaren aan de man geholpen zyn". Hij prijst het werk hoogelijk, niet alleen om den inhoud, maar ook omdat „de Historie is geschreven met eene eenvoudige zedigheit, en opregtheit", en omdat de auteur „van alle zyne uitkomsten een Godvrugtig gebruik" gemaakt heeft. Voorts wordt de schrijver gezuiverd van de blaam, dat hij niet goed-protestant zou wezen. „Wat de Vertaaling belangd", zoo lezen we verder, „wy hebben liever de eenvoudige styl van den schryver willen opvolgen, dan daar in groote veranderingen maaken"; alleen praat Vrijdag niet krom, „om redenen, dat wy nooit krom maar wel goed Nederduitsch, geleerd hebben".

In 1735—'36 verscheen bij denzelfden uitgever, en in 1752 bij Jan Morterre te Amsterdam een nauwkeurige herdruk van bovengenoemde drie deelen [2]).

Aan de uitgaaf van een andere vertaling waagden zich in 1791 J. Allart en D. Vis. Dit werk, uit drie deelen bestaande, bevat alleen *The Life* en *The Farther Adventures;* het heeft een ander formaat dan zijn voorgangers

---

[1]) Doordat er 2 drukken van het eerste, en verschillend gedateerde exemplaren van het tweede deel bestaan, kunnen we dus de nederlandsche vertaling volledig hebben met de jaartallen 1720, 1722, 1722 (in Berlijn), 1721, 1721, 1722 (in Leiden), 1720, 1721, 1722 (in de verzameling-R. W. P. de Vries te Amsterdam), of 1721, 1722, 1722.

[2]) Prijs *f* 4: 10 (zie *Boekzaal* Juli 1752 p. 66; April 1760 p. 471).

en is voorzien van nieuwe platen; alleen de oude kaart is hier behouden [1]).

In 1906 is het eerste deel van de uitgave der van Waesberges bijna onveranderd in de Wereldbibliotheek opgenomen.

In 't jaar 1720 kwam, ook in Amsterdam, een fransche vertaling uit bij L' Honoré et Châtelain. Dat deze en de bij de van Waesberges verschenen nederlandsche onderlinge overeenkomst vertoonen, valt terstond in 't oog: een deel van de voorrede voor 't eerste deel is bij beide gelijk; ze hebben dezelfde kaart, enz. Vandaar de vraag: welke der beide is het oudst? Kippenberg [2]) kent aan de hollandsche prioriteit toe, en trekt daaruit de conclusie, dat de fransche vertaling meer of min van de hollandsche afhankelijk is. Bewijzen voor deze bewering brengt hij echter niet bij. Hij noemt de eerste „flüchtig bearbeitet", de laatste nauwkeurig. Hij vergist zich echter in dezen ten zeerste, want het tegengestelde is waar: niet alleen is de fransche vertaling het oudst, maar ze heeft ook invloed uitgeoefend op de nederlandsche; en niet zij, maar de hollandsche is „flüchtig bearbeitet".

Dat de fransche vertaling vroeger dan de nederlandsche het licht heeft gezien, blijkt uit het volgende. In het „Letternieuws" van de *Boekzaal* wordt elk van de 3 deelen der fransche vertaling eenige maanden vroeger aangekondigd dan die van de hollandsche [3]). Nu zou men, wanneer die volgorde zich éénmaal had voorgedaan, voorzeker aan de mogelijkheid kunnen denken, dat de redactie van gemeld tijdschrift verzuimd had, de hollandsche deelen

---

1) Prijs f 7.75, indien althans de *Naamlijst van Boeken 1790—1832* (p. 354) betrouwbaar is.

2) T. a. p. p. 23—24.

3) Het eerste deel van de fransche vertaling April 1720 p. 508, van de nederlandsche Juni 1720 laatste bladzijde; het tweede deel resp. Oct. 1720 p. 501 en Febr. 1721 p. 250; het derde deel resp. Mei 1721 p. 630 en December 1721 p. 762.

te vermelden zoodra ze verschenen waren, of dat de Waesberges niet terstond na het verschijnen hunner uitgaaf daarvan bericht hadden gegeven. Een zoodanige tot tweemaal toe herhaalde gang van zaken is echter niet waarschijnlijk te achten. Bovendien blijkt uit de vergelijking met andere tijdschriften, dat de datums, waarop de *Boekzaal* de verschillende deelen aankondigt, zeer weinig kunnen afwijken van de datums, waarop ze verschenen zijn. Het *Journal des Sçavans* vermeldt het tweede deel van de fransche vertaling als reeds verschenen in October 1720; het derde deel in Juni 1721 [1]). De *Bibliothèque Ancienne et Moderne* bespreekt het eerste fransche deel in April 1720, en vermeldt tevens „un second Volume, qui est présentement sous la Presse" [2]). Het derde deel wordt behandeld in de aflevering voor April 1721 [3]). En eindelijk wordt het derde deel van de nederlandsche vertaling door de uitgevers geadverteerd in de *'s Gravenhaegse Vrydaegse Courant* van 7 Nov. 1721. Vergelijkt men al deze datums met die, waarop de *Boekzaal* de verschillende deelen vermeldt, dan ziet men slechts zeer kleine verschillen, zoodat we mogen aannemen, dat dit tijdschrift volstrekt niet slordig is geweest in het aankondigen, en mitsdien de volgorde, waarin de deelen vermeld worden, overeenkomt met die, waarin ze verschenen zijn.

Maar nog een ander bewijs voor de prioriteit der fransche vertaling levert ons diezelfde *Boekzaal.* De redactie bespreekt het werk eerst in Juli 1721, dus lang na het verschijnen van het eerste deel, en wel aan de hand van de *fransche* vertaling. Het schijnt vreemd, dat ze zoolang gewacht heeft met het geven van een uittreksel van zulk

---

1) Aldaar Oct. 1720 p. 394 noot; Mei 1721 p. 602.

2) Tome XIII pour l'année MDCCXX partie seconde (= April—Juni) p. 461.

3) Tome XV pour l' année MDCCXXI partie seconde p. 440.

een beroemd werk, vooral nadat „werken van den zelven aert" het allang behandeld hadden. Ze voelt dan ook de noodzakelijkheid om zich te verontschuldigen over deze schijnbare nalatigheid, en doet dit met de woorden: „wy hebben willen wachten tot *het gantsche werk* afgedrukt ware, om 'er in het vervolg en zonder afbreking verslag van te doen aen het Gemeen." [1]) Hieruit blijkt dus: 1°. dat toen de *fransche* vertaling in haar geheel verschenen was; 2°. dat de *nederlandsche* nog niet geheel gedrukt was, want anders zou de redactie deze wel gebruikt hebben, wier bestaan haar blijkens een opmerking eveneens bekend was [2]).

Aangezien dus ons werk eerder in 't Fransch dan in 't Hollandsch is overgebracht, vervalt vanzelf Kippenbergs meening omtrent de afhankelijkheid der fransche vertaling van de nederlandsche. Bestaat er samenhang, dan moet navolging bij het tot stand komen van den nederlandschen tekst in 't spel zijn geweest. En die samenhang is onmiskenbaar. De fransche en de nederlandsche voorrede van het eerste deel zijn in 't midden woordelijk gelijk en wijken alleen op de laatste bladzijde weer van elkaar af. Beide uitgaven hebben dezelfde wereldkaart; die der nederlandsche intusschen vertoont fransche namen en fransch opschrift. In het derde deel verschillen de platen zoo weinig, dat onderlinge afwijking eerst bij nadere beschouwing is waar te nemen; de eene voorrede en de andere komen alweer met elkaar overeen. Op verschillende plaatsen neemt men voorts in beide vertalingen dezelfde vrijheid waar, waarvan hier enkele voorbeelden [3]).

---

1) Juli 1721 p. 59; ik cursiveer.

2) p. 58 noot.

3) Ik citeer het fransch naar den druk van 1770, „A Amsterdam, Chez E. van Harrevelt"; deze is gelijk aan dien van 1720, met afwijkende pagineering van het tweede deel.

p. 2 he bid me observe it, and I should always find, that...	I p. 5 il me faisoit remarquer une chose que je trouverois toujours dans la suite; c'est que...	I p. 5 hy dede my een zaak aanmerken, die ik altoos in 't vervolg zoude ondervinden; deze was...
p. 2 nay, they were not subjected to so many Distempers.	p. 5 que dis-je! les maladies y étoient moins fréquentes.	p. 5 wat zeg ik? de ziektens zyn veel zeldzaamer by hen.
p. 36 the Sea might well be called, *Den wild Zee*, as the Dutch call the Sea in a Storm.	p. 96 pour parler le langage des Hollandois, qui la comparent à une bête féroce lorsqu'elle est irritée, on pouvoit bien l'appeller de *Wilde Zee.*	p. 101 om de taal der Hollanders te spreken, die dezelve by een wild beest, dat getergd is, vergelyken, mogt men die met regt *de wilde Zee* noemen.
p. 50 O Drug! (zegt Robinson, als hij geld vindt).	p. 128 O vanité des vanités, métail imposteur.	p. 132 O ydelheit der ydelheden! metaale Bedrieger!
p. 53 240 lb. weight.	p. 137 cent quarante livres.	p. 141 honderd en veertig ponden.
p. 104 (R. ziet vogels zijn kleinen graanvoorraad oppikken) every Grain that they eat now, was, as it might be said, a Peck-loaf to me.	p. 271 il me sembloit qu' on me rongeoit les entrailles, & que chaque grain qu' ils avaloient, me coutoit bien la valeur d' un pain entier.	p. 291 't welk zoo veel was, als of zy myne ingewanden knaauwden, terwyl my in deze toestand ieder graan Koorn zoo veel als een geheel brood waardig was.
p. 132 about 150 Yards in length, and 100 Yards in breadth.	p. 339 sa longueur d'environ 120 aunes, & sa largeur d' environ 200.	p. 372 niet langer dan omtrent honderd en twintig, en niet breeder dan twee honderd Ellen.
p. 151 This Fancy pleased my Thoughts etc. ($2^{1}/_{2}$ regel lang).	p. 379 uitgelaten.	p. 416 uitgelaten.

p. 158 (R. schrikt) and if I had had a Hat on my Head, I will not answer for it, that my Hair might not have lifted it off.	p. 392 ... je crois que mes cheveux, à force de se dresser, l'auroient fait tomber à terre.	p. 430 ... geloof ik dat myn hairen door het sterk te bergen rijzen, dezelve op de grond zouden hebben neder doen vallen.

Ook van het tweede deel geldt ditzelfde:

p. 441 the Charge of the Ship.	II p. 377 le commandement de deux Vaisseaux.	II p. 412 den last van twee Schepen.
p. 478 you speak in Colours (= dubbelzinnig).	p. 463 il y a du Caméléon dans vos discours.	p. 508 uw discours heeft iets gemeens met de Cameleon.
p. 511 the young Lord passed for my Steward; what great Man I passed for myself, I know not.	p. 545 ce Seigneur lui-même prit le titre de mon Maître-d'hôtel, ce qui apparemment me fit prendre pour un homme d' importance.	p. 591 de jonge Prins nam de Titel van myn Rentmeester aan; zoo dat ik over al voor een groot Man wierd aangezien.
p. 516 I came to the Hague.	p. 561 je passai en Hollande.	p. 607 ik quam in Hollandt.

Uit deze voorbeelden blijkt voldoende, dat de Hollander zijn franschen collega telkens raadpleegde. Soms werd hem dit noodlottig, daar hij een fout, door den Franschman begaan, niet bemerkte en gedachteloos naschreef; een enkele maal zelfs begreep hij den franschen tekst niet.

p. 153 the Conduct of the Spaniards in all their Barbarities practis'd in *America*.	I p. 383 la barbarie par laquelle les Espagnols avoient détruit des millions d' *Africains*.	I p. 420 de barbaarsheit, met dewelke de Spanjaarden honderd duizenden van *Africaanen* verdelgt hebben.

p. 179 (Friday vlucht, slechts 2 wilden achtervolgen hem) which was very well for him *in the main.*	p. 431 ce qui n'étoit pas un petit bonheur pour celui *qui fuyoit.*	p. 479 't welk geen gering geluk voor *deze arme vlugteling* was.
p. 269 32,800 Pieces of Eight.	p. 623 328000 Piéces de huit.	p. 724 328000. Stukken van Agten.

In 't Fransch klopt dit getal met de rest, daar deze vertaling alle correspondeerende getallen met 10 vermenigvuldigd heeft; het Hollandsch komt nu met zich zelf in tegenspraak.

p. 3 feeling that they are happy, and learning *to know it more sensibly.*	p. 6 sensibles à leur propre bonheur, & apprenant à *le devenir de plus en plus.*	p. 6 hun eigen geluk gevoelende, en gewaar wordende, om daar in *meer en meer in top te stygen.*
p. 155 (these Savage People) never wandered off from *the Coast* (sc. om dieper in het eiland door te dringen).	p. 386 les Cannibales n'étoient pas d'humeur à *abandonner* jamais *le rivage.*	p. 424 de Kannibalen waren niet van zin, om ooit *dit Eiland te verlaaten.* [1])

Intusschen zou men kunnen vragen, of de beide vertalingen ook door denzelfden persoon bezorgd zijn. Het antwoord hierop moet ontkennend luiden. De fransche vertaling is van v. Effen of van Saint-Hyacinthe, of van beiden[2]). Dezen hebben het bewijs gegeven, het Engelsch begrepen te hebben. Hun vertaling is vrij, ze verkorten vooral op 't eind zeer sterk, ze vinden de nauwkeurige

1) Doordat de hollandsche vertaler in de laatste twee gevallen het Fransch niet verstond, gaf hij onzin; had hij het Engelsch onmiddellijk gevolgd, hij zou het anders en beter gezegd hebben.

2) Zie Ullrich t. a. p. p. 38—39; en vergelijk nog Dr. W. Bisschop: *Justus van Effen, geschetst in zijn leven en werken* (1859) p. 124—126.

opgaven van Defoe omtrent afstanden overbodig en slaan ze vaak over; voor synoniemen (bijv. numbed and stiff) geven ze één woord (roidis); het werk was hun te breedsprakig. Door deze wijzigingen verliest het in de vertaling veel van zijn persoonlijkheid. Maar men kan de vertalers slechts zeer zelden verwijten, dat ze foutief vertaald hebben; ze vinden het juiste woord en den juisten zin. De bewerker van den nederlandschen tekst daarentegen verkort minder, ofschoon ook hij, vooral op 't eind van het tweede deel, veel weglaat. Maar het blijkt herhaaldelijk, dat de vertaler niet voor zijn taak berekend was. Zagen we reeds, hoe hij het Fransch soms niet verstond, nog vaker blijkt het, dat zijn kennis van het Engelsch gebrekkig was; meermalen ook beging hij fouten, waarvoor gezond verstand hem had kunnen waarschuwen. In 't eerste deel is het aantal fouten nog betrekkelijk klein; in 't tweede deel echter stoot men er zich herhaaldelijk aan.

Is misschien de vertaler van het tweede deel een ander geweest dan die van het eerste? Of was er groote haast bij 't werk en had de man geen tijd, een woordenboek of de fransche vertaling te raadplegen? Hoe het zij, de vertaling van beide deelen gaf van groote onbekwaamheid blijk, zooals de volgende staaltjes bewijzen (het zijn er enkele uit vele).

p. 66 I made me a Thing like a Hod, which the Labourers carry Mortar in, when they serve the Bricklayers.	I p. 173 ik bediende my van een diergelyk instrument, met het welk de Werklieden gewoon zijn de Mortieren weg te dragen.
p. 193 the Policy of making a secret Religion, is not only to be found in the Roman, but perhaps among all Religions in the World.	p. 516 de Politie van een verborgen Godsdienst in te voeren, word niet alleen onder de Romeinen, maar misschien onder alle Godsdiensten van de gehele Wereld gevonden.

p. 178 (De wilden zijn geland) I percieved two miserable Wretches dragged from their Boats, where it seems they were laid by, and were now brought out for the Slaughter.	p. 476 Ik zag, dat zy twee ongelukkige Schepzels uit hunne Vaartuigen haalden, aan Land bragten, en zoo ik wel heb toegezien, aan stukken hieuwen, en op deze wyze op-offerden.
p. 205 our Guns will fright them (sc. de wilden) that we do not kill.	p. 550 onze Snaphaanen zullen hen verschrikken, en onze levens behouden.
p. 296 Broth.	II p. 50 brood.
p. 297 a large Pitcher with some of the prepar'd Broth.	p. 53 een goed deel van dat toebereide brood.
p. 300 coming in between the Main and the Island.	p. 62 nu quam ik aan het hoofd van 't Eiland.
p. 349 the Savages had been effectually routed.	p. 177 de Wilden waren geheel in route geslagen geweest.
p. 350 after which, they had the Mortification to see several of their wounded Men fall.	p. 179 waar na zy het doodelyke slagveldt eens over zagen, en gewaar wierden, dat veel van hunne gequetsten in onmacht ter neder vielen.
p. 424 yet to give them their due, they went about it warily as boldly.	p. 367 nochtans zoo wilde zy gaan, om dat volk, het betaalt te zetten.
p. 440 Dutch.	p. 411 Duitsch (elders Hollanders).
p. 462 I would leave them but little Booty to boast of.	p. 465 (ik wilde) hun alzoo alle stof van roemen benemen.
p. 480 by the Way.	p. 511 by de weg.

Al deze plaatsen zijn in het Fransch goed weergegeven; de vertaler van het nederlandsche werk kan dus niet dezelfde persoon zijn. Tevens blijkt hieruit, dat de Hollander de

fransche vertaling alleen nu en dan geraadpleegd heeft, maar niet uit het Fransch heeft vertaald, zooals de groote overeenkomst tusschen verschillende van het Engelsch afwijkende plaatsen zou doen vermoeden.

Samenvattend, kom ik dus tot een heel andere gevolgtrekking dan Kippenberg[1]): 1°. de fransche vertaling is ouder; 2°. de nederlandsche vertaling heeft de fransche geraadpleegd, doch niet doorloopend; 3°. de fransche vertaling is vrij, maar juist, de nederlandsche is minder vrij, maar vaak foutief.

Bij de 4 genoemde achttiendeëeuwsche vertalingen bleef het niet. In de negentiende eeuw verschenen er tal van bewerkingen voor de jeugd. Het is niet noodig, er bij stil te staan; dat haar getal niet gering is, blijkt uit de bibliografie achter dit werk. We zien er uit, hoe geliefd Robinson ook bij de hollandsche jongens was; 't is trouwens overbodig, dit op te merken; we weten allen uit onze eigen jeugd, hoe zijn lotgevallen ons boeiden.

---

[1]) Kippenberg zegt, dat de fransche vertaler de „Klauen der römischen Priester" („the merciless Claws of the Priests" p. 217) „weislich" overslaat. Niet altijd is deze zoo beschroomd. Als Robinson, verdacht van zeerooverij, door de Hollanders wordt vervolgd, is hij zoo bang voor hen, dat hij verklaart, liever „to fall into the Hands of the Spanish Inquisition" (p. 453), door den overzetter behouden als: „les griffes de l'Inquisition" (II 405). Zelfs voegt deze (I p. 622) uit eigen beweging in: „les cruelles mains de l'Inquisition" (vgl. eng. p. 269).

HOOFDSTUK II.

ROBINSONADES VÓÓR DEFOE [1]).

Het motief van Defoe, een schipbreukeling op een onbewoond eiland, was geenszins iets nieuws. Reeds lang vóór hem hadden anderen het leven van zulk een balling beschreven. Hoe licht toch kon het voorkomen, vooral in den tijd der groote ontdekkingsreizen, dat een schip op een zandbank liep en slechts enkelen van de bemanning er het leven afbrachten. En hoe vaak lezen we niet in een reisverhaal uit oudere tijden, dat een matroos, hetzij op eigen verzoek (als Selkirk), hetzij voor straf, ergens op een onbekende kust aan land werd gezet. Vandaar dat in verschillende reisbeschrijvingen, zoo vóór als na den *Robinson Crusoe*, een of ander verhaal der lotgevallen van dergelijke ongelukkigen wordt aangetroffen.

Voorts had zich, ook alreede vóór Defoe, de fantazie van ons onderwerp meester gemaakt en „voyages imaginaires" geschapen, waarin den held een soortgelijk lot treft als Robinson.

Beiderlei soort vertellingen ontmoeten we in de nederlandsche literatuur, sommige oorspronkelijk, andere vertaald. Een meer of minder beknopt overzicht daarvan

---

1) Strikt genomen bevat „Robinsonade" als benaming van een vóór 1719, het geboortejaar van den *Crusoe*, geschreven verhaal, een contradictio in terminis. Toch aarzel ik niet, in dezen het gebruik te volgen, en „Robinsonade" te bezigen als titel voor een al of niet historisch reisverhaal met het Robinson-motief.

laat ik hier volgen: inzooverre ze het Robinson-motief behandelen, kunnen ze gerekend worden, met onze stof in verband te staan; op letterkundige waarde mogen ze voor 't meerendeel evenwel geen aanspraak maken.

Hoe een eenzaam eilander zich in 't leven houdt en geestelijk ontwikkelt, wordt ons het eerst in de tweede helft der twaalfde eeuw beschreven door een spaanschen Arabier Abu Jaaphar Ebn Tophail in zijn *Leeven van Hai Ebn Yokdhan.* De inhoud daarvan komt in 't kort hierop neer.[1])

Sommigen zeggen, dat Hai Ebn Yokdhan geboren is zonder vader of moeder, voortgekomen uit de aarde door een juiste vermenging van warmte en koude, vochtigheid en droogte; anderen daarentegen meenen, dat zijn moeder haar pasgeboren kindje uit vrees voor haar broeder in een kistje aan de zee heeft toevertrouwd, welke het op een eiland heeft geworpen. Hoe dit zij, zeker is, dat een geit, het knaapje hoorende schreien, het heeft gezoogd en in 't leven gehouden. Het kind groeide nu op tusschen dieren en bootste hun stemmen na. Al spoedig bemerkte het verschil tusschen zich zelf en die andere wezens; deze toch hadden wol of veeren ter bedekking en verdedigden zich met horens en klauwen. Maar Hai Ebn Yokdhan leerde zich verweren met een stok. Zoo werd het kind zeven jaar. Toen in deze dagen zijn voedster stierf, was het zeer bedroefd, het schreide en weeklaagde, maar zijn vriendin bleef koud en zonder beweging. Nu dacht hij na, wat er met haar gebeurd kon zijn en onderzocht het lichaam, tot hij het hart vond. Dit, meende hij, was

---

[1]) Een uitvoerig overzicht van den inhoud gaf Dr. T. J. de Boer in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* IV 2 (Mei 1898) p. 259—283; eveneens de *Boekzaal* (toen nog geheeten *Tweemaandelijke Uittreksels van P. Rabus*) Maart 1701 p. 312—326. De spelling Hai Ebn Yokdhan is die van de oudste hollandsche vertaling van 1672; Dr. de Boer schrijft Hai Ibn Iakzaan en Jaqzan. Over Ebn Tophail (Ibn Tofail) en de beteekenis van zijn werk zie: *Geschichte der Philosophie im Islam* von T. J. de Boer (1901) p. 160 vlgg.

de zetel van het leven. Doch wat was dat leven? Om dit te weten, ontleedde hij allerlei dieren, tot hij hun geheele organisme nauwkeurig kende. Aldus en op andere wijze in kennis toenemende (door de onderlinge wrijving der takken in het bosch had hij o. a. vuur zien ontstaan), werd de eenzame een jongeling van een en twintig jaar; allerlei had hij leeren maken: huizen, kleederen, wapenen, zoodat zijn bestaan gerust voortging en hem tevens tijd genoeg overbleef, over veel na te denken. Hij zag overeenkomst tusschen dieren, planten en steenen, en kreeg een algemeen maar nog verward begrip van een Schepper. Doch met het wassen zijner jaren schreed hij ook in dezen voorwaarts. Als man van rijperen leeftijd (viermaal zeven winters waren voorbijgegaan) beschouwde hij de hemellichamen en besloot daaruit, dat die Schepper moest zijn „van de hoogste volmaaktheid, aller milddaadigst," en erkende in Hem „Weezendlijkheid, Volstrektheid, Volmaaktheid, Schoonheid, Heerlijkheid, Magt, Kennisse." Het lichaam, zoo begon hij te meenen, moest voor een verwerpelijke zaak gelden, want stoffelijke behoeften stoorden hem telkens in zijn bespiegelingen. Hij gewende zich dus, in 't vervolg zoo weinig mogelijk voedsel te gebruiken, en dan nog alleen rijpe vruchten of vleesch van dieren van de talrijkste soort. Hij voelde, dat hij boven de dieren stond en tot wat hoogers bestemd was. Daarom verlangde hij, één te zijn met den Schepper. Eindelijk na langdurige inspanning gelukte hem dit; door oefening leerde hij, de extase willekeurig te voorschijn te roepen en zich zoo vaak als hij wenschte één te voelen met het hoogste wezen. Inmiddels was hij zeven maal zeven jaren geworden.

Nu gebeurde het, dat een wijsgeer, Asal, de eenzaamheid zocht op hetzelfde eiland. Hij ontmoette Hai Ebn Yokdhan, doch de beide mannen verstonden elkander niet. Asal echter onderwees zijn gezel in de taal en leerde hem de ceremoniën van den godsdienst en haar beteekenis,

tevens zich verwonderende over de wijsheid van Hai Ebn Yokdhan. Deze ging nu de wereld in om de menschen de waarheid te verkondigen, maar hij werd niet begrepen, en te leur gesteld keerde hij op zijn eiland terug.

Tot zoover de arabische geschiedenis. In tegenstelling met Defoe bekommert zich de auteur dezer tendentieuse verdichting weinig om de beschrijving van de wijze, waarop de held voor zijn stoffelijke welvaart zorgt. Al het licht valt op zijn bespiegelingen; stap voor stap wordt aangetoond, hoe Hai Ebn Yokdhan, steeds verder redeneerende, met de gegevens, die hij bezit, ten slotte tot het inzicht der waarheid komt. En als zoodanig is hij als 't ware een tegenhanger van Robinson Crusoe. Deze, alleen steunende op zijn verstand en zijn lichamelijke kracht, maakt steeds grooter voortgang op stoffelijk gebied en komt eindelijk tot welvaart; in denzelfden tijd ontwikkelt zich zijn godsdienstig gevoel en wordt hij, die tevoren onverschillig was, een geloovig Christen. Evenzoo is Hai Ebn Yokdhan aangewezen uitsluitend op eigen denkkracht; „het inzigt van den wijzen Mahometaan — zoo lezen we in de *Boekzaal* — is enkel, te betoonen, dat iemand buiten eenige ommegang met menschen, of onderwijzinge, kan komen tot de kennisse van zig zelven, en van God.” [1])

De Hai Ebn Yokdhan-geschiedenis werd herhaaldelijk vertaald: in 't Latijn in 1671 en 1700; in 't Duitsch en in 't Engelsch [2]). Naar de latijnsche vertaling van 1671 van Eduard Pocock, A. M. werd ze in 1672 in 't Nederlandsch overgebracht onder den titel: *Het Leeven van Hai Ebn Yokdhan.* In 1700 verscheen een herdruk „met

[1]) Zie *Boekzaal* t. a. p. p. 314, en vgl. de „Voorreede Aan den Leezer” in den druk van 1672, p. 1, 3. Zoo was althans de opvatting van de 17e en van het begin der 18e eeuw. „Maar de tweede helft van de (18e) eeuw zag in hem den natuurmensch, die, ver van den bedervenden invloed der maatschappij, zich aan de hand der natuur ontwikkelde tot de kennis en beoefening van het ware en goede” (Dr. de Boer in het *Tweem. Tschr.* p. 282).

[2]) Dr. de Boer t. a. p. p. 282; Kippenberg t. a. p. p. 2 noot 5.

printverbeeldingen", genoemd: *De natuurlijke Wijsgeer, of het leven van Hai Ebn Jokdan* enz.; deze titel noemt tevens als vertaler van den eersten druk S. D. B.[1]). Een derden druk beleefde het werk in 1721[2]). Dit bewijst, hoeveel aantrekkelijkheid er van het boek uitging. En geen wonder, want het is geschreven in een innemenden stijl, teekenachtig en vol poëzie. Rabus, de schrijver van het uittreksel in de *Boekzaal*, herinnert zich, hoe hij het werkje „meer dan eenmaal in (zijne) groene jaren las, en doorlas"; en 30 jaar later „verveelt het (hem) wederom niet, zoo groot een gedenkschrift der Arabische Wijsheid met versche lust te doorbladeren".

Na deze arabische vertelling vinden we het Robinsonmotief terug bij *Boccaccio* in den tweeden giorno, in het zesde verhaal van zijn *Decamerone.* Na den dood van Manfred, koning van Sicilië, vluchten diens aanhangers naar alle kanten. Ook de vrouw van een napolitaansch edelman gaat met haar beide zoontjes op een schip en landt op een eilandje, waar ze door een toeval alleen wordt achtergelaten. Het verdwijnen van haar kinderen bemerkende, is ze wanhopig; ze schreit en roept, maar tevergeefs. De honger dwingt haar, gras te eten. Ze vindt een paar pasgeboren geitjes, die ze als zuigelingen aanneemt. Met deze dieren samenlevende, verdierlijkt ze langzamerhand zelf; gras en water uit de beek zijn haar voedsel. In dien toestand wordt ze door een edelman gevonden, zwart, vermagerd, geheel behaard. Vergezeld van haar geitjes verlaat ze daarop het eiland.

Merkwaardiger dan laatstgenoemd verhaal is dat van de *Ontdeckinge van 't Eylandt van Pines*, uit het Engelsch vertaald. Het schip „d' Indiaansche Koopman" strandt in 1589 bij het onbekende Zuidland; alleen de boekhouder

---

1) *Boekzaal* Maart 1701 p. 312.

2) Zie, ook voor 't vervolg, voor de volledige titels de bibliografie achter dit werk. Als Kippenberg een druk van 1708 noemt, is dit zeker een drukfout voor 1700.

met de kapiteinsdochter, haar beide kameniers en een „Swartin" komen aan land. Ze blijven in leven dank zij allerlei voorraad, die aanspoelt; daarbij is het klimaat zoo gunstig, dat ze zonder veel moeite vogels, visschen en vruchten in overvloed krijgen. De boekhouder, Joris Pines, neemt zijn vier gezellinnen tot vrouw, en deze schenken het leven aan een talrijke schare van kinderen. De laatsten huwen daarop onder elkander, evenwel door Pines' zorg zóó, dat bloedschande vermeden wordt. Er ontstaan nu volkrijke kolonies, en als de stamvader op zijn 80ste jaar zijn nazaten om zich verzamelt, telt hij er 1789. Hij geeft de regeering aan zijn oudsten zoon over en sterft hoogbejaard. Hollanders, die in 1667 op het eiland landen, vernemen het verhaal en maken het in Europa bekend.

Het is onnoodig, veel van de vertelling te zeggen; men zie het uitvoerige, uiterst nauwkeurige opstel van Max Hippe [1]). Hieruit ontleen ik het volgende. Het werkje is geschreven in 't Engelsch in 1668 door Henry Cornelius van Sloetten (= Henry Nevil) en maakte een verbazenden opgang. In verschillende talen werd het overgebracht; zelfs promoveerde een jurist op een stelling naar aanleiding van dit verhaal. Ook in ons land werd het bekend: behalve de beide door Hippe genoemde drukken zag een bewerking er van het licht in *De Gelukzoeker over Zee of d' Afrikaansche Weg-wijzer* van Gerrit van Spaan Jakobszoon [2]). Deze bewerker houdt zich vrij getrouw aan den tekst; waarschijnlijk heeft hij den engelschen voor zich gehad, daar hij het schip noemt „The Indian Merchant of De Indiaansche Koopman". Hij brengt de vertelling

---

1) „Eine vor-Defoe'sche englische robinsonade" (*Englische Studien* XIX. band (1894) p. 66—104). Ook schreven over het onderwerp: Th. J. J. Arnold in den *Navorscher* XXXIX (1889) p. 470—472; XLII (1892) p. 251—258; Kippenberg t. a. p. p. 52—53; Ullrich t. a. p. p. 118, waar tevens verdere literatuur genoemd wordt.

2) T. w. in het 7e hoofdstuk.

over in den derden persoon, en behandelt vooral de verhouding van den boekhouder tot zijn 4 vrouwen op z.g. „boertigen" toon [1]). Hij schreef zijn geschiedenis in 1691 [2]); in 1694, 1704 en 1752 werd ze herdrukt.

Het merkwaardige van deze miniatuur-Robinsonade (de eerste engelsche uitgave beslaat 9 kwarto bladzijden) is, dat ze in kiem reeds verschillende Robinsonaden-elementen bevat: de aanwezigheid van vrouwen, het ontwikkelen van een ideaalstaat, de mystificatie omtrent de ligging van het eiland, de wijze waarop de geschiedenis in Europa bekend wordt, en het aan komen drijven van allerlei voorraad, dat alles zien we later meermalen terugkeeren.

Onder den titel *Beschryvinge van het magtig Koningryk Krinke Kesmes* verscheen in 1708 een eigenaardig boek. Juan de Posos, een geboren Hollander, die om handelszaken dezen spaanschen naam heeft aangenomen, vertelt, hoe op reis van Panama naar de Philippijnen een storm hem naar „het onbekende Zuidland" drijft. Hij wordt vriendelijk ontvangen door een zuidlander, „Garbon" (= opziener) genaamd, die hem als cicerone dient op dit zonderling eiland, Poele Krinke Kesmes geheeten, waar bijv. schepen onbekend zijn en men niettegenstaande het ontbreken van deze verkeersmiddelen toch in staat is, alle vreemde talen te spreken, en waar een mannen-akademie Nemnan lange filosofische vertoogen houdt over de onsterfelijkheid der ziel tegen de vrouwen-akademie Wonvure. Van dit en meer ontvangt de Posos een uitvoerig relaas, om eindelijk, voorzien van allerlei hem door den Garbon meegegeven geschriften, onder 't verbod van ooit terug te keeren, het door hem bezochte gebied te verlaten. Tijdens dit verblijf nu ontmoet onze reiziger een in genoemd koninkrijk levenden Hollander, die hem schriftelijk een verhaal zijner avonturen mededeelt.

---

[1]) De opgave van het jaar 1676 (p. 84) is een vergissing of drukfout voor 1667.

[2]) Schotel, *Bibliografisch Woordenboek der Nederlanden* i. v.

In 1655 was het schip „De Wakende Boey" van Batavia naar het Zuidland uitgezonden, om „De Goude Draak" te zoeken. Bij een landing was de scheepsjongen verdwaald en vond het schip niet terug. Eerst was hij wanhopig; toen hij echter met vruchten zich in 't leven had weten te houden en daarbij zelfs zijn scheepskist en allerlei voorraad vond, die de bemanning voor hem had aan wal gebracht, werd hij geruster. Hij dankte God, die hem tot hiertoe had geholpen, „sprak een Gebedt, en zong een Psalm zoo goed als (hij) kon." Van takken en leem bouwt hij zich een paar hutten, zijn „kasteelen", en een „fortres", schiet stieren, vangt visch, vlecht manden en leeft vergenoegd. Bij een storm komt een wrak aandrijven, en door hetgeen hij daarop vindt heeft hij „een konings-leeven"; nu kan hij zich gezelliger inrichten en heeft hij in den engelschen dog, dien hij nog levend in het vaartuig aangetroffen heeft en „Draager" doopt, een metgezel en helper. Hij brandt dierenvet in de lamp, maakt zich een veeren bed en vlecht kleeren van biezen. Vertrouwende op de Voorzienigheid, denkt hij weinig meer om 't vaderland of zijn vroegere makkers. Eens echter ziet hij menschen, en gedaan is het thans met zijn rust. Hij versterkt en proviandeert zijn „kasteel" en slaat eenige aanvallen af. Bij verrassing wordt hij gevangengenomen en meegesleept; zoo is hij ten slotte in de hoofdstad Kesmes gekomen en leeraar in 't Hollandsch geworden.

Doel en strekking van deze zonderlinge mengelmoesachtige fictie (Kesmes is omzetting van Smeeks, Nemnan van „mannen", Wonvure van „vrouwen") was blijkbaar een uiteenzetting van de wijsheid en den godsdienst in het verdichte Zuidland. Op de Koninklijke Bibliotheek in den Haag bevindt zich een exemplaar van den druk van 1708, doorschoten en met uitgebreide toevoegingen van den schrijver zelf voorzien. Deze hebben grootendeels betrekking op de wetenschappelijke geschillen van de mannen- en vrouwen-akademie en noemen meermalen

de werken van de doktoren Bontekoe en Overkamp. In 1775 las een zekere H. S. het werk met de aanteekeningen en „bevond het Cartesiaansche gevoelen tegengegaan niet alleen, maar ook de gevoelens van 2 doctoren bontekoe en overkamp bespot, en soo ik het wel heb (vervolgt hij) is het werkje ook met verderfelijke stukken vervult omtrend den Godsdienst". Naast deze bedoelde zoogen. wetenschappelijke vertoogen worden hier voorts lange verhandelingen aangetroffen over de scheepsscheurbuik en den Texelstroom. Daarenboven is het werk vol spreuken over de stilzwijgendheid, de dronkenschap en andere deugden en ondeugden, welke spreuken, blijkens de aanteekening van den schrijver zelf, getrokken zijn „uit den *Turksen spÿon* en uit *Gracian*" [1]).

Het verhaal van den achtergelaten scheepsjongen in onze *Beschryvinge* paradeert allerzonderlingst te midden van de didaktische verhandelingen. Het is, zooals men heeft gezien, een zuivere Robinsonade. Tot in bizonderheden lijkt het op den *Robinson Crusoe.* Het is echter veel korter [2]) dan Defoe's roman, „dem es", naar Kippenbergs juist oordeel [3]), „an Tiefe und Darstellungskunst erheblich nachsteht". De stijl is slordig en dor, kroniekachtig; toch wordt er meermalen met levendigheid en treffenden eenvoud geschilderd. Door zijn naieve vreugdebetuigingen, als hij een nuttige ontdekking doet, wint de jongen onze sympathie, en we gunnen 't hem van harte, dat hij „een volle Pijp stopten, dat 'er nu op staan kon", en er met Draager „lekkertjes van smulden".

Het boek moet in den smaak zijn gevallen. Nog in 't jaar van 't verschijnen, 1708, gaf Rabus er in de *Boek-*

---

1) Zie de aanteekening op p. 108. *The Turkish Spy* werd in 1699 in 't Nederlandsch vertaald.

2) Van p. 122 tot 201.

3) T. a. p. p. 47; hij bespreekt het werk p. 45—47. Zie ook Hettner, *Lit.gesch. d. 18. Jahrh.* III, 1, 323.

zaal een uittreksel van [1]), daarbij opmerkzaam makende op „Balthazar Graciaan" als bron voor de spreuken en als zijn meening te kennen gevende, dat „het (werk) niet nalaat vermaakelijk te weezen". Behalve den druk van 1708, „te Amsterdam, By Nicolaas ten Hoorn", bestaat er een uitgave van 1721 bij denzelfden, die zich „Tweden Druk" noemt. 't Is een uiterst nauwkeurige herdruk; slechts enkele kleine verschillen bewijzen, dat het werkelijk een herdruk is en niet een exemplaar van 1708 met een nieuw titelblad [2]). Een derde uitgave, met platen, beleefde het werk nog in 1776. En hierbij bleef het niet. Een duitsche vertaling, *Beschreibung des Mächtigen Königreichs Krinke Kesmes* enz., verscheen in 1721, dus na en onder invloed van den *Robinson Crusoe*, tengevolge waarvan aan de geschiedenis van den jongen de naam kon worden gegeven van *Der Holländische Robinson Crusoe, oder das merckwürdige Leben und die besonders curieusen Avanturen Heinrich Texels Eines Holländers* [3]).

Als schrijver van het nederlandsch origineel noemt zich op den titel en onder de voorrede *H. Smeeks*, *Chirurgyn te Zwolle.* Omtrent dezen man is weinig bekend. Hij is overleden in 1721, blijkens een vermelding in het begrafenisregister der stad Zwolle [4]). Onder de toevoegselen in het bovengenoemd exemplaar van de Koninklijke Bibliotheek bevindt zich een familiewapen, en daarbij een gedicht van Henrik Smeeks aan zijn zoon Barent, waarin hij zijn nakomeling de lezing aanbeveelt van zijn boek „van de cheirurgia"; blijkbaar was hij toen een oud man, althans

---

[1]) Sept. en Oct. 1708 p. 274—291.

[2]) O. a. Voorrede 1708 p. III: zeker — 1721: zekere; p. IV: jonge—jongen; Talouja—El—Taljouja—El; p. 126: ververssing—verversing; p. 204: teegen—tegen; p. 286: Einde—Eynde; enz.

[3]) Deze vertaling werd nog 5 maal gedrukt (zie Ullrich t. a. p. p. 102—105). De naam Heinrich Texel is in het origineel niet te vinden.

[4]) „1721, den 20 Meert Hendrik Smeek (sic) chirurgijn te half drie in Michaëli kerk no. 619 — fl. 5 — 12 —". Dit gegeven dank ik aan de welwillendheid van Mr. C. P. L. Rutgers, Rijksarchivaris in Overijssel.

hij zegt van dit werk: „ik heb (dit boek) voor u geschreven in het laatste van mijn leven". Voorts ontmoeten we hier de mededeeling, dat de in druk verschenen voorrede niet van den schrijver zelf is: hij had aan ten Hoorn een andere gezonden, die hij in haar geheel uitschrijft. Daaraan voegt hij naief toe: „Ten Hoorn schrijfd mi, dat dese voor-reden van een kind, en niet van jemand, die zig voor een wijs man uit geeft, scheen geschreven te zijn. N.B. Ik heb mi noid voor een wijs man uit gegeven". Uit de ongedrukte voorrede verneemt men tevens, dat de intrige berust op een verhaal in Wouter Schoutens *Reise naar Oost-Indiën* [1]).

De scheepsjongensgeschiedenis van Smeeks is in zekeren zin een vervolg op de *Historie der Sevarambes*, een werk, in 1677—'79 geschreven door Le Sieur Denis Vairasse d' Allais, *Histoire des Sévarambes* [2]), en o. a. in onze taal overgebracht in 1682 [3]), en het volgende verhaal bevattend. Een schip „de Gouden Draak" strandt aan 't Zuidland; een deel der bemanning redt zich en kiest Siden (den schrijver) tot opperhoofd. Ze leven van jacht en visscherij, bebouwen het land en gaan op ontdekkingen uit. Ze vinden nu een hoog ontwikkeld volk, de Sevarambes, die hun naam ontleenen aan hun wetgever Sevarias. De beschrijving van hun ideaalstaat is het doel van 't werk, maar het begin is een soort Robinsonade [4]).

Al de boven vermelde verhalen berusten, gelijk we

---

1) Misschien heeft dus Kippenberg gelijk, als hij meent, dat „Texels Lebensgeschichte recht gut auf Erlebtem beruhen kann."

2) Aldus te vinden bij Prosper Marchand, *Dictionaire Historique* (1758) i. v. Allais.

3) Zie *Boekzaal* Juli 1693 p. 14 noot; deze zegt, dat het werk „eerst in 't Engelsch, daar na in 't Fransch, en voorts in 't Hollandsch t' Amsterdam in 't jaar 1682. gedrukt" is, en noemt het een „konstig-en-snood-beschrevene historie." In 1701 verscheen hiervan de tweede druk.

4) Kippenberg (t. a. p. p. 95) noemt het boek en kent verschillende herdrukken in 't Fransch en Duitsch; zie ook Marchand.

zagen, op verdichting. Daarnaast nu vinden we ook niet verdichte vertellingen, waaraan met het oog op haar quintessence — één of meer schipbreukelingen worden op een onherbergzame kust geworpen en houden zich met moeite in 't leven — de naam „Robinsonade" kan worden toegekend. Als oudste voorbeëld hiervan zou de overwintering op Nova-Zembla in 1596 kunnen gelden, zooals ons die is meegedeeld door Gerrit de Veer in zijn *Waerachtige Beschrÿvinge van Willem Barendts drie syllagiën* (1599). Hier toch zijn Hollanders gedwongen, den geheelen winter in eenzaamheid door te brengen en zich zonder de geriefelijkheden der europeesche cultuur te behelpen.

Evenzoo herkennen we het Robinson-motief in een reisverhaal van Frans Jansz. van der Heiden en Willem Kunst, getiteld: *Vervaarlyke Schipbreuk van 't Oostindiesch Jacht ter Schelling* (1675) [1]. Het jacht ter Schelling, in 1661 van Batavia vertrokken, wordt bij de kust van Bengalen door een storm ontredderd. Een deel van de matrozen bergt zich op een vlot, dat hen aan een eiland brengt. Dit eiland is niet alleen onbewoond, maar verschaft ook geen voedsel. Hierdoor ontstaat spoedig hongersnood, die steeds grooter wordt. De mannen voeden zich met bladeren en met leguanen, die ze vinden azende op een dooden buffel. Zij bouwen een woning dicht bij 't strand, om voorbijzeilende schepen te kunnen zien. Een paar slangen eten ze zonder nadeelige gevolgen, maar door een soort slakken worden ze bijna vergiftigd. De honger wordt steeds erger, zoodat ze plannen smeden, een scheepsjongen op te eten; den dominee, die verdwaald

---

1) Dit beleefde tusschen 1675 en 1755 verschillende herdrukken, zelfs werd het vertaald in 't Fransch en Duitsch (zie P. A. Tiele in de *Bibliographische Adversaria* I (1873-74) p. 262); in den veilingscatalogus van Fred. Muller en Co.: *Oud-Nederland* (Dec. 1906) komt voor (p. 157): „*F. J. von der Heyde, gefährlicher Schiffbruch des Ost-Indischen Jagdt-Schifs ter Schelling. Amsterdam, J. van Meurs & J. v. Sommeren, 1676. Met platen van Bosboom*" (dezelfde als in de hollandsche uitgave).

is, gaan ze zoeken, om diens lijk te verslinden; ze vinden hem echter niet. Zoo hoog stijgt eindelijk de nood, dat ze elkanders leven bedreigen om een stuk buffelhuid. Niemand durft gerust gaan slapen, uit vrees dat zijn makkers hem zullen overvallen. Eindelijk worden ze door een troep inlanders gered.

Ook hier is niet sprake van één, maar van een aantal Robinsons, wier werkzaamheden intusschen daarom niet worden beschreven, omdat ze niets te werken hebben. Het verhaal is een doorloopende lijdensgeschiedenis, eenvoudig, onhandig soms, maar toch treffend geschreven. Een moderne historische roman zou verschillende stukken met geringe veranderingen kunnen overnemen.

Alexander Selkirk heeft misschien niet geweten, dat hij op Juan Fernandez niet de eerste kluizenaar is geweest. Reeds van 1681 tot '84 had er een „Moskiter Indiaan" gewoond, die zich op vernuftige wijze tegen honger en ontbering had weten te verdedigen. Hij werd in 1684 gevonden door William Dampier, die in zijn *New Voyage round the World* (1697) het een en ander over hem meedeelt [1]).

Niet lang na Dampiers reisbeschrijving, ook nog vóór den *Robinson Crusoe*, verscheen een boek, *Voyage et avantures de François Leguat* (1707), het volgend jaar in 't Nederlandsch vertaald als *Nieuwe Reystogt van François Leguat* [2]). De schrijver, als Hugenoot in 1689 naar Holland gevlucht, gaat mee met een schip, dat een kolonie

---

[1]) Vertaald door W. Sewel: *Nieuwe Reistogt rondom de Wereld* (1698, in 1771 herdrukt); zie aldaar Hoofdstuk IV. De *Boekzaal* geeft (Sept. 1699 p. 206-237) een uittreksel, waarin ook het verhaal over den Indiaan voorkomt; evenzoo *Het Boek der Reizen en Ontdekkingen* (1881-1883), een bewerking van Jules Verne's *Histoire des grands voyages et des grands voyageurs.*

[2]) In 1891 is het werk opnieuw uitgegeven door The Hakluyt Society; in de voorrede van deze uitgave wordt gezegd, dat deze nederlandsche overzetting in het Engelsch vertaald is. Tevens blijkt uit deze voorrede de populariteit van het werk. Dat men ook in Leguat een Robinson zag, evenals in den scheepsjongen van Smeeks, bewijst de duitsche vertaling van 1723, getiteld: *Der Frantzösische Robinson* (Ullrich t. a. p. p. 115).

zal stichten op het eiland Bourbon. De commandant echter zet hem en 7 anderen met slechts weinig voorraad aan land op het eiland Rodrique of Diego Ruys en laat hen aan hun lot over. Hier leven ze zeer genoegelijk; ze hebben weinig te doen, omdat de rijke natuur alles als vanzelf geeft; „men kon al wandelende zelfs aan de kost raken", want maakt men geraas in 't bosch, dan komen van alle kanten vogels aanvliegen, die zich met de hand laten vangen. Ze zaaien het meegebrachte koren, eten schildpadden en vermaken zich met dammen, „tiktakken", balspelen of jagen en visschen, en leeren papegaaien praten. Leguat vindt het een heerlijk rustig leven en wil er wel altijd blijven; zijn makkers echter, die veel jonger zijn, wenschen hun jeugd niet in eenzaamheid te verslijten. Ze bouwen zoo goed ze kunnen een boot; bij 't vertrek laat Leguat een perkament met hun namen en lotgevallen achter. Een eerste poging om te vertrekken kost intusschen aan één hunner het leven; men begraaft den doode en geeft hem een lang grafschrift. Toch is de moed niet verlorengegaan; met meer geluk dan wijsheid komen de reizigers op Mauritius aan land. De gouverneur aldaar neemt hen uit hebzucht gevangen en verbant hen naar een eenzame, kale rots in zee. Hier lijden ze onbeschrijfelijke ellende, blijven echter opgewekt, zooveel ze kunnen. Ten slotte worden ze naar Batavia gevoerd en vrijgesproken [1]).

We krijgen hier twee Robinsonades voor één: eerst het gelukkige leven op Rodrigue, dan de ellende op de rots. Aan het eerste wordt weinig plaats ingeruimd. Op het eiland gekomen, doet de schrijver eerst uitvoerig verslag van de flora en fauna. Dit is voor hem hoofdzaak, hij is natuuronderzoeker meer dan verteller. Toch is hij iemand van talent en verstaat de kunst, het verhaal be-

---

1) Geheel ontoereikend is het oordeel van Hettner t. a. p. III, 1, 323; verdere literatuur Ullrich t. a. p. p. 116.

langwekkend te maken; hij geeft bewijzen van belezenheid zoowel op wetenschappelijk als op belletristisch gebied. Al is nu het verhaal van het eilandleven niet hoofdzaak voor den schrijver, zijns ondanks is het dit toch geworden. Hij spreekt met liefde van Rodrigue en uit een zegenwensch voor de rust van zijn „lieve Eylandje", waar ze „koningen" en „vrije mannen" waren. Daartegenover staat het rampspoedig leven op de rots; ondanks zijn goedmoedigheid wordt de schrijver soms bitter tegen den gouverneur. Het werk is echter niet te vergelijken bij dat van Defoe; het innige verband, dat tusschen Robinsons werkzaamheid en den toestand van het eiland bestaat, ontbreekt hier geheel. Zooals we straks zullen zien, bevat het werk, behalve de hoofdgedachte, ook reeds verschillende elementen, die in de Robinsonades geregeld terugkeeren.

Dat de lotgevallen van Philip Ashton hier te lande in de achttiende eeuw bekend waren, is me niet gebleken. In 't Engelsch verscheen *Ashtons Memorial* in 1725 of '26. Dit verhaalt, hoe Ashton, door Boekaniers meegevoerd, op het eiland Rattan ontvlucht en een leven van veel ellende en ontbering leidt, tot hij na ruim 2 jaar door Engelschen wordt gered [1]).

Ook na den *Robinson Crusoe* vinden we het motief een paar maal in reisbeschrijvingen. Zoo in het *Kort, naauwkeurig en echt-relaas van het gebeurde aan vier Russische zeelieden, welke by ongeluk geraakt zyn op het Onbewoond Eiland Oost-Spitzbergen*, in 1767 uit het Fransch vertaald [2]).

---

1) In ons land werd het werk eerst bekend door de bewerking van von Schubert: *Der neue Robinson oder die Schicksale des Philipp Ashton* (1848; zie Ullrich t. a. p. p. 117), 2 jaar later vertaald als *De nieuwe Robinson Crusoë of de lotgevallen van Philip Ashton*, en in 1890 herdrukt (zie *Brinkmans Catalogi* i. v. v. Schubert). Een kort overzicht komt voor in de *Geschiedkundige verhalen van schipbreuken* (p.152—166), in 1864 vertaald naar de *Histoire des Naufrages* van M. Eyriès et Ernest Faye.

2) In 1767 geschreven „door den Heer P. L. Le Roy, Professor in de Historiën, en Lid van de Keizerlyke Academie der Weetenschappen te

Het vertelt van het leven van vier Russen, die 6 jaar lang op Oost-Spitsbergen leven in sneeuw en ijs en Noordpoolduisternis, en ondanks het ongunstige klimaat en het sobere voedsel opgewekt en gezond blijven. De schrijver zelf zag reeds de overeenkomst met den *Robinson Crusoe*, want aan 't slot haalt hij de woorden aan van een vriend, die schreef, dat dit verhaal boven dat van Defoe stond: 1°. omdat het niet „fabuleus", maar zuivere waarheid is; 2°. omdat Robinson zich in een warm klimaat bevond en de Russen in de kou; 3°. omdat de laatsten geen pons konden bereiden en uitsluitend water dronken; 4°. omdat ze niet als Crusoe „byna de geheele kennis van het Christendom verlooren" hadden. De vriendschap heeft hier den schrijver tot te veel lof verleid. 't Werkje ('t is maar 74 blz. groot) laat zich prettig lezen, maar daarmee is alles gezegd; verschillende uitweidingen over russische gebruiken enz. onderbreken telkens de vertelling. Hoofddoel van den auteur was aan te toonen, dat „de nood dingen doet uitvinden, om het leven te behouden, die anders nooit bedacht zouden worden".

Ten slotte valt nog te vermelden: *Schipbreuk en Lotgevallen van den Heer Pieter Viaud, Scheeps Kapitein* (1771) [1]), een vertaling van *Naufrage et aventures de M. Pierre Viaud*, een blijkbaar in zijn tijd populair werk [2]). De inhoud is evenals van de vorige historische Robinsonades een lijdensgeschiedenis. Viaud en vijf anderen komen in 1765 door schipbreuk aan een onbewoond eiland in West-Indië. Na

---

St. Petersburg." De nederlandsche vertaling is in 1768 herdrukt (zie *Boekzaal* Nov. 1767 p. 616, Oct. 1768 p. 482). Een vertaling van Campe's bewerking beleefde zelfs 4 drukken (zie *Brinkmans Catalogi* op de jaren 1825, '39, '65, '75 i. v. Campe). In den *Navorscher* (XL (1890) p. 163) spreekt J. G. Frederiks over ons werkje.

1) Den volledigen titel geeft *Boekzaal* Dec. 1770 p. 727; den inhoud Febr. 1771 p. 153—163; het werk zelf is me niet in handen gekomen.

2) Zie Ullrich t. a. p. p. 170, waar ook engelsche en duitsche vertalingen genoemd worden.

veel ellende, zóó groot, dat ze één hunner moeten dooden en opeten om in leven te blijven, worden ze eindelijk gered. — De *Boekzaal* prijst het werk zeer, dat „gevoelige harten niet zonder medelyden konnen leezen", en noemt het een groote verdienste, dat het geen „roman", maar ware historie is.

Met het voorafgaande is de reeks der historische en verdichte aan Defoe's roman voorafgaande Robinsonades waarschijnlijk niet uitgeput; zoowel in reisbeschrijvingen als in romans (o.a. de heroïsche) zal het Robinson-motief nog wel te vinden zijn. Doch „die anziehende aufgabe einer vor-Defoe'schen geschichte des Robinsonmotivs in der weltlitteratur", zooals Max Hippe het noemt, ligt buiten mijn bestek. Voor mijn doel is het voldoende te hebben aangetoond, dat Defoe niets nieuws bracht door zijn held op een eenzaam eiland te doen belanden. Behalve de geschiedenis van Selkirk, leverden de reisbeschrijvingen genoeg andere voorbeelden voor een dergelijk verhaal. En ook de fantazie had het onderwerp reeds behandeld, zooals o.a. blijkt uit de *Beschryvinge van Krinke Kesmes*.

Ten slotte nog de volgende opmerking. Verschillende elementen, die we in de Robinsonades zullen ontmoeten, komen ook in de zooeven vermelde verhalen voor. Leguat verzekert, dat zijn geschiedenis „zeldzaam" is en waar; dit laatste doen ook Le Roy, Viaud en de voorrede van de *Historie der Sevarambes*; hij noemt zich koning van Rodrigue, wil wel altijd in dit aardsche paradijs blijven, veracht het goud (hetzelfde zien we in *Krinke Kesmes*) en vreest alleen, onbegraven te zullen blijven. De aanwezigheid van vrouwen op het eiland kent de geschiedenis van Joris Pines reeds; de afwezigheid er van spoort de makkers van Leguat aan, Rodrigue te verlaten. In de meeste verhalen komt allerlei voorraad of zelfs een heel wrak aandrijven. Evenals Robinson bouwt de jongen van

„de Wakende Boey" een „kasteel". In de geschiedenis van Pines en van Krinke Kesmes krijgt een vreemdeling een handschrift met de lotgevallen van den held; Leguat laat een dergelijk geschrift achter. Mogen we nu uit deze punten van overeenkomst de conclusie trekken, dat Defoe en zijn navolgers die oudere werken gekend hebben? Zeer zeker niet. De vermelde details als elementen in het verhaal van een verblijf op een onbewoond eiland liggen zóó voor de hand, ze volgen zóó onmiddellijk uit de omstandigheden, dat ze als vanzelf den schrijver uit de pen moesten vloeien. Slechts in één punt zijn, zooals later blijken zal, de reisbeschrijvingen van invloed geweest: de stijl van de Robinsonades is aan haar ontleend. Doch in dit opzicht dienden niet alleen de bovengenoemde verhalen tot voorbeeld, maar de reisbeschrijvingen in het algemeen.

HOOFDSTUK III.

DE IN 'T NEDERLANDSCH VERTAALDE ROBINSONADES.

Vertalingen behooren in strikten zin niet tot de nationale letterkunde, en het zou daarom den schijn kunnen hebben, dat een bespreking er van in een geschiedenis der nederlandsche Robinsonades iets overbodigs ware. Edoch zoowel uit het feit, dat een uitgever het publiceeren eener vertaling aandurfde, als uit de omstandigheid, dat zulk een vertaling meer dan één druk beleefde, is op te maken, dat voor den inhoud van het origineel belangstelling bij het nederlandsch publiek verwacht en ook gevonden werd. Dat juist die buitenlandsche Robinsonades, welke de eer eener overbrenging in onze landstaal waardig gekeurd werden, tevens de in Nederland meest bekende representanten van bedoeld genre waren, ligt alzoo voor de hand. En niet minder aannemelijk is een hieruit voortvloeiende gevolgtrekking: deze, en niet de onvertaald gebleven Robinsonades zijn de voorbeelden geweest, welke, hetzij in hun origineelen, hetzij in hun vertaalden tekst, ten grondslag hebben kunnen liggen aan de nederlandsche navolgingen. Vandaar dat ik niet aarzel, in dit hoofdstuk van de buitenlandsche Robinsonades speciaal die ter sprake te brengen, welke mede in vertaling ten onzent lezers hebben gevonden. Zooals uit het volgende zal blijken, hebben we hier voor 't meerendeel te doen met romans, die in

de hoogduitsche letterkunde op het voetspoor van Defoe's schepping waren ontstaan.

De Saxische Robinson.[1]) De held verzwijgt zijn waren naam en geboorteplaats, noemt zich Willem Retchir, en zegt, dat hij uit Saksen herkomstig is. Hij is een rijk, welopgevoed koopmanszoon, die als alle jongelui van zijn stand in Jena gaat studeeren. Goed voorzien van vaderlijke raadgevingen en ducaten begeeft hij zich derwaarts; de raadgevingen vergeet hij terstond, de ducaten verliest hij een weinig later aan een jonge dame, die hij onderweg ontmoet. Pas is hij aan de akademie, of zijn ouders sterven en laten hem zoo weinig na, dat hij een dienst van kamerdienaar zoekt bij Prins Gallizin, een jongen Rus, die de wereld gaat zien. Tijdens de nu volgende reis wordt in Londen een koopmansvrouw op Willem verliefd en beloont hem rijkelijk. Bij ongeluk verzeilt hij onder een troep boeven, wordt gevangengenomen, maar juist op tijd door den prins van de galg gered. Nu gaan ze naar Parijs, waar een „commediantin" Innocence uit te leur gestelde liefde een aanslag op den prins pleegt, die echter mislukt. Uit Madrid, waar beiden zich vervolgens heen begeven, moet de held de wijk nemen uit vrees voor een jaloersche spaansche schoone. Zoo komt Retchir in Lissabon. Hier valt hij, op beschuldiging van ketterij, in handen der Inquisitie en wordt tot de galeien veroordeeld. Thans begint een leven van ellende, nog vermeerderd, wanneer het schip, waarin zich onze galei-

---

[1]) Voor de volledige titels zij verwezen naar de bibliografie hierachter. In 1722—'23 verscheen te Leipzig *Der Sächsische Robinson, oder Wilhelm Retchirs, eines gebohrnen Sachsens, Wahrhafftige Beschreibung seiner Anno 1691 . . . gethanen Reisen*, later nog een paar maal herdrukt (Ullrich t. a. p. p. 106—111). In 't Nederlandsch vertaald in 1730 als: *Waarachtige Beschryvinge der wonderbare Reysen van Wilhelm Retchir, of de Saxische Robinson . . . t' Amsterdam by Jacob ter Beek;* in 1764 aldaar herdrukt door Jan Morterre. Deze had in 1760 de eerste oplaag gekocht „met regt van Copey", en bood het werk aan voor *f* 2—0 (*Boekzaal* April 1760 p. 471); de druk van 1764 kost *f* 1: 16 (ib. Oct. 1764 p. 471).

boef bevindt, door de Turken wordt genomen en hij „de slaafsche boejens" moet torsen. Een hevige storm overvalt het schip, waarop hij zich bevindt, in de Middellandsche Zee en werpt het op een klip. Retchir drijft naar een eiland, terwijl het andere deel der bemanning verdrinkt; hij wordt opgenomen door een grijsaard, den eenigen bewoner van 't eiland. Beiden vertellen elkaar hun lotgevallen. De grijsaard is een zoon van den machtigen spaanschen markies van Aytona. Wegens manslag gevlucht, wordt hij door saleesche zeeroovers gevangengenomen. Het schip, waarop hij als roeier geplaatst is, vliegt in de lucht; hij alleen redt zich op dit eiland. Hier leeft hij 28 jaar „als een beest" van vruchten en water, daarna strandt een schip en wordt hij van allerlei voorraad voorzien; zelfs vindt hij een kistje met juweelen, die voor hem wel geen waarde hebben, maar die hij voor alle zekerheid toch bewaart. Hij is blij, een metgezel gekregen te hebben, vooral omdat hij thans niet onbegraven na zijn dood zal blijven liggen.

De twee lotgenooten leven nu samen heel gerust, ofschoon zeer eenvoudig. 't Klimaat en de voortbrengselen van het eiland zijn uitstekend; ze voeden zich met kastanjes, gestrikte vogels en schildpadden, verrichten hun godsdienst in een moeilijk te vinden grot, en voelen zich gelukkig. Na drie jaar sterft de grijsaard; Willem begraaft zijn „lieven ouden vader" en blijft eenzaam achter. Hij leeft nu kalm, werkt niet meer dan strikt noodig is en verveelt zich weldra, zoodat hij naar verlossing uit zijn eenzaamheid wenscht. Hij heeft een voorgevoel, dat hij gered zal worden, en — bedriegt zich niet, want als hij volgens zijn houten almanak ruim 20 jaar alleen geweest is, landt er een schip. Eerst schrikt hij hevig, maar hij wordt gerustgesteld, en verlaat zijn eiland, ofschoon niet zonder aandoening. Na een tocht door Griekenland, aan 't hoofd van een karavaan, waarbij een aanval van roovers wordt afgeslagen, komt hij veilig thuis.

Zijn zwerflust echter laat hem geen rust; na korten tijd reist hij weer naar Turkije, in gezelschap van een Aga, die den weg kort met het vertellen van zijn levensgeschiedenis. Hij is een geboren Hongaar, bij 't beleg van Weenen in turksche slavernij geraakt; maar renegaat geworden, heeft hij het tot de hooge waardigheid gebracht, die hij nu bekleedt. Eens redt hij een jonge vrouw en verneemt natuurlijk haar levensloop.

Retchir gaat naar Constantinopel en raakt door een toeval weer in slavernij. Onder zijn medeslaven treft hij een paar Duitschers aan; zij troosten elkander door hun avonturen te vertellen. Na veel ellende komt Willem vrij, om al spoedig weer in handen van negers te vallen. Bij hen ontmoet hij Innocence, met wie hij vlucht. Het noodlot maakt hem echter ten vierden male slaaf. Als dokter aangesteld, wordt hij geroepen bij den Bassa, in wien hij Prins Gallizin herkent. Deze geeft na een uitvoerig verhaal, hoe hij in slavernij gekomen en Bassa geworden is, de vrijheid aan Willem terug, die zich haast, naar Saksen terug te keeren, om zijn verdere levensdagen in rust te slijten.

Zooals blijkt uit de noot op p. 64, vond deze eerste navolging van den *Robinson Crusoe* een goed onthaal. En niet onverdiend. Het boek laat zich door zijn behoorlijken, duidelijken stijl met zeker genoegen lezen; het onderscheidt zich door afwezigheid der taaie, eindelooze zinnen van de verhalen uit dien tijd. De wijze van voorstelling is goed; aan bijkomende omstandigheden wordt zorg besteed, ofschoon niet zooveel als in den *Robinson Crusoe*. De verhaaltrant is eenvoudig, zonder stijlbloempjes, behalve (doch zeer zelden) een enkel citaat of een herinnering uit de klassieke mythologie. Beschrijvingen van landen en steden zijn vrij talrijk, maar kort; de auteur zegt zelf, dat hij zich daarmee niet wil ophouden. Nu en dan wordt hij humoristisch; maar zijn humor vertoont een bedaard en kalm karakter. Enkele malen slechts ont-

moeten we den galgenhumor, die de avonturiersromans kenmerkt, den cynischen, onverschilligen toon van den picaro. De voorrede vraagt een welwillend oordeel voor den stijl; mocht deze niet beschaafd zijn „volgens de heeden daagsche wyze," men moet zich daarover niet verwonderen; een man, die zoolang in de eenzaamheid of onder boeven en slaven heeft verkeerd, vervreemdt van de beschaafde wereld en vergeet „den zuyveren Schryf-trant zijner Moeder-Taale."

De *Robinson Crusoe*, zegt diezelfde voorrede, is slechts een roman, een verdichtsel; deze gevallen echter zijn ware historie; en ten einde die schijn van historische echtheid bewaard blijve, wordt het verhaal vastgeknoopt aan geschiedkundige feiten als het beleg van Weenen en den negenjarigen oorlog.

Het doel van den auteur is een verhaal van allerlei avonturen te geven. Toch vinden we hier geen opeenhooping van gebeurtenissen, zooals in zooveel van dergelijke romans, wier schrijvers blijkbaar bevreesd zijn, dat ze niet genoeg wonderen vertellen. *De Saxische Robinson* mist hierdoor gelukkig het karakter van een kinematograaf; alles wordt kalm, breedvoerig verhaald en gemotiveerd. Ook jaagt de schrijver niet, zooals zoovele van zijn collega's-tijdgenooten, op obsceniteiten; wel noemt Retchir zijn „naturel by uitstek genegen tot Minnehandelinge" [1]), maar daarbij blijft het dan ook vrijwel.

Van karakterteekening is weinig te bespeuren. De held is reislustig; verder vernemen we niets van hem. Hij geraakt in slavernij en wordt gered, maar dit kon even goed hem als een ander overkomen. Ook tijdens zijn verblijf op het eiland bespeuren we niets van eenige individualiteit. Hij zit rustig in zijn eenzaamheid, doet niet meer dan het hoog noodige, en verveelt zich liever dan dat hij zijn huis geriefelijk gaat inrichten [2]). Alles

---

1) I p. 73 (naar den druk van 1764).

2) I p. 245—248.

gaat bij hem als vanzelf, zonder aanschouwelijkheid. Hierdoor staat het werk achter bij den roman van Defoe, wiens invloed op de conceptie van *De Saxische Robinson* overigens niet te miskennen valt. Voordat Retchir op het eiland komt, heeft hij een slavernij te doorstaan. Het eiland-motief herinnert aan den *Crusoe*. Na de bevrijding uit de eenzaamheid heeft de eene held een aanval van wolven in de Pyreneeën, de andere een aanval van roovers in de grieksche bergen af te slaan. Beiden vertellen aan 't eind van 't eerste deel, dat ze nog een vervolg zullen schrijven, wanneer hun avonturen in den smaak vallen. Beiden kunnen zich niet schikken in de rustige levenswijze; hun verlangen naar een zwerftocht wordt zoo groot, dat ze aan hallucinaties gaan lijden [1]). De gevangenschap van Retchir bij de negers doet denken aan 't verblijf der Spanjaarden onder de menscheneters. Ook details uit het eilandleven zijn aan Defoe ontleend. Crusoe zoowel als de oude Spanjaard hebben een goed verborgen grot ontdekt; de levenswijze van beiden heeft veel overeenkomst; ze hebben een houten almanak, ofschoon verschillend ingericht; een gestrand schip voorziet hen van voorraad, waaronder ook geld, dat ze verachten; Crusoe en Retchir voelen zich koningen in hun gebied.

Tegenover deze navolgingen vertoont *De Saxische Robinson* intusschen een nieuw element: als Retchir op 't eiland komt, vindt hij daar een lotgenoot, een bejaard man, die hem aanwijzingen geeft, hoe hij zich moet behelpen, en eenigen tijd daarna sterft. Dit motief is in 't vervolg dankbaar aanvaard door verschillende jongere Robinsonschrijvers. Aan invloed van Defoe zou men ook hier wellicht kunnen denken, wanneer men Retchir beschouwt als den Vrijdag van dezen ouden Robinson, die later de zaak op denzelfden voet voortzet. 't Is echter waarschijnlijker [2]), dat de schrijver aan zijn held dezen voorganger

---

1) II p. 4.

2) Vgl. Kippenberg t. a. p. p. 55.

geeft, om ontslagen te zijn van een nauwkeurig verhaal, hoe de schipbreukeling zich in 't leven houdt en zich een woning met toebehooren inricht.

De Silesische Robinson [1]). Het verhaal wordt ingeleid door een beknopte levensgeschiedenis van den vader en den grootvader van den held. Eerstgenoemde was een dapper soldaat onder Wallenstein, de ander sneuvelde tegen de Turken in den slag bij St. Gotthard. De zoon, Frans Anthoni Wentzel van C...., is, nog zeer jong, een wees, wiens opvoeding wordt verwaarloosd. Student geworden, woont hij allerlei gebeurtenissen bij, zooals de pest, die Weenen teistert in 1679, en den intocht van keurvorst Johan George III van Saksen binnen Leipzig in 1681. Ook in Leipzig breekt de pest uit, maar Frans brengt er het leven af. Bij 't beleg van Weenen valt hij in handen der Turken en nu vangt voor hem een leven van groote ellende aan: de Turken behandelen hun gevangenen slecht en onthouden hun zelfs het noodige voedsel. Uit dezen ongelukkigen staat wordt hij eerst bevrijd door de inneming van Belgrado in 1688.

De jaren van zijn slavernij hebben in Westelijk Europa veel verandering gebracht. Met verwondering hoort Frans, dat er een oorlog tusschen Engeland en Frankrijk op handen is. Fransche legers brandschatten de Paltz; onze held maakt het beleg van Mainz mee, wordt gevangen genomen, en moet zijn eerewoord geven, in geen twee jaar tegen de Franschen te zullen vechten. Daar er dus niets

---

1) In 1723 verscheen het origineel als *Schlesischer Robinson oder Frantz Anton Wentzels von C** eines Schlesischen Edelmanns denckwürdiges Leben* (Ullrich t. a. p. p. 227). De hollandsche vertaling zag in 1754 „te Amsterdam, by de Compagnie Boekverkopers" het licht als *De Silesische Robinson, of de Ware en gedenkwaardige Levensbyzonderheden .... van den Heer Frans Anthoni Wentzel van C ....* Hiernaast bestaan exemplaren met het jaartal 1755, uitgegeven bij van Esveldt te Amsterdam. Deze zijn dezelfde als die van 1754, met ander titelblad en iets gewijzigde voorrede. Volgens *Boekzaal* Maart 1755 p. 318, en „Register van Boeken" achter *De Spaansche Robinson* was de prijs bij v. Esveldt 36 stuivers.

voor hem te doen valt, gaat hij reizen en beziet een groot deel van West- en Zuid-Europa. Hij woont daarop verschillende veld- en zeeslagen bij, vliegt zelfs in de lucht, brengt er echter steeds het leven af, en komt eindelijk weer aan den Rijn, om de verwoesting van Heidelberg te aanschouwen. Wegens een kwetsuur gedwongen, den dienst te verlaten, gaat hij in Indië zijn geluk zoeken, valt in de handen van zeeroovers, en raakt onder de Boekaniers, wier ruw leven, waaraan hij geruimen tijd deelneemt, uitvoerig beschreven wordt. Eindelijk uit deze omgeving vrijkomende, neemt hij dienst in 't leger van Peter den Groote, wordt door de Zweden in 1700 gevangen genomen, lijdt op weg naar Stokholm schipbreuk en sterft aan de uitgestane ontberingen.

Zooals uit het bovenstaande blijkt, is hier van het Robinson-motief geen spoor te ontdekken, tenzij men als zoodanig wil beschouwen een verhaal van een half verwilderden Boekanier, die in de bosschen werd gevonden. Dit is in 3 bladzijden afgeloopen en vertelt kort, hoe een knecht, door zijn meester in de wouden achtergelaten, langzamerhand verdierlijkt is. Van niets dan een vuursteen voorzien, had hij zich in 't leven gehouden door een paar honden af te richten op de zwijnenjacht; bij gebrek aan vuur leerde hij vleesch rauw eten. Zoo was hij gevonden, haveloos, in lompen, met een stuk rauw vleesch op den rug [1]). In de voorrede zegt de schrijver zelf, dat de held niet op een onbewoond eiland komt [2]). De eenige herinnering aan Crusoe is, dat Frans in zijn harde slavernij wenscht, „gelyk Robinson Crusoe op een woest Eiland" te zijn [3]).

Ook hier wordt in de voorrede ontkend, dat de auteur

---

1) 2e deel p. 256—259.

2) „.... mooglyk wraken anderen, dat zy hem niet op een onbewoond eiland aantreffen, waarop hy gestrant zoude zyn, en een vierde gedeelte van een' eeuw doorgebragt hebben".

3) 1e deel p. 252.

een verdichtsel heeft willen schrijven; de geschiedenis berust, zegt hij, op waarheid; als hij den werkelijken naam van den held wilde noemen, zouden nog levende personen uit Silezië dit kunnen getuigen. Ter juiste karakteriseering van het verhaal zou men hier voorts den term „avonturiersroman" moeten vermijden; Frans beleeft veel avonturen, maar hij is geen avonturier. Veeleer hebben we te doen met een werk, dat in sommige opzichten te vergelijken is met het vermakelijk(?) leerboek, *Maurits Lijnslager* geheeten. Gelijk Loosjes zijn Amsterdamschen held als jongeling en man de gebeurtenissen van zijn tijd (de eerste en den aanvang van de tweede helft der zeventiende eeuw) laat meemaken, hem met een tal van beroemde tijdgenooten in aanraking brengt of hem mededeelingen laat aanhooren omtrent hetgeen hij zelf niet bijgewoond heeft, zoo wordt in *De Silesische Robinson* een overzicht gegeven der geschiedenis van 1664 tot 1702 (of eigenlijk reeds van vóór dien tijd, omdat de daden van vader en grootvader ook verhaald worden). Een verschil tusschen beide werken is, dat de schepper van *Maurits Lijnslager*, zich tevens opwekking tot vaderlandsliefde ten doel stellende, hoofdzakelijk aan vaderlandsche historie zijn aandacht wijdt, terwijl de schrijver van *De Silesische Robinson* de algemeene geschiedenis van zijn tijd behandelt, alleen met de bedoeling, te onderrichten. De auteur [1]) was blijkbaar een belezen man; hij is goed thuis in de geschiedenis van de tweede helft der zeventiende eeuw, verstaat de kunst, beknopt en toch duidelijk te zijn [2]), en licht zijn verhaal met allerlei anekdoten en voorbeelden toe [3]). Soms is zijn beschrijving zoo nauwkeurig, dat het niet te betwij-

---

1) Ullrich t. a. p. p. 227 noemt hem, op gezag van Mylius: *Bibliotheca anonymorum et pseudonymorum* Nr. 2276, Christian Stieff, Rektor des Breslauer Elisabeth-Gymnasiums.

2) Zie de uiteenzetting van den toestand in Silezië en van den 30-jarigen oorlog I Hoofdst. I; van de intriges aan 't hof van Savoye II p. 92 vlgg., e. a.

3) Zie o. a. II p. 41, 56, 66, 155.

felen valt, dat hij officieele gegevens of nieuwsbladen geraadpleegd heeft [1]). Een enkele maal wordt hij breedsprakig, doch meestal weet hij vlot en prettig te vertellen en zooveel detailbeschrijving te geven, als noodig is om te motiveeren en aan zijn verhaal leven bij te zetten. Hij dwaalt niet af en geeft slechts één tusschenverhaal (de minnarij te Avignon), waarvoor hij zich nog verontschuldigt [2]). Dit tusschenverhaal valt bovendien geheel buiten het kader, waaraan hij zich anders houdt in overeenstemming met het program, in de voorrede aangewezen door: „een stoffe, bestaande in loutere ernsthaftige zaken, geenzins doormengd met liefdes gevallen en laffe beuzelingen". De stijl is eenvoudig, maar juist daardoor soms treffend, niet opgesmukt met citaten of klassieke herinneringen. Het verhaal is verder vrij van aanstootelijke geschiedenissen. Aan overmaat van fantazie laboreert de verteller niet; slecht en recht wordt verslag gegeven van hetgeen er gebeurd is, zonder pogingen om de stof dichterlijk te behandelen; slechts bij uitzondering, zooals bij 't verhaal van de gruwelen in de Paltz, komt het gemoed van den schrijver in beroering. Karakterteekening ontbreekt geheel; de held is een zielloos lichaam, een marionet, die naar willekeur heen en weer bewogen wordt, terwijl de vertooner van het stuk de geschiedenis vertelt.

De Sweedsche Robinson, Of 't wonderlyk Leven van Gustaph Landkroon [3]). De held, Gustaph Landkroon, is een edel-

---

1) Zie de beschrijving van de pest te Weenen I p. 148—158, en te Leipzig I p. 161—173; ook II p. 62, 162. Vgl. Kippenberg t. a. p. p. 76.

2) II p. 139.

3) Titel van het origineel: *Gustav Landcron, eines Schwedischen Edelmannes, merckwürdiges Leben und gefährliche Reisen. Auf welchen er als ein warhafter Robinson sich mit einer getauften Türckin bey 12. Jahren, in einer unbewohnten Insel wunderbahr erhalten* (Ullrich t. a. p. p. 111). De schrijver teekent zich C. F. v. M. In 't Nederlandsch vertaald in 1733 onder genoemden titel „T' Amsterdam, By Jacob Ter Beek"; zoowel voorrede als titelblad noemen als schrijver G. F. V. M. In het verhaal zelf heet de

man, geboren in Stokholm, maar reeds vroeg met zijn ouders naar Dantzig verhuisd. Als zijn vader door roovers vermoord is, groeit de zoon in 't wild op. In een amouretje houdt een zekere koopmansdochter hem voor den gek op dezelfde wijze als plaats vindt in de „Klucht van den Meulenaar". Als student naar Jena vertrokken, leeft hij geregeld, verlooft zich in stilte met de dochter van een „Hof-Raadt", Mej. van W., en studeert vlijtig. Op een Naumburger Mis brengt hem echter een „beursesnyder" bij vier „Venussen", die hem mishandelen en van alles beroofd de deur uitsmijten. Bij een twist schiet hij voorts een officier verraderlijk overhoop, vlucht, en sluit zich aan bij een markies de Vallemont, die reist om de wereld te zien. Eens op een wandeling verdwaalt hij; onbekenden grijpen hem aan en brengen hem onder beschuldiging van moord in een kasteel, waar hij ternauwernood aan den dood ontsnapt. In Modena roept een jonge vrouw zijn hulp in, om te voorkomen, dat ze kinderloos blijft en daarom door haar man onterfd wordt. Hij ontvlucht echter dezen aanslag op zijn eer en verlaat de stad zoo snel mogelijk. Met zijn markies op kruistocht gegaan tegen de Turken, raakt onze held in slavernij. Zijn meester wil hem bekeeren, en mishandelt hem, als hij weigert zijn geloof af te zweren, op een gruwelijke manier. De wreedaard komt echter door een ongeluk om, en Gustaph krijgt een zachteren heer. Met diens dochter Ahamula, die zich door den Christen-slaaf tot geloofsverandering laat bewegen, ont-

---

held steeds „Landkroon", de titel spelt „Landcron." Jan Morterre gaf in 1771 een herdruk in iets grooter formaat; deze is zeer nauwkeurig, met verbeterde drukfouten en weinig veranderde spelling. De titelplaat is die van den 1en druk, met het onderschrift: „T' Amsterdam by Jacob Ter Beek, Boekverkoper 1733." Toch is het niet, als bij *De Silesische Robinson*, een oud werk met een nieuw titelblad; er zijn genoeg verschilpunten aan te wijzen. Morterre heeft dus blijkbaar het fonds van Ter Beek overgenomen; tegelijk met *De Saxische Robinson* is hij „door inkoop magtig geworden" dit werk, dat hij aanbiedt voor f 1—4.

snapt Gustaph aan zijn dienstbaarheid. In Lissabon gaan de vluchtelingen op een schip, dat zijn koers zal richten naar Oost-Indië. Ahamula wordt gedoopt en Catharina genoemd, en huwt met den kapitein. Een storm drijft het vaartuig naar een onbekend eiland; 9 schepelingen verlaten de kiel, waaronder Gustaph, de kapitein, diens vrouw en de predikant Crunius. Door een onbekende oorzaak vliegt het schip plotseling in de lucht, zoodat de gelanden gedwongen zijn, op het eiland te blijven. Verschillende der achtergeblevenen sterven van gebrek, want de leeftocht is schaarsch. Een spelonk dient de ballingen tot woning. Hier schenkt Catharina het leven aan een zoon, de predikant staat haar bij als dokter en baker, terwijl Gustaph door de jacht in het onderhoud zijner lotgenooten voorziet. Als daarna ook nog de predikant en het kind door den bliksem gedood zijn, blijven Gustaph en Catharina alleen over. Eerstgenoemde wordt doodziek, Catharina redt hem door hem te laven aan haar borst. Elf jaar lang leven nu de beiden in de eenzaamheid, zich voedende met de weinige voortbrengselen van het eiland en zich kleedende in dierenvellen. Na verloop van dien tijd worden ze op een schip, dat bij het eiland komt, naar Europa gebracht. Tijdens hun reis naar het vaderland worden de reeds zoo zwaar beproefden bij Eisenach door roovers geplunderd en gewond; de eigenares van een naburig kasteel neemt hen op; en thans volgt een herkenning: de gastvrouw is Mej. van W., Gustaphs verloofde. Ondanks alle wederwaardigheden zijn beiden elkander trouw gebleven. Maar droefheid volgt op het weerzien: Mej. van W. sterft kort na de hereeniging met haar geliefde. Op haar doodsbed raadt ze intusschen Gustaph om, dewijl hij haar niet heeft mogen bezitten, Catharina tot vrouw te nemen. In allen eenvoud heeft het huwelijk plaats, dat gevolgd wordt door een gelukkig samenleven.

Het verhaal is rijk aan avonturen; behalve de genoemde

komen er tal van andere, trouwens slechts beknopt vertelde, in voor (Gustaph raakt in brand, ontsnapt als schijndoode ternauwernood aan een begrafenis, wordt „bestruifd" enz.). De schrijver verhaalt kalm, met weinig afwisseling, breedvoerig, zonder echter al te langdradig te worden of in herhalingen te vervallen. Beschrijvingen van plaatsen en volken vermijdt hij opzettelijk [1]); hij onthoudt zich van geleerdheidsvertoon in den vorm van citaten of namen uit de oude mythologie, en wil alleen vermaken en opwekken tot de deugd, ofschoon hij nooit rechtstreeks moraliseert.

Het boek is een bewuste navolging van den *Robinson Crusoe*, blijkens den titel van het duitsche origineel, waaraan de nederlandsche vertaling den naam „Sweedsche Robinson" ontleende. Het leven op 't eiland is evenwel fragmentarisch beschreven en veel korter dan bij Defoe [2]). Eerst hebben de schipbreukelingen gebrek aan levensmiddelen, zoodat er 5 verhongeren; daarna schieten ze een soort hazen; ze maken een hazenpaar tam en krijgen mettertijd een heele kolonie; met de vellen der dieren kleeden ze zich, het vet branden ze voor verlichting. Ook vinden ze wat vruchten. Aan 't werk van Defoe herinnert verder nog: een aardbeving, waardoor een rotsblok het hol der eilanders verspert; de vrees, dat de bliksem in 't kruit zal slaan; het klimaat van 't eiland; de beschrijving, hoe de bewoners er in hun dierenvellen uitzièn. Maar al de werkzaamheden, noodig om in 't leven te blijven, beschouwt de schrijver als „beuselingen", die de aandacht van den lezer niet waardig zijn; liever wil hij „tot het verhaal van saaken van meerder belang overgaan" [3]). Daarom hooren we niets van het forsche werken van Crusoe; de luitjes leven gemakkelijk en ge-

---

[1]) p. 106, 170.

[2]) Van de 412 blz. zijn er maar 38 (p. 289—327) noodig voor deze beschrijving.

[3]) p. 311.

noegelijk en verdrijven den tijd met „wandelen, uyt jaagen te gaan, 't leesen in de H. Schriftuur"[1]). Wel zegt Gustaph, dat de „beesigheeden (hem) weinig leedige tydt over lieten"[2]), maar het kost moeite, hem op zijn woord te gelooven.

Het Robinson-motief is hier intusschen met een nieuw element verrijkt: de aanwezigheid van een vrouw op 't eiland[3]), een toevoeging die licht verklaarbaar is in verband met den gelijktijdigen bloei van de avonturiers-romans, die bijna uitsluitend over vrouwen en liefde handelen. Toch heeft de schrijver zich niet door hun voorbeeld tot het kruiden van zijn verhaal door gewaagde elementen laten verleiden. Integendeel. Met groote kieschheid verhaalt hij, hoe Gustaph altijd op jacht gaat en den predikant hiervan verschoont, „uyt gevoeglykheit en eerbaarheit", om niet met Catharina alleen te zijn[4]). De predikant staat haar bij de geboorte van het kind bij; en als ook hij is overleden, zweert Gustaph „met mondt en handt," „met haar in alle Eerbaarheit en kuyschheit te leven"[5]).

Gustaph blijft zich steeds bewust, dat hij zijn woord van trouw aan Mej. van W. heeft gegeven; altijd laat hij zich leiden door de gedachte aan haar. Hierdoor krijgt zijn karakter een zekere vastheid, een bepaalden trek, dien de andere „Robinsons" missen; we bespeuren een begin van karakterteekening, waardoor de held minder schimachtig voor ons staat dan de andere personen uit

---

1) p. 301.

2) p. 319.

3) De schrijver van *die Insel Felsenburg* (1731), Johann Gottfried Schnabel, gebruikt dit gegeven, om in een verhaal vol poëzie te beschrijven, hoe een man en een vrouw, de eenigst overgeblevenen van een schip, met elkander trouwen, en hoe uit dit huwelijk, gesloten niet voor een priester, maar voor God, een volkrijke kolonie en een ideaal-staat ontspruit.

4) p. 305.

5) p. 310.

het verhaal. Toch verraadt de schrijver in dezen nu en dan eenige onhandigheid; soms ontvangen we den indruk, alsof die trouwbelofte Gustaph een beetje knelt en het hem spijt, dat Catharina niet zijn vrouw kan worden [1]). Maar alle begin is moeilijk, en tamen laudanda voluntas. Voor 't overige evenwel verledigt zich de verhaler niet met het schilderen van gemoedstoestanden, zelfs niet aan 't slot, waar de gelegenheid zoo voor de hand lag, bij het weervinden van Landkroons verloofde. Met geen enkel woord zegt hij, wat er omgaat in 't gemoed van Catharina (die toch Gustaph bemint en daarom met hem is gevlucht); zijn eenige oplossing is, dat hij Mej. van W. laat sterven en Catharina aan Gustaph uithuwelijkt; hiermee is iedereen bevredigd en een conflict vermeden.

In den *Navorscher* van 1867 [2]) noemt een inzender *De Zweedsche Robinson* een boek, dat hij voor ruim 50 of 60 jaar „als kind of jongeling" las, en meent, dat het vertaald was; verder laat hij er zich niet over uit.

De Nieuwe Engelsche Robinson [3]). Robert Boyle vertelt, hoe hij, nog jong, zijn ouders verliest. Hij komt in de

---

1) p. 272.

2) Navorscher XVII (1867) p. 326.

3) Titel van het origineel: *The Voyages and Adventures of Captain Robert Boyle in several Parts of the World* (1726); meermalen is het in 't Fransch en Duitsch vertaald, en in 1739 in 't Nederlandsch als *De Gedenkwaardige Reizen en zeldtzame Gevallen van Kapitein Robbert Boyle* enz. bij Jacobus Hoffman te Amsterdam; van deze uitgave heb ik geen exemplaar gevonden. De 2e druk, „veel vermeerdert en merkelyk verbetert," verscheen in 1761 als *De Nieuwe Engelsche Robinson, of de overzeldzame Gevallen van Capitein Robert Boyle*, bij Pieter Spriet en Zoon te Amsterdam. De zich voor een 3en druk uitgevende *Nieuwe en Hedendaagsche Engelsche Robinson*, die het jaartal 1794 draagt en te Amsterdam bij Gerbrand Roos zou gedrukt zijn, is niets dan de 2e druk met een nieuw titelblad, maar verder zonder eenig verschil, zoodat zelfs in het „Nodig Voorberigt" de uitgever zegt, dat hij „*in deze twede druk* somtyds een geheele andere schikking (heeft) moeten maken." Schrijver was W. R. Chetwood (zie Graesse t. a. p. p. I 516; Ullrich, *Ztschr. f. vgl. Litt. Gesch. N. F.* VI 265; elders (II 352) noemt Graesse Defoe als auteur).

leer bij een horlogemaker, die een kwaadaardige en, zooals hij spoedig ontdekt, ontrouwe gade heeft. Hij waarschuwt den baas, die den minnaar afdoende straft. De vrouw gaat er van door, de baas sterft. De gewezen leerling wordt nu door zijn voogd op een schip gedaan, dat op reis een turkschen zeeroover ontmoet. Robert valt over boord en raakt, opgevischt zijnde, in slavernij. Hij wordt tuinman, maakt kennis met een schoone engelsche slavin, de Villars, wordt op haar verliefd en weet door list met haar te ontsnappen. Onderweg vertelt de schoone haar levensverloop, die hoofdzakelijk bestaat in een reeks van aanslagen op haar eer. Door verraad valt ze opnieuw in handen van roovers. Robert is wanhopig en, haar niet terug kunnende vinden, gaat hij op handel en kaperij uit naar de Zuidzee, vanwaar hij schatrijk terugkeert, vergezeld van een jongmensch, den zoon van don Jaques, een koopman, dien hij op reis heeft leeren kennen. Na een uitvoerig, geheel buiten 't verband staand tusschenverhaal van een zekeren don Pedro, een der tochtgenooten, vernemen we dan verder, hoe Robert zijn Villars steeds bemint en betreurt. In Engeland geland, redt hij in de nabijheid van Bristol een kind uit de handen van zigeuners. Hij komt in een kasteel op 't oogenblik, dat de rentmeester des huizes poogt, zijn meesteres geweld aan te doen. Onze held ontzet haar, en — kan het toevalliger? — zij is zijn Villars, en 't geredde kind is het hunne. Tevens verneemt hij, dat de vermeende zoon van don Jaques eigenlijk diens dochter is, die hem uit liefde heimelijk is gevolgd. Hij huwt haar uit aan zijn neef, zonder dat ze daartegen bezwaar schijnt te hebben; don Jaques zelf verschijnt op het tooneel en vindt zijn dochter terug. Ende gut, alles gut!

Dit verhaal, dat, gelijk men ziet, niets van het Robinsonmotief bewaard heeft en een zuivere avonturiersroman moet genoemd worden[1]), viel in den smaak, zooals de

[1]) Zooals uit de noot op p. 77 blijkt, is de naam „Robinson" eerst aan den 2en nederlandschen druk toegevoegd en het werk oorspronkelijk niet

herdrukken in de verschillende talen aantoonen. Het is dan ook voor een avonturiersroman een goed werk: het vertelt met een zekere breedheid, zonder langdradig te worden, de „gevallen", voor een groot deel trouwens oude bekenden: aanslagen op 't leven van den held of de eer van de heldin, vermommingen, rendez-vous met vergissingen, duels, slavernij en ontsnapping. Maar de manier, waarop ze verteld worden en gemotiveerd, is goed. De eenheid wordt weliswaar verbroken door de ingeschoven verhalen, maar in dien tijd hinderde dit niet. De stijl is eenvoudig, zonder verheffing of versiering; geen citaten, geen classicisme. Aan karakterbeschrijving wordt niet gedaan, behalve dat Robert wordt voorgesteld als een standvastig minnaar, steeds zijn Villars betreurende en nooit een onderdehandsch amouretje beginnende. In dit opzicht wijkt hij van andere helden uit avonturiersromans af, die de droefheid om een verloren beminde weten af te wisselen met verschillende avontuurtjes. De schrijver vond dit een verdienste van zijn werk; aan 't slot geeft hij daarom de moraal, „dat een deugdsaame Minnaar nooit moet wanhoopen, om dat de Liefde een zonderlinge zorg draagd voor de edelmoedige en getrouwe Herten." De liefde van alle andere personen is oppervlakkig, snel opkomend en even snel verdwijnend: een jonge dame wordt verliefd op den zoon van don Jaques; deze blijkt een vermomde vrouw te zijn; twee dagen later loopt ze gearmd met Pedro, „gelyk men op het zeggen van een Vrouw in stuk van liefde veeltyds wynig staat kan maken."

Om het nuttige met het aangename te vereenigen, geeft de held beschrijvingen van alle steden, landen en volken, die hij ziet. Om dezelfde reden wordt er bijgevoegd het

---

als Robinsonade bedoeld. Ullrich neemt het niet in zijn bibliografie op (zie aldaar Vorrede p. XIV); in 't Duitsch voldeed het werk niet aan zijn definitie en de hollandsche vertaling was hem blijkbaar onbekend. Op dezelfde wijze zijn de *Gil Blas* en *De Vermakelyke Avanturier* in Duitschland tot Robinsonades bevorderd.

„Verhaal van de Reis, Schipbreuk, en Wonderbaarlyke Behoudenis van den Heer Richard Castelman. Waar in men een Beschryving vind van Pensilvania, en Philadelphia." Dit verhaal, dat volgens den auteur „voor een toegift nog wel passeeren mag", is een gewone reisbeschrijving, die met het bovengenoemde in niet den minsten samenhang staat.

De Engelsche kluizenaar. De heer Eduard Dorrington [1]), koopman, eens met een vriend en een knecht een zeiltochtje makende aan de kust van Californië, komt aan een eiland, dat geheel door riffen en hooge rotsen ingesloten is; ze vinden toevallig een opening en komen aan wal. Aan de andere zijde der rotsen staan ze plotseling in een mooi, vruchtbaar land, met groene weiden bedekt, waar dieren van allerlei slag zich verlustigen. Verder gaande, ontdekken ze een paar hutten; nieuwsgierigheid spoort hen aan, binnen te treden. Ze worden getroffen door de netheid, die er heerscht: geen spoor van stof op tafel en stoelen, het keukengereedschap blinkt, het bed is opgemaakt. Terwijl ze zich nog verwonderen over wat ze zien, komt een grijsaard binnen, een lange man, met een baard, die tot op zijn gordel valt. In plaats van

---

1) Vgl. Kippenberg t. a. p. p. 47—49; Ullrich: Einleitung p. XV—XVI op de uitgave van *die Insel Felselburg* in de Deutsche Litteraturdenkmale, N. F. no. 58—70 (1902). De titel van het origineel luidt: *The Hermit: Or, the Unparalled* (sic) *Sufferings and Surprising Adventures of Mr. Philip Quarll An Englishman* (1727); 't werk, bij de 10 keer herdrukt en in 't Fransch en herhaaldelijk in 't Duitsch vertaald (Ullrich t. a. p. p. 118—122), werd in 1728 in 't Nederlandsch overgebracht als *De Kluizenaar; of de Weergalooze Rampen, en verwonderenswaerdige Gevallen van Filip Quarll, Engelschman* (bij Jan Daniël Beman te Rotterdam). De 2e druk, „uitgegeven door de Compagnie Boekverkopers te Rotterdam", verscheen in 1751 (prijs 25 stuivers vlg. *Boekzaal* Sept. 1751 p. 308). Ik heb er geen exemplaar van kunnen vinden. Ook is er een 3e druk, want de zich voor oorspronkelijk nederlandsch uitgevende *Hollandsche Kluizenaar, of de verbazende Lotgevallen van Andries Blank* (1788) is niets dan een gewijzigde herdruk; hierover straks nader. De schrijver onderteekent zich P. L.

boos te zijn op de onbekende indringers, ontvangt hij hen vriendelijk en noodigt ze ten eten. Keur van spijzen zet hij hun voor, opgediend in fraaie schelpen; tijdens den maaltijd geeft de gastheer een verhaal van zijn levenswijze en een beschrijving van de wonderen op dit eiland. Hij heeft hier al vijftig jaar gewoond, maar is nog even sterk en gezond, als toen hij pas kwam. Tot eenigst gezelschap had hij een aap gehad, Beaufidelle, die hem hielp bij zijn werk en zoo verstandig was, dat hem alleen de spraak ontbrak, om een mensch te zijn. Ongelukkigerwijze was het dier omgekomen in een strijd tegen zijn wilde rasgenooten. Wel had de grijsaard later een nieuwen aap gekregen, maar die was niet zoo mooi en verstandig. Toch vergoedde dit beest hem 't gemis van een metgezel en vroolijkte hem op door zijn grappen. De gasten staan steeds meer verbaasd. De spraakzame grijsaard leidt hen zijn eiland rond en toont hun de wonderen, die het bevat: een meer met een onderaardsche afwatering naar zee, een regenboog, een grot met een indrukwekkende echo, die klinkt als koraalmuziek, en een rots, die telkens wat anders voorstelt, naar gelang men van den eenen of den anderen kant nadert: een stad met torens, een mensch, of „een stuk van de aloude bouwkunst". De beide metgezellen van den heer Dorrington, verschrikt door de echo, en bovendien bevreesd, dat de grijsaard over meer dan aardsche machten beschikt, dat de aap wel de duivel zelf zou kunnen zijn, gaan weg, zoodat Dorrington, ofschoon met tegenzin, ook gedwongen is, afscheid te nemen. De oude man weigert, zijn eiland te verlaten; de eenzaamheid trekt hem meer aan dan de omgang met menschen. Hij geeft zijn bezoeker echter een rol perkament mee, waarop zijn heele levensgeschiedenis beschreven staat. Aangedaan neemt Dorrington afscheid van den vriendelijken kluizenaar. Na een tocht om Amerika komt hij in Engeland, ordent het handschrift en geeft het uit.

Het eerste deel van het geschrift behandelt de jeugd

van den kluizenaar en vertelt uitvoerig, hoe hij, Philippus Quarll, geboren in 1647, door een samenloop van omstandigheden met vier vrouwen tegelijk getrouwd is. Hij komt voor 't gerecht. Wel tracht de advocaat in een komisch pleidooi aan te toonen, dat zijn cliënt onschuldig is en niet anders had kunnen handelen dan hij gedaan heeft; maar de rechters zijn van een andere meening en spreken het doodvonnis uit over den zondaar, die evenwel gratie weet te verkrijgen, en daarop, in vrijheid gesteld, naar zee gaat. Bij Californië werpt een storm het schip op een klip. Quarll, die juist boven in den mast zit, vliegt als een pijl uit een boog door de lucht en op 't land. Hij is de eenige, die gered wordt, 10 Juli 1675, op zijn 28e jaar.

Als hij tot zich zelf komt, is hij wanhopig; hij verwacht niets dan den hongerdood; akelige droomen verontrusten hem, terwijl hij den nacht in een boom doorbrengt. Maar als hij 's morgens op 't strand een visch vindt, verdwijnt zijn vrees en wordt hij geruster. Zijn eenige gereedschap is een bijl en een vuurslag; hij is echter goedsmoeds en onderneemt het, zich een woning te bouwen. Eetbare planten zijn zijn voedsel, en zonder al te veel inspanning blijft hij zoo in leven. Telkens ontdekt hij nieuwe nuttigheden en nieuwe wonderen, en steeds meer krijgt hij zijn eiland lief. Hij zet netten uit, om vogels te vangen, en wordt door oefening een bekwaam boogschutter. Op die wijze voorzien jacht en visscherij hem van voedsel. Weldra wordt hij ook landbouwer. In de voering van zijn jas vindt hij zeven erwten en drie boonen, die het begin zijn voor een rijken oogst. Hij vangt antilopen, die in menigte op het eiland leven, legt een kamp voor de dieren aan, en krijgt melk en kaas. Zijn eenige vijanden zijn de apen, die hem op zijn tochten lastig vallen; wanneer hij echter eens om de warmte naakt loopt, laten ze hem met rust, omdat de natuur alle schepselen vrees heeft ingeboezemd voor den mensch in zijn oorspronkelijke gedaante. Zelfs krijgt

hij zoo'n overwicht op de dieren, dat ze hem als scheidsrechter te hulp roepen, wanneer ze eens met elkander in oorlog zijn.

Aldus glijden de dagen en de jaren voort, de eenzaamheid wordt den kluizenaar lief, en, al werkende of aan zijn dagboek schrijvende, verlangt hij niet meer naar gezelschap. Hij heeft tijd, om over veel na te denken, en komt tot het inzicht, hoe verkeerd hij vroeger geleefd heeft. Geregeld verricht hij nu zijn godsdienst in de grot, waar de echo zijn lofzangen met koraalmuziek begeleidt. Geheel los van de wereld is zijn hart echter nog niet; wanneer op zekeren dag een boot tracht te landen, maar wegens de riffen terug gaat, komt een oneindig verlangen naar een makker bij hem op. Doch spoedig berispt hij zich zelf, dat hij één oogenblik den strijd en de slechtheid der menschenmaatschappij boven de rust van zijn eiland heeft kunnen stellen. Een ander maal landt een troep fransche visschers, die zijn bezittingen plunderen en hem willen meenemen; ze vertrekken onverrichterzake, maar laten een jongen achter, die nu zijn gezelschap wordt. Quarll is gelukkig; de jongen evenwel krijgt heimwee, en als eens een schip voorbijkomt, wordt het verlangen naar de wereld hem te sterk; hij springt in zee, en Quarll ziet hem nooit terug. Met allerlei droomgezichten en natuurverschijnselen, die beroeringen in Europa verkondigen (den negenjarigen oorlog, den spaanschen successie-oorlog, unie van Engeland en Schotland), bekroond met een apotheose van Koning George, eindigt het boek.

De schrijver begint in een voorbericht met een bitsen uitval tegen den *Robinson Crusoe* en andere dergelijke verhalen; hij stelt zijn eigen werk veel hooger, omdat „dit verwonderenswaardig Verhaal zodanig niet gestoffeert of opgevult is met gemeene smakeloze kinderachtige Vertellingjes en Spreukjes". Toch is Defoe zijn voorbeeld geweest, zooals duidelijk blijkt niet alleen uit het een-

zame-eiland-motief, maar ook uit de bijkomende omstandigheden: de enkele zaadkorrels, die een oogst worden, de droomen en voorteekens, de woning, 't dagboek, de antilopen; de fransche jongen herinnert nog aan Friday: hij leert Engelsch, krijgt godsdienstonderricht, schrikt voor de echo (gelijk Friday voor 't geweer). Maar bij deze herinneringen blijft het. Beide werken ademen een verschillenden geest. Robinson is actief, een struggler for life, die zich niet bekommert om 't leven van een dier. Quarll is een denker, die meer filosofeert dan werkt, en gewetensbezwaren heeft over de vraag, of hij een dier mag dooden. Hij bevindt zich goed in zijn eenzaamheid en ziet met medelijden en verachting neer op 't menschdom, dat strijdt om het bestaan[1]). Volgens hem is de natuur goed, maar de mensch bederft alles door zijn egoïsme. Deze ascetische of arkadische trek ligt over 't geheele werk. Tegenover Robinsons realisme staat Quarlls idealisme. Daarom is het werk ook vol van verschijnselen, die bij Defoe niet kunnen voorkomen: veelbeteekenende droomen, allegorieën, wonderlijke natuurverschijnselen, monsters.

Het verhaal is in drie boeken verdeeld; het tweede behandelt het vroegere leven van Quarll en is van een geheel anderen aard. Het is vol humor en komische elementen.

De bovengenoemde druk van 1788 is in zoover een omwerking, als daarin de inhoud van het tweede boek eerst wordt verteld; dit geeft meer eenheid aan 't verhaal, doordat de beschrijving van Quarlls kluizenaarsleven nu niet onderbroken wordt door een verhaal der bigamische buitensporigheden in zijn jeugd. Tevens wordt het slot veranderd: de vreemde bezoekers weten Blank te overreden, mee te gaan naar Europa; hij sterft echter onder-

---

[1]) I p. 27: „al was 't zake, dat men my tot Keizer van 't geheel Al wilde maken, zoo zou ik my met de weereld niet meer willen bemoejen"; p. 31: „dit is een tweede Paradys, behalven dat hier geen verbode vrucht nog vrouwen zyn".

weg. Verder heeft de schrijver alle namen gewijzigd; Blank is een Hollander geworden, en alles wat aan het engelsche origineel herinnert, is door toespelingen op hollandsche toestanden vervangen.

Uit de op p. 80 noot 1 genoemde herdrukken blijkt voldoende, dat het werk in den smaak viel. Kippenberg noemt het „entschieden eine der allerbesten Nachbildungen Defoes". En terecht. Er is eenheid in 't verhaal; de lezer wordt niet overstelpt met een stortvloed van avonturen, maar al het licht valt op den grijsaard en zijn kluizenaarsleven. Er ligt poëzie in de schildering van het eiland en van de gelukzaligheid, die de eenzaamheid biedt; jammer dat door den vaak onnatuurlijken en fragmentarischen stijl veel van die poëzie verloren gaat. Maar alles ademt zooveel leven en liefelijkheid, de grijsaard is zoo'n innemend man vol goedhartigen humor, dat we zeer goed begrijpen, dat het afscheid den Heer Dorrington zwaar valt.

Den Fransche Robinzon, of de Reisen van een onderaardsch Kluyzenaar [1]). Deze Robinsonade is van een geheel anderen aard dan de tevoren behandelde; het is zelfs geen roman, maar een als roman ingekleede satire tegen menschelijke gebreken.

Een ridder, wanhopig ronddwalende wegens de wreedheid zijner „gebiederesse", vindt een kluizenaar, die zich bekend maakt als een duivel, Astaroth geheeten. Door

---

[1]) In 1742 in 't Nederlandsch vertaald onder genoemden titel bij Jacob Maagh te Alkmaar. Het moet op een fransch origineel berusten, blijkens 1º den titel; 2º vormen van eigennamen als: Morphée (p. 52, 203), Parquen (p. 278), Framboise (p. 72), Pencrace (p. 151), de H. Francois (p. 17); 3º wendigen als: in een land van kennisse (p. 74), ik ben van uwe vrienden (p. 88), iem. gaan vinden (p. 218); op p. 61 staat onzin, doordat de vertaler, „volé" lezende in plaats van „violé," iemand beschuldigt, „de Godvrugtigheid en alle pligten van Vriendschap *gestoolen*" te hebben; e. t. q. — Het werk moet in 1741 geschreven zijn, want op p. 1 bevindt zich de held in Italië in 1741, en blijkens p. 45 en 51 speelt het verhaal 26 jaar na den dood van Lodewijk XIV. Schotel: *Vad. Volksb.* II 160 noemt als jaar der vertaling 1728. Bij Ullrich komt — mirabile dictu — deze „Robinson" niet voor.

de kracht van wijwater en een kruis onderwerpt de ridder den boozen geest aan zijn gezag en verneemt nu al de streken, die deze in zijn leven heeft uitgehaald. Oorspronkelijk kamerdienaar van Lucifer, is hij om zijn guitenstukken afgezet en aangesteld, om de zielen van gestorven geestelijken naar de hel te sleepen. Bij dezen arbeid, veel te vermoeiend voor één persoon, ontsnapt hem de ziel van een kanunnik; zoo wordt hij buiten de duivelwereld gebannen en moet nu voor eigen rekening werken. Verscholen in het lichaam nu eens van een kanunnik, dan van een edele dame, dan van een non, blaast hij overal de menschen het slechte in, tot hij, door Asmodée en anderen verdreven, kluizenaar wordt. Hij gaat nu met den ridder naar Parijs, toont hem, hoe de meeste menschen door een duivel bestuurd worden, die hen tot buitensporigheden en misdaden drijft, en neemt, daar ze wegens valsch spelen in Parijs niet meer veilig zijn, met zijn volgeling de wijk naar Holland. Ook hier laat de spraakzame duivel zien, wat in 't hart der menschen woelt en werkt. Dan roepen zijn zaken hem elders en 't boek breekt plotseling af.

We hebben hier alzoo te doen met een soort Faustgeschiedenis, of liever met een regelrechte navolging van Le Sage's *Diable Boiteux*. De ridder wordt op verscheiden plaatsen gebracht, om het doen en laten der menschen gade te slaan. Zelf wordt hij slecht onder Astaroths invloed. Bijna doorloopend hoort men verhalen van den duivel, die de verdorvenheid onder de geestelijken en in kloosters, aan 't hof en in alle klassen der maatschappij moeten aantoonen. Hoofdschotel is een reeks van liefdesgevallen van laag allooi; de satire is grof [1]).

---

[1]) A. Br. noemt in den *Navorscher* XVII (1867) p. 326 onder de boeken, die hij voor 50 of 60 jaar las, ook *De Fransche Robinson*, „een prul"; naar hij meent was het vertaald. Waarschijnlijk is dat deze: 1° omdat het een prul is; 2° omdat een andere *Fransche Robinson of de kleine Schipbreukeling* eerst in 1828 vertaald is, dus niet zoolang geleden.

De Brandenburgsche Robinson [1]). De held verzwijgt opzettelijk zijn familienaam en noemt zich Robinson, „om daer door vele afweidingen te besparen, en dat die naem zich reeds zo behaeglyk gemaekt heeft, dat men dezelve veel liever als (zijn) geslachtnaem zal willen lezen" [2]). De inhoud van het verhaal — waarin het Robinson-motief niet voorkomt — bestaat uit oude bekende elementen: de jongeling valt in handen van boeven, bezoekt een akademie, heeft liefdesavonturen, wordt bij vergissing ter dood veroordeeld, ontsnapt bijtijds, raakt (in Perzië) in slavernij, vindt een vroegere vriendin in een harem, trouwt met haar, komt tot hoog aanzien, en gaat naar Duitschland terug.

Even onbeduidend als het verhaalde zelf is de inkleeding daarvan: met horten en stooten gaat de geschiedenis voort, zonder geleidelijkheid of overgang springt de schrijver van 't een op 't ander. Hier en daar vlecht hij moralisaties in, vermits hij gelooft, „dat een Roman zonder nutte leringen een Gemenebest schadelyker als nut is" [3]). Karakterbeschrijving ontbreekt geheel en al; een passus toch als „hy was alleen uit zwakheden zamengestelt" [4]) kan moeilijk als zoodanig gelden. Robinson is kleurloos, een rechte „Bal van 't Fortuin", zooals het opschrift der bladzijden luidt, en de personen, waarmee hij in aanraking komt, maken den indruk van marionetten. Er is in den roman niets, dat de aandacht verdient.

De Libanonsche Robinson [5]). Monsieur R*, student, vlucht,

---

1) In 1744 verscheen *Der Brandenburgische Robinson, oder die Begebenheiten des Herrn von W***, eines Edelmanns aus der Mark* (Ullrich t. a. p. p. 234), in 1750 vertaald als: *De Zonderlinge en wonderbare Lotgevallen van den Brandenburgschen Robinson* (Utrecht, Hermanus en Johannes Besseling).

2) p. 17. 3) p. 3. 4) p. 53.

5) In 't Duitsch in 1755 gedrukt als *Der zu Wasser und zu Lande reisende Robinson vom Berge Libanon* (Ullrich t. a. p. p. 161); in 't Nederlandsch vertaald in 1757: *De te Water en te Lande reizende Robinson van den Berg Libanon* (Leeuwarden, Ferwerda en Noordbeek). Voor „Twede

na een medestudent overhoop gestoken te hebben, en wordt opgenomen door een reiziger, van den Libanon herkomstig en Robinson geheeten, die om een vrouw te zoeken naar Duitschland is gereisd. Deze gevonden hebbende, keert hij met zijn gezelschap naar zijn geboorteland terug. Op den Libanon drijft hij uitgebreide zaken, waarin hij R* compagnon maakt. Nadat Robinson zijn levensgeschiedenis verteld heeft (die verder niets ter zake doet), koopt hij tien slavinnen, opdat daaruit R* een vrouw zal kiezen. Deze vindt de geschiktste manier om haar karakter te leeren kennen, naar de verhalen harer levensgeschiedenissen te luisteren, zoodat we op vijf voormiddagen evenveel namiddagverhalen vergast worden [1]). Daarna doet R* een keuze, doch zijn vrouw sterft spoedig. Als daarop een onmetelijk rijke, half wijze oude vrijster hem hart en hand aanbiedt, acht onze weduwnaar het veiliger, voorgoed afscheid van Robinson te nemen en naar Europa terug te keeren. Na allerlei liefdesavonturen, waarvan er een, dat op Rugen speelt, zich door moord en doodslag kenmerkt, gaat onze held de Oostzee verder in en . . . cetera desunt.

Deze Robinsonade is de slechtste van alle. Strompelend en hinkend beweegt zich het verhaal voorwaarts. De schrijver is niet voor zijn taak berekend en doet wanhopige, doch vergeefsche pogingen, om zijn boek aantrekkelijk te maken. Zijn doel is tweeledig: leering en vermaak, of liever al vermakende te leeren. Hij wil een

Druk" gaf zich uit *De Libanonsche Robinson*, *Vervattende aanmerkelyke Avonturen* (Heerenveen, T. Roorda). Dit „Twede Druk" is echter boekverkoopersbedrog; alleen het titelblad is nieuw.

[1]) Het is niet de moeite waard, over die 10 verhalen te spreken. 't Is niets dan een reeks grove liefdesgeschiedenissen; alle jonge dames worden bemind, belaagd, ontvluchten, en raken één of meermalen in slavernij. Sommige loopen er moedwillig in; vgl. op p. 176: een Engelsche verlaat Voor-Indië; men vraagt haar, waarheen; antwoord: „naar Constantine", ofschoon ze er niets te doen heeft en zeker weet, dat ze in slavernij komt.

les in aardrijkskunde geven; daarvoor laat hij zijn helden de heele wereld rondreizen en haalt de personen, die hun leven vertellen, overal vandaan. De een komt uit Vuurland, de ander uit Mexico, een derde uit Nubië, en de rest daartusschen in. De tien slavinnen beginnen haar verhaal met een beknopte beschrijving van haar geboorteland. Blijkbaar voelde de schrijver, dat hij niet in staat was, op een prettige manier te vertellen; wat aan den vorm te kort kwam, moest daarom door den inhoud vergoed worden; maar ook hier werd het doel gemist. De vorm is ongelukkig; de aardrijkskunde wordt op onhandige wijze ingevoegd [1]); de stijl is slordig, de verhaaltrant vervelend. En de inhoud is even weinig waard. Wel zijn de „gevallen" „aanmerkelyk" genoeg, maar de schrijver vervalt in 't overdrevene of in 't onzinnige. Er wordt met kistjes goud en diamanten gewerkt, alsof het peperhuisjes waren: voor een lief gezichtje geeft een vurig minnaar zooveel diamanten, dat vier paarden er een vracht aan hebben; een ander vindt drie el onder den grond een kerk, tot boven toe vol edelsteenen [2]). Dat iemand in 15 jaar 22 kinderen krijgt, of dat een ander de gelukkige bezitter is van 16 zoons en 1 dochter, dient alleen ter opluistering en is zonder verderen invloed op den gang der gebeurtenissen [3]). Op motiveering en geleidelijkheid in 't verhalen wordt evenmin gelet als op de waarschijnlijkheid. Wat te denken van het feit, dat een vrouw, een schip ziende, en vermoedende, dat er zeeroovers op zijn, die haar tot slavin zullen maken, er heen roeit, om zich toch goed van de waarheid van dit vermoeden te overtuigen [4])? Niets anders, dan dat de schrijver een manier noodig had om haar in slavernij te krijgen, en

---

1) Duidelijk blijkt de paedagogische strekking uit het begin van de 10 slavinnenverhalen: zie ook p. 143 en 319.

2) p. 358, 376.

3) p. 309, 165.

4) p. 160—161; zie ook p. 202—205.

dit blijkbaar de meest bevredigende oplossing vond. Verschillende van de ingelaschte verhalen hebben geen slot, andere geen zin [1]). Gemoedstoestanden worden niet beschreven; men verneemt alleen „gevallen".

Het Robinson-motief treft men ook hier aan, zelfs meermalen. Het wordt echter telkens kort behandeld: driemaal is het in één bladzijde afgeloopen, zoodat er niets verteld wordt dan dat iemand op een eenzaam eiland komt en het den volgenden dag weer verlaat [2]). Eénmaal is de beschrijving uitvoeriger [3]): een der slavinnen vertelt, hoe een te leur gesteld minnaar haar op een onbewoond eiland zet, ruim voorzien van allerlei eetwaren en gereedschappen. Ze leeft van de jacht, snijdt de dagen in een stuk hout, viert den Zondag en slaapt lang. Ten slotte wordt ze door een slavenhaler meegenomen. Daar voor het eigenlijke „Robinson"-verhaal ook hier niet veel meer dan de ruimte van één bladzijde wordt noodig geacht, komt er natuurlijk niets van terecht.

De hollandsche vertaler (dit zij terloops opgemerkt) heeft zich kennelijk aan zijn origineel willen aanpassen, want zijn werk is even slordig en onbeholpen als zijn voorbeeld en wemelt van germanismen.

Bovenstaande Robinsonades zijn, voorzoover ik heb kunnen ontdekken, de eenige, die in de 18e eeuw in 't Nederlandsch vertaald zijn; die, welke in de 19e eeuw hier te lande haar weg hebben gevonden, zijn uitsluitend kinderboeken. Het meest geliefd van deze is wel *De Zwitsersche Robinson* geweest, die, in 1812 geschreven door den Pfarrer Johann David Wyss uit Bern, in bijna heel Europa gelezen werd [4]). Het was „een lievelingsboek van Hildebrands jeugd, ettelijke malen gelezen en her-

1) p. 60—62, 397, 't geheele slot p. 400 vlgg.

2) p. 159, 304, 393.

3) p. 321—325.

4) Zie Ullrich t. a. p. p. 182—191.

lezen", zooals Beets in zijn *Na vijftig Jaar* (1887) vertelt. Hij had er echter van genoten in 't Fransch, zooals dat een beschaafd jongetje paste. Later is het werk vergeten; vandaar dat Hildebrand het in 1887 noodig achtte, de geestigheid van Dolf, die het gestrande gezelschap van Pieter Stastok met Zwitsersche Robinsons vergelijkt, nader toe te lichten [1]).

Opmerkelijk is het, dat in al deze negentiendeëeuwsche Robinsonades het eigenlijke Robinson-motief in volle zuiverheid terugkeert; haar eenigst doel is, te beschrijven, hoe een schipbreukeling zich op een onbewoond eiland in leven houdt. Dit is het gevolg van de jongere opvatting, die in den held van Defoe's verhaal een mensch ziet, wiens werken en lijden in den strijd om het bestaan meer de aandacht verdient dan de avonturen, waarmee de achttiendeëeuwsche Robinsonades opgevuld zijn.

Kippenberg noemt onder „die Robinsonaden, welche nicht den Titel „Robinson" führen" [2]), ook *Die glückseeligste Insul auf der gantzen Welt, oder das Land der Zufriedenheit* etc. van Ludwig Ernst von Faramund, 1728. Dit werk is ook in 't Nederlandsch vertaald als: *Het gelukkigste Eiland op de gantsche Waereld, of het Land van Vergenoegzaamheid* (1764) [3]). Het vertelt, hoe drie engelsche heeren aan een onbekend eiland komen, waar ze zeer beleefd worden ontvangen. Dan volgt de beschrijving van het eiland. Het is een ideaal-staat met ideale menschen. Na alles gezien te hebben, vertrekken de heeren weer.

Is dit nu een Robinsonade? De naam Robinson wordt er niet in genoemd; evenmin beschrijft het de levenswijze van één of meer schipbreukelingen op een onbewoond eiland, want de Engelschen lijden geen schipbreuk en

---

[1]) In den *Navorscher* XXX (1880) p. 515 wordt het werk nog genoemd onder de aanbevelenswaardige kinderboekjes.

[2]) T. a. p. Bibliographie II*b* no. 5 (p. XIV).

[3]) De uitgaven van 1776 en 1809 zijn waarschijnlijk identiek met den druk van 1764, voorzien van een nieuw titelblad.

het land is niet onbewoond. Het boek valt buiten het door ons afgebakende perk en de behandeling er van behoort dus hier niet thuis. Ullrich is van hetzelfde gevoelen en zegt[1]: „Ebensowenig haben die blossen Utopien, wie . . . Faramunds Glückseligste Insul . . . einen Platz in meiner Arbeit zu beanspruchen".

Tot mijn verwondering heb ik van een der beste Robinsonades, misschien wel de allerbeste, geen vertaling in 't Hollandsch kunnen vinden. Ik bedoel de reeds een paar maal genoemde *Insel Felsenburg*, of, zooals de eigenlijke titel is: *Wunderliche Fata einiger See-Fahrer*, *absonderlich Alberti Julii* enz., door Gisander, 1731. Achter dezen schuilnaam verbergt zich Johann Gottfried Schnabel. In Duitschland maakte zijn werk grooten opgang, het werd zelfs omgewerkt en vervolgd. Vertaald werd het alleen in 't Deensch en IJslandsch[2]. Wat hiervan de reden mag zijn? Of misschien de sterk luthersche geest van 't boek niet bij Franschen, Engelschen en Hollanders in den smaak viel[3]? Waarschijnlijk; anders toch is het onbegrijpelijk, dat een Robinsonade, die zooveel hooger staat dan alle andere, geheel over 't hoofd zou zijn gezien.

---

[1]) t. a. p. Vorrede p. XIV.

[2]) Ullrich t. a. p. p. 125—136. Zie over Schnabel en zijn werkzaamheid Kippenberg t. a. p. p. 84 vlgg.

[3]) Vgl. Ullrichs Inleiding op zijn uitgave van *Die Insel Felsenburg* p. XXXVI.

HOOFDSTUK IV.

OORSPRONKELIJKE NEDERLANDSCHE ROBINSONADES.

De Hollandsche Robinson, of Wonderlyke Gevallen van den Heer *** (1743)[1]. De held van het verhaal, die zijn naam verzwijgt, is van goede familie; hij studeert naarstig aan de hoogeschool, zonder zich aan jeugdige ongebondenheid over te geven. Uit noodweer echter doorsteekt hij een medestudent en trekt zich, hoewel vrijgesproken, het geval zoo zeer aan, dat hij ziek wordt. Daarom zoekt hij in een reis verstrooiing. Te Parijs bezoekt hij, naar aanleiding van een naamloozen brief, een kasteel, waar een gemaskerde dame hem liefde schenkt. Spanje, waarheen hij daarna zijn schreden richt, verlaat hij spoedig, omdat de herbergen er slecht zijn. In Lissabon ontvangt hij weer een liefdesbrief, nu van een getrouwde vrouw; hij openbaart dit aan haar man, die de ontrouwe doorsteekt. Op weg naar Napels vertelt hem een medepassagier, een zekere don Tristan, zijn levensgeschiedenis. Gelukkig getrouwd, zooals hij meende, heeft deze in don Felix een minnaar zijner vrouw ontdekt en hem overhoop gestoken; daarom zwerft hij nu buiten zijn vader-

[1]) Zie voor de volledige titels, ook van de volgende Robinsonades, de bibliografie. Een druk van 1836, door Schotel genoemd (*Vad. Volksboeken* II 160), is me niet in handen gevallen. Later is het werk blijkbaar een kinderboek geworden (zie *Navorscher* XVII (1867) 326; XXX (1880) p. 515). Van Abkoude en Arrenberg geven als prijs op *f* 1—10.

land rond. Tengevolge van averij een haven binnengeloopen, ontmoeten de held en zijn medereiziger don Felix; alles heldert zich op: hij beminde niet Tristans vrouw, maar haar zuster; gelukkig was de wonde, hem door don Tristan toegebracht, niet doodelijk geweest. Onze Robinson reist nu verder, wordt door Turken gevangengenomen, en krijgt tot meester een renegaat, een gewezen Hollander. Deze vertelt, dat hij, een Fries, Ubbo Penninga geheeten, wegens manslag van de akademie naar Canada is gevlucht. Aldaar planter geworden, is hij in overleg met zijn medeplanters voor zaken naar Frankrijk gegaan. In slavernij geraakt, is hij ten slotte renegaat geworden. Robinson wordt weldra door zijn ouders losgekocht en steekt opnieuw in zee. Onderweg slaan de matrozen aan 't muiten en stellen hem aan als kapitein, mits hij met hen op zeerooverij uitgaat. Hij komt nu in de West en helpt generaal Morgan, Panama te veroveren. Een storm drijft onvoorziens zijn schip in volle zee; door hongersnood sterven allen, behalve onze held, die juist op tijd aan een onbewoond eiland komt. Hier leeft hij achttien jaar lang geheel als Robinson Crusoe. Al spoedig ontdekt hij sporen van menschen: een geitenkamp, een hut, omgeven met een wal, enz.; zelfs vindt hij een lijk, dat hij begraaft. Een doos met een geschrift brengt de oplossing.

Don Emanuel de Ulloa, door zijn stiefmoeder bemind, is onbewust er toe gebracht, zijn vader de grootste beleediging aan te doen. Hij gaat daarom de wereld in en komt bij den onderkoning van de Philippijnen, don Jan, die hem vertelt, hoe hij twee medeminnaars overhoop gestoken heeft, gevlucht is, en ten slotte tot dezen hoogen post is geroepen. Don Emanuel wordt al spoedig vurig verliefd op de dochter van zijn gastheer en schaakt haar. Door een storm worden ze op een eiland geworpen; alleen Emanuel brengt er het leven af. Met den voorraad in het wrak blijft hij in leven, aanteekening houdende van

wat hem wedervaart. Maar troosteloos over het verlies van zijn geliefde, verlangt hij naar den dood en wenscht alleen, naast zijn Agnes begraven te worden.

De Hollandsche Robinson vervult dezen wensch. Nadat hij achttien jaar alleen heeft gewoond, haalt hem een schip af. Een nieuwe storm drijft hem ergens in de buurt van Californië aan land; door een vergissing vertrekt het schip zonder hem. Hij leeft nu bij een Indianenstam, dien hij europeesche gebruiken en den Christelijken godsdienst leert, en wordt zelfs koning. Hij trouwt met een „wildinne", en keert na haar dood naar Holland terug.

Het verhaal staat voor een groot deel onder invloed van Defoe; de avonturen worden echter over verschillende personen verdeeld. Ubbo Penninga in Canada, die voor de gezamenlijke planters naar Frankrijk gaat om benoodigdheden te halen, is Robinson Crusoe in Brazilië. Het eilandleven wordt in twee gedeelten beschreven: half door den held, half door don Emanuel. Samen hebben ze precies hetzelfde te doorstaan als Robinson. Ze halen hun wrak leeg, gaan op ontdekking uit, temmen geiten, versterken hun hut met een wal en dicht geboomte, zoodat alleen een ladder toegang geeft; ze vinden geld, dat ze verachten maar bewaren; leven van druiven, schildpadden, enz. en leeren door den nood allerlei gereedschappen maken. Ze houden dagboek; een paal met kerfjes dient als kalender. De Hollandsche Robinson vindt een grot, vervaardigt een kano en maakt een zeiltochtje om het eiland. Zelfs krijgt hij, evenals zijn naamgenoot, de anderdaagsche koorts. Hij voelt zich koning in zijn gebied, spreekt van zijn kasteel, zijn buitenplaats en zijn prieel, als Crusoe van zijn Castle, zijn Country-House en zijn Bower.

Maar de overeenkomst met Defoe's werk blijft uitsluitend tot deze uiterlijkheden beperkt. Welk een verschil voor 't overige. Robinson Crusoe zien we, zijn

eiland ligt vóór ons. De Hollandsche Robinson daarentegen handelt mechanisch. Er wordt ons verteld van zijn werkzaamheden, maar we zien ze niet. Hij is een automaat, die getrouw nadoet, wat Robinson Crusoe hem heeft voorgedaan, en zich al spoedig verveelt. Even weinig scherp is het eiland geteekend; het is een copie van dat van Robinson, met dezelfde paden en dezelfde boomen, maar zoo flauw, dat we niets onderscheiden.

De auteur vond het eenzame-eilandleven niet het voornaamste van zijn verhaal; dit was, meende hij, het verblijf van zijn held bij de Indianen [1]). Aan de beschrijving daarvan wordt dan ook de meeste zorg besteed; uitvoerig en met welgevallen geteekend, beslaat het een derde deel van 't heele boek, waarvan het eilandleven maar een zesde uitmaakt. Toch is het den schrijver ook hier niet gelukt, het verhaal belangwekkend te maken. Stijl en verhaaltrant van het geheele werk zijn kleurloos. Wel loopen de zinnen, afgezien van enkele slordigheden, goed af; wel wordt er vlug en beknopt verteld, zonder moralisaties en bespiegelingen; wel is de taal zuiver; maar ondanks dezen beschaafden vorm en een meestal beschaafden inhoud mist het verhaal kracht en schilderachtigheid. Het karakter van den held, de beschrijving van het eilandleven, de ingelaschte verhalen, alles is even wazig en bleek.

Dat de held een voorganger op het eiland heeft, is een element, dat reeds in *De Saxische Robinson* wordt aangetroffen. Nog nauwer sluit zich deze episode aan bij *Der Teutsche Robinson* (1722) [2]) en *Die Insel Felsenburg*, waar de schipbreukeling in een hol het lijk van een man vindt, dat bij aanraking tot asch in elkaar valt, en waar een door dezen voorganger nagelaten handschrift de gewenschte inlichtingen brengt.

---

1) Zie p. 2, 3.

2) Zie Kippenberg t. a. p. p. 55.

De schrijver van *De Hollandsche Robinson* heeft uit reisbeschrijvingen geput. De klacht over de slechte spaansche herbergen en 't verhaal, dat in Bayonne „de Juffrouwen in plaets van hondjes, jonge Varkens onder den arm droegen, die zeer rein waren gewassen, en met allerhande koleurde linten verciert" [1]), verschijnen reeds in Mme d'Aulnoy's *Relation du Voyage d'Espagne* (1691) [2]). De beschrijving van de zeden der Indianen is ontleend aan Adriaan van Berkels *Amerikaansche Voyagien* (1695), waaruit enkele stukken woordelijk worden overgenomen [3]). Ook het verhaal van de inneming van Panama is waarschijnlijk uit een geschiedschrijver geput.

De Walchersche Robinson (1752) [4]). De walchersche Robinson is noch van bij uitstek hooge, noch van zeer lage afkomst, maar uit een burgerfamilie. Zijn moeder, Sofia, een koopmansdochter uit Middelburg, is met Eduard, den boekhouder van haar vader, op den loop gegaan, omdat de laatste haar wilde dwingen tot een huwelijk

---

1) p. 31; vgl. *Saxische Robinson* I 133.

2) 't Eerste in den 7den brief, 't andere in den eersten: „Quelques-unes qui vinrent me voir, avoient un petit Cochon de lait sous le bras, comme nous portons nos petits Chiens; il est vrai qu'ils étoient fort décrassez, & qu'il y en avoit plusieurs avec des Colliers de rubans de differentes couleurs". — Het werk is in 1695 in 't Nederlandsch vertaald.

3) Men vergelijke *Holl. Rob.* p. 310 midden-311 met v. Berkel p. 68—69; *Holl. Rob.* p. 323 al. 2 (de vermelding van het ledige huis) met v. Berkel p. 30; *Holl. Rob.* p. 325—326 al. 1 (beschrijving van een dorp, dat ze op reis aandoen) = v. B. p. 29 al. 2; *Holl. Rob.* p. 326 al. 2— p. 328 al. 2 (een begrafenisplechtigheid) = v. B. p. 25— p. 26 al. 1; *Holl. Rob.* p. 338 al. 2, p. 341 al. 3— p. 348 al. 1 (het martelen van een gevangene) = v. B. p. 52 al. 2— p. 55 al. 1; *Holl. Rob.* p. 375 al. 2— p. 376 al. 3 (de wijze, waarop een Indiaan hoofdman wordt) = v. B. p. 46 slot-p. 47. Soms neemt *De Holl. Rob.* de moeite, de getallen, die v. B. opgeeft, te vergrooten.

4) Te Rotterdam, bij Alardus van Eyk. Een „Tweede uitgaaf" zonder jaar in dezelfde plaats bij N. Cornel is inderdaad de eerste druk, met een nieuw titelblad voorzien; zelfs heeft Cornel een „Register van Boeken", bij van Eyk te bekomen, gedachteloos laten zitten. Prijs *f* 1—5 vlg. van Abkoude en Arrenberg.

met een ouden, bijna kindschen grijsaard. De vluchtelingen gaan scheep naar de West, wonen den slag van Solebay bij, en worden door een storm overvallen, die hun schip tegen het eiland Ponedo de St. Po verbrijzelt. Slechts drie personen brengen er het leven af: Sofia, Eduard en een zwitsersche prediker, Filopater. Het verblijf op dat eiland heeft weinig aantrekkelijks: stormen en regenvlagen worden afgewisseld door vorst of hevige warmte; wilde dieren bedreigen de schipbreukelingen. Toch houden ze zich in leven. Filopater zegent het huwelijk van Eduard en Sofia in, waaruit na verloop van tijd onze Robinson wordt geboren ten koste van 't leven der moeder. De mannen voeden nu gezamenlijk het kind zoo goed mogelijk op. Wanneer dit drie jaar is geworden, sterft Eduard; Filopater wordt door turksche zeeroovers weggevoerd, en de kleine Robinson blijft alleen achter. Hoe hij zich in 't leven heeft gehouden, weet hij zelf niet. Hij herinnert zich flauw, dat hij Filopater zaad in den grond heeft zien werpen, en dat doet hij ook; dat het opgekomen is, acht hij echter het werk der Voorzienigheid, die hem ook een leeuw ter bescherming heeft toegezonden. Hij leert nu het gebruik van verschillende werktuigen, vervaardigt andere, en leidt een gerust leven. Reeds vroeg begint hij over alles na te denken, en daar hij „een sterker denkings en bespiegelings kragt" bezit dan de meeste kinderen van zijn jaren, brengt hij het ver in de wijsheid. Het eerst vraagt hij naar de oorzaak van hitte en koude, dan geven wind en wolken, zon, maan en sterren hem te denken. Stof en beweging zijn de elementaire verschijnselen, maar ook deze worden bestuurd door een macht buiten haar. Alles wijst hem op een Schepper; dezen wil hij nader leeren kennen, omdat hij zich voor iets hoogers geschapen voelt. Hij onderzoekt nu planten en dieren, krijgt groote kennis van hun organismen, en begrijpt zoo, dat de Schepper algoed, *alwijs*, *eeuwig*, kortom volmaakt is. Zijn lichaam be-

schouwt hij nu als iets minderwaardigs; hij moet met zoo weinig mogelijk voedsel volstaan. Steeds meer verlangt hij, bij den Schepper te zijn, vergeet „door de bespiegeling van dien heilstaat" eten en drinken, en komt zelfs tot de extase. Heeft hij intusschen God totnogtoe uit het geschapene leeren kennen, nu zal hem de Openbaring verlichten. Want als hij achttien jaar op 't eiland heeft geleefd, keert Filopater, dien hij natuurlijk niet herkent, daarheen terug. Wel kan hij aanvankelijk met dezen niet spreken, maar spoedig leert hij de taal en wordt hij door hem in den godsdienst onderricht. Filopater vertelt nu, hoe hij in de slavernij zijn zuster heeft gevonden en met haar is gevlucht. Samen gaan ze thans naar Walcheren; bij hun vertrek sterft de trouwe leeuw onder „ysselyk gebalk". Als ze in Middelburg komen, houdt juist oom Frederyk, broeder van Sofia, bruiloft met Filopaters zuster. Robinson slijt nu rustig zijn verdere levensdagen.

Terstond valt de overeenkomst met de geschiedenis van Hai Ebn Yokdhan (zie boven p. 46 vlgg.) in 't oog. Het werk heeft hetzelfde doel: aan te toonen, „dat Godt uit het geschapene, zoo dat hy is, als wie hy is, gekend kan worden" [1]). In beide werken is de beschrijving, hoe de held zich in 't leven houdt, bijzaak, met dit verschil, dat van Hai Ebn Yokdhan verteld wordt, dat een geit hem opvoedt, en stilzwijgend wordt voorbijgegaan, hoe hij wapens enz. maakt; terwijl Robinson daarentegen alles in overeenstemming met de werkelijkheid tracht te verklaren. Dit komt echter het boek niet ten goede, doch maakt het eer belachelijk. De leeuw, die Robinson wil verslinden, maar zich laat temmen door „een weinig korens"; de verscheurende dieren, die zich „te bersten eten" aan vergiftige kruiden en daardoor het slapende kind niet deren, en tal van dergelijke quasi-natuurlijke verklaringen meer bederven den indruk; bovendien zijn ze overbodig, omdat

---

[1]) *Zie de Voorrede; ook p.* 397, 476.

voor den schrijver Gods almacht de natuurwetten kan opheffen en het dus onnoodig schijnt, dergelijke verklaringen te zoeken. Overigens is er groote overeenkomst tusschen de twee werken, *De Walchersche Robinson* en *Het Leeven van Hai Ebn Yokdhan*, een overeenkomst, die zich zelfs tot in bizonderheden uitstrekt: beide filosofen bestudeeren planten en dieren; ze verachten het lichamelijke en gebruiken zoo weinig mogelijk voedsel; ze kunnen eerst niet spreken met den onbekenden bezoeker, dan echter leeren ze de kerkelijke ceremoniën en de Openbaring resp. den Koran kennen; Hai Ebn Yokdhan gaat prediken, maar wordt te leur gesteld; wat Robinson daarna doet, vernemen we niet; hij belooft echter een verhaal van zijn verdere levensgevallen [1]). De overeenkomst gaat zelfs zoover, dat Robinson (die overigens geheel Christelijke denkbeelden heeft en alleen de kennis van de Openbaring mist, om zalig te kunnen worden), zich evenals Hai Ebn Yokdhan willekeurig in den toestand van extase kan verplaatsen.

Het is niet te betwijfelen, dat de schrijver het arabische werk gekend heeft. Zooals bij de behandeling van dit laatste bleek (zie p. 48), was dit ook in ons land zeer in trek. Door het verschijnen van den *Robinson Crusoe* won het opnieuw belangstelling en verkreeg het weer actualiteit. Geen wonder dus, dat hier te lande iemand werd opgewekt, om een nieuwen tegenhanger van Robinson Crusoe te geven [2]).

De Walchersche Robinson is geschreven door een bekwame hand. De stijl is helder, het betoogende deel (het 4e en 5e boek is zuiver filosofie) is beknopt en duidelijk. Met

---

1) Zie Voorrede en p. 475.

2) Kippenberg t. a. p. p. 4 meent: „Die deutsche Übersetzung (des arabischen Werkes) vom Jahre 1725 mag durch Defoes Robinson angeregt worden sein. Der Verfasser des Robinson Crusoe kann diesen eigenartigen, arabischen Vorläufer recht gut gekannt haben". Hetzelfde is op den *schrijver van De Walchersche Robinson* van toepassing.

groote liefde, vol poëzie, is de omgang van Filopater met het kind beschreven [1]). Het verhaal loopt vlot en wordt niet door afdwalingen onderbroken. Levendig is de beschrijving van den slag bij Solebay [2]). Ingelaschte vertellingen komen, behalve één enkele van Filopater, niet voor.

Het begin van 't boek is van een heel anderen aard dan de tweede helft. Het vertelt uitvoerig, hoe Sofia wordt vervolgd met de verliefde dwaasheden van „den ouden nar". (Niet onaardig is het optreden van dien „ouden suffert" aan tafel; de brief, dien hij Sofia schrijft, herinnert aan de ontboezemingen van Pieternelletje Degelijk of Tante Martha de Harde.) Het avonturierselement komt er niet in voor; natuurbeschrijvingen ontbreken eveneens.

De groote fout van het boek intusschen is het algeheele gemis aan eenheid. Het overbodige verhaal van Filopaters zuster en de veel te lange geschiedenis van Robinsons ouders vormen een te groote tegenstelling met de rest. Hierin staat de Hai Ebn Yokdhan-geschiedenis hooger. Daarom is het boek evenmin een roman als een wetenschappelijk betoog en heeft het in geen van beide hoedanigheden lezers kunnen vinden.

Gevallen van den Oude en Jongen Robinson (1753) [3]). De grootvader van den jongen Robinson, Ferdinand, is tegen

---

1) p. 210—214; zie ook p. 222, 224.

2) p. 106—113.

3) De 1e druk verscheen in 1753 bij Steven van Esveldt, één lijvig octavodeel van 749 blz.; de 2e druk van 1766 bij denzelfden werd vermeerderd en in 2 deelen uitgegeven. Er bestaat nog een druk, misschien een onrechtmatige nadruk? In het tijdschrift *Maandelyksche Berichten uit de andere Waereld, of de spreekende Dooden. Bestaande in redeneeringen tusschen allerhande verstorven potentaaten en personagiën van rang, zo van den degen, tabbaard, letteren, enz. voornaamelyk over de byzonderheden van hun leven*; in dit tijdschrift wordt een halve jaargang (Juli—Dec. 1764) gewijd aan een samenspraak tusschen „Robertus Zelandus, Eerste bevolker van Tabago; Mesateca, Amerikaans Wysgeer, Franciscus van Assice, berucht Geestdryver, en Stichter van de order der Bedelmonniken". Robertus Zelandus is de jonge Robinson, die verhaalt, dat hij afstamt

den zin van zijn vader Maximiliaan getrouwd; als hij echter sterft, belast deze zich met de opvoeding van Ferdinands zoontje Robinson. Maximiliaan is een machtig heer, rijk, een gunsteling van den stadhouder-koning Willem III en een voorman in de stadhouderlijke partij. Na zijn dood volgt Robinson hem in alle waardigheden op. Als echter na het overlijden van den vorst de staatsgezinde partij de macht in handen krijgt en zich wreken gaat over jarenlange achteruitzetting, is hij gedwongen, de wijk te nemen naar het buitenland. Waar hij daarna gebleven is, weet niemand; tot Madera kan men hem volgen, maar dan verdwijnt ieder spoor. Een pasgeboren zoontje, ook Robinson genaamd, heeft hij achtergelaten. Dit wordt nu opgevoed te Utrecht bij een predikantsweduwe, Amelia, terwijl eenige jaren later zekere Heer Henricus zijn leermeester wordt. Onder de hoede van dezen mentor komen ook een vriendje en een vriendinnetje van Robinson te staan, Florimond en Ida, kinderen van Florimond senior, die, in zijn jonge jaren afkeerig van het huwelijk, later, toen hij door zijn huishoudster Alida met wat al te veel teederheid was opgepast, deze ten huwelijk had genomen. Maar het verschil in stand en ontwikkeling werd bij de echtgenooten aldra oorzaak van voortdurende oneenigheid; Florimond ergerde zich telkens aan de onbeschaafdheid zijner vrouw; zij daarentegen, onhandig en verlegen in gezelschap, maar des te radder van tong onder vier oogen, maakte hem het huwelijksjuk zwaar genoeg. Daar de opvoeding der kinderen hieronder natuurlijk leed, kwam men

---

van het geslacht der Apermonts in Antwerpen. Verder is 't verhaal precies hetzelfde, met enkele omwerkingen en veel verkortingen, vaak te onpas aangebracht. Enkele namen worden veranderd: Henricus heet Henricus Thibant, Mylord . . . . . . wordt Mylord Edward enz.; de oude en jonge Robinson worden wat door elkaar gehaald, beide heeten Willem, terwijl de titel Robertus vermeldt. Het verhaal is tot ruim 500 blz. ingekort en noemt geen bron.

tot het besluit, deze te zamen met den jongen Robinson aan het paedagogisch talent van Henricus toe te vertrouwen.

Tusschen Robinson en Ida ontstaat nu „een zoete minnedrift" en de kinderen (want meer zijn het nog niet) verloven zich met elkaar. Henricus koopt voor Robinson de baronie van Schintznach; en thans breekt voor den jongeling een heerlijke tijd aan. Nu eens woont hij op Schintznach, dan weer in Utrecht; de noodige afwisseling brengt hem een voortdurend komen en gaan van gasten, waaronder vier nonnen, Angelique, Louison, Tonton en Fanchon, die indertijd, toen haar klooster in den spaanschen successie-oorlog verbrand was, door den ouden Florimond gered waren. Een dezer dames, Louison, slaat zelfs voorgoed haar tenten in Utrecht op.

Maar temidden van deze gezelligheid heeft Robinson één verdriet: hij verlangt, zijn vader te gaan zoeken. Om hem hiervan af te houden, verhaast Henricus het huwelijk met Ida, doch Robinson weet zijn geliefde voor zijn plannen te winnen. Als nu eens het heele gezelschap in Londen is als gast van Mylord . . . ., een vriend van Florimond, verneemt de jonge Robinson van zekeren kapitein Keller, hoe op Madera een geheimzinnige kluizenaar woont, een Hollander, dien niemand kent. Door een innerlijke stem overtuigd, dat dit zijn vader is, besluit hij, naar Madera te gaan. Ida als een trouwe gade wil haar man niet alleen laten, en op haar voorbeeld krijgt het heele gezelschap, zoo dames als heeren, lust, de reis mee te maken. Nu wordt een prachtig schip uitgerust en de tocht aanvaard. Na allerlei avonturen komen ze aan Madera en terstond doet Robinson stappen, om den kluizenaar te leeren kennen. Deze is echter niet de oude Robinson, maar diens plaatsvervanger en vertrouwde, Vader Jan. Na zich goed te hebben overtuigd, dat hij werkelijk met den zoon van zijn heer te doen heeft, vertelt deze, dat zijn meester uit vrees voor de Inquisitie is uit-

geweken naar het eiland Tabago. Het gezelschap begeeft zich derwaarts en vindt den ouden Robinson eindelijk terug. Hij heeft op het eiland een volkrijke kolonie gesticht, die uitvoerig wordt beschreven. Met veel moeite gelukt het zijn kinderen, hem te ontrukken aan zijn volkplanting, die hem lief geworden is, en de reis naar Europa te doen aanvaarden. Na onderweg nog een reusachtigen schat, buit van zeeroovers, te hebben gelicht, komt het gezelschap behouden in Europa terug. De oude heer koopt de heerlijkheid Frankendal, grenzende aan Schintznach, en trouwt zelfs op zijn ouden dag nog met de zuster van Mylord . . . . Tusschen Utrecht, Frankendal en Schintznach ontstaat nu een levendig verkeer; des zomers hebben de baron en barones voortdurend logees, de wintermaanden gaan ze in de stad doorbrengen. Zoo blijven de vriendschapsbanden hecht en sterk. Maar opeens treft den jongen Robinson de ergste slag: Ida sterft; en daarmee neemt ook zijn geluk een einde.

Tot zoover de eerste druk van 1753; in den tweeden wordt hieraan een vervolg vastgeknoopt. Robinson, overstelpt door droefheid, heeft eerst vele jaren later de kracht, zijn levensverhaal te vervolgen. Door Ida's dood is hij wanhopig, dreigt krankzinnig te worden, maar de gedachte aan zijn kinderen redt hem, zijn vrienden troosten hem zoo goed ze kunnen, en langzamerhand herkrijgt hij de oude energie, ofschoon hij zijn beminde vrouw steeds blijft betreuren. Alle bekenden komen nu op Schintznach en Frankendal wonen, van tal van nieuwe kennissen worden de levensgeschiedenissen verteld. Inmiddels komen er ongunstige berichten van Tabago: na den dood van vader Jan is er twist ontstaan; de Jezuieten hebben zich van 't eiland meester gemaakt en er de rust gestoord. De oude Robinson draagt nu het gezag over aan de engelsche Kroon, en sterft hoogbejaard. De zoon leeft daarna rustig verder, met het vaste voornemen, niets meer van zijn leven te beschrijven.

De inhoud van het werk is eigenlijk nog veel uitgebreider, doordien vooral in het eerste deel tal van tusschenverhalen worden ingevoegd; van alle optredende personen: Amelia, Henricus, de vier nonnen enz., krijgen we eerst de lotgevallen te hooren. Ook hiervan verslag te geven is echter onnoodig, te meer, daar reeds een inhoudsopgave van de hoofdbestanddeelen van het verhaal niet voldoende is om een volledigen indruk van het werk te geven. Want wat bij de tevoren behandelde romans mogelijk was, is hier niet mogelijk. Daar kon een uittreksel van den inhoud volstaan; de werken beoogden niet meer dan het vertellen van allerlei „gevallen" en een daarmee verbonden moraliseeren. Nu heeft weliswaar de schrijver van ons boek evenzeer zich ten doel gesteld, vreemde avonturen ten gehoore te brengen en wijst hij er zelfs met trots op, „dat deeze levens-beschryving meerder wonderbaare gevallen behelst dan men in zes andere Boek-deelen, van deeze natuur, zoude konnen vinden" [1]). Maar daarnaast stelt hij zich ook hoogere eischen. In de voorrede zegt hij, dat een boek niet moet doorzaaid zijn met „lange zedekundige voorschriften; dewelke altoos verveelen; maar door de uitkomst der daaden, een herttreffende zedekunde behelzen, die vermaken en teffens tot in de ziel doordringen" kan [2]). Dit is dus een afwijking van wat totdusver voor een roman geëischt werd, een nieuw beginsel. Heeft de schrijver er aan beantwoord? Gedeeltelijk; in 't begin is hij nog niet los van de oude gewoonte en onthaalt hij den lezer op lange vertoogen, vooral over de opvoeding van kinderen; maar langzamerhand wordt het beter en weldra vermijdt hij ze geheel.

En nog iets anders wil de auteur. In tegenstelling met de voorafgaande werken legt zich dit er op toe, ook gemoedstoestanden te schilderen. In de totnutoe behan-

---

1) Voorrede p. V.

2) Aldaar p. III.

delde romans gaan geluk en ongeluk, vreugde en droefheid langs den held heen, zonder dat we bemerken, of hij er door wordt aangedaan of niet; 't is alsof hij zich schaamt, ons een blik in zijn hart te laten slaan. Daardoor krijgt hij iets kouds en kils; hij komt ons niet nader, omdat we geen leven in hem ontdekken. Geheel anders gedragen zich de personen in dit werk. Ze zijn ontvankelijk voor blijdschap en droefheid. Als Ida sterft, is Robinson wanhopig. De liefde voor haar is zóó in hem gegroeid, hij heeft zich langzamerhand zóó met zijn geheele hart aan haar gehecht, dat hij door haar dood ziek wordt; wel herstelt hij, maar hij is niet meer de oude: „het is waar dat men my bleek en vermagerd vond, dog in myn gezigt was een zeekere ernsthaftigheid te leezen, die men nooit voorheen in my bespeurd had" [1]). Driemaal heeft hij de pen opgevat, om zijn verhaal te vervolgen, maar driemaal is ze hem ontgleden, en eerst tien jaar later voelt hij zich sterk genoeg [2]). Evenzoo leeren we het zieleleven van de andere personen kennen; de schrijver legt er zich op toe, verschillende karakters te teekenen. Wel gelukt hem dit niet altijd, en moeten epitetha ornantia als „de deugdzame Amelia", „de deftige Heer Henricus", die geregeld terugkeeren, aanvullen, wat aan de teekening ontbreekt. Maar daarnaast staan verschillende personen, wier karakter goed is weergegeven en volgehouden. Van Ida zien we weinig; ze heet „beminnelyk" en is het ook; ze is dapper, volgt haar man op zee en wil met hem meestrijden in 't gevecht. Robinson is, evenals zijn vader, bezadigd, ernstig, flink, zelfbewust, en houdt van vroolijkheid en gezelligheid. Het best gelukt is de type van Louison, „de volgeestige Louison", zooals ze herhaaldelijk wordt genoemd: altijd is ze opgewekt en levendig, heeft ze een kwinkslag voor ieder, en weet ze te troosten waar 't noodig is.

---

1) II p. 341 (naar den 2en druk).

2) *II p. 330.*

Die karakterteekening komt niet geheel onverwacht. Richardson had zijn romans in brieven reeds doen verschijnen en zóó de grondslagen gelegd voor den psychologischen roman. Onze schrijver is hem bewust op dien weg gevolgd; hij tracht niet alleen het karakter der handelende personen te doen uitkomen, maar voegt zelfs een enkele maal een karakterteekening in, zonder dat deze door de handeling wordt vereischt [1]). Ook in dit opzicht is dus het werk een vooruitgang.

Doch er is meer. Niet alleen dat de personen leven voor het oog van den lezer, ook de toestanden worden naar het leven geteekend. Er ligt iets gezelligs, iets hartelijks over 't heele werk, het brengt ons in een geheel andere wereld dan de vroeger besproken verhalen. Dáár stond de held alleen, hij kwam in allerlei kringen en met tal van menschen in aanraking, doch er was geén voeling tusschen hem en die omgeving. In de *Gevallen van den Oude en Jongen Robinson* is het anders. Hier zien we niet één persoon, maar verschillende, die bijna alle meer of minder op den voorgrond treden; we worden hier binnengeleid in een familiekring, tusschen welks leden een groote wederzijdsche hartelijkheid en intimiteit heerscht. We voelen, dat ons hier een beeld wordt geschetst, overeenkomende met de werkelijkheid der toenmalige maatschappij, van de 18e eeuw met haar clubs en dameskransjes, haar beschaving en weelde, met haar respect ook voor de vrouw [2]). We ontdekken hier niet als in den heroïschen roman achter de woorden van eerbied voor het schoone geslacht het opgeschroefd-sentimenteele, dat toch geringschatting der vrouw niet verbergt; we worden niet kregelig tengevolge van schilderingen, gelijk ons de avonturiersroman met zijn brutaal-

---

1) Zie I p. 133 vlgg., p. 251 vlg.

2) De verhouding der dames en heeren blijkt het best uit II p. 48—51, waar de kapitein van zijn schoone passagiers onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan zijn bevelen eischt; verder hebben ze alle mogelijke vrijheid.

cynisch karakter te aanschouwen geeft. Telkens worden we herinnerd aan *Sara Burgerhart* en *Willem Leevend*; wat deze in zoo hooge mate aantrekkelijk maakt, we vinden het, zoo dan ook in mindere mate en nog minder ontwikkeld, in onzen *Robinson* terug.

En evenzeer als de personen en de toestanden is de stijl die van het dagelijksch leven. Hier niet het eentonige, vlakke van de vroegere romans, waar geen verheffing of daling afwisseling brengt. De zinnen zijn duidelijk en flink, de verhaaltrant is prettig en vlot. Men denke b. v. aan Henricus' verhaal van zijn ontgroening of Bernardus' relaas van zijn vrijerij naar de russische juffer. En de teekening van Amelia's radeloosheid, wanneer de kleine Robinson ziek is, behoeft, schoon korter, niet onder te doen voor de beschrijving der tooneelen, die zich bij nicht Woelwater afspelen [1]). Telkens brengen gesprekken afwisseling, en wel werkelijke gesprekken, geen lange monologen, waarop geen antwoord wordt verwacht; er wordt geconverseerd, geschertst en gelachen [2]).

Uit dit alles blijkt, dat we hier te doen hebben met een werk van den nieuwen tijd. Toch vertoont de auteur aan den anderen kant nog vaak sporen van invloed van den ouden sleur. Het boek is te lang, doordat aan verschillende tusschenverhalen een onevenredig groote plaats wordt ingeruimd. Het eerste deel bevat weinig anders dan de levensverhalen van de optredende personen, waar-

1) Zie I p. 384—388; II p. 374—386; I p. 26—27. Verder I p. 223—224, 329—330, II p. 59—62, 333—334, 399—409 e. t. q.

2) Zie o. a. I p. 253—255, 259, 378; vooral ook I p. 374—375, II p. 32—37. In I p. 261—262 is 't, alsof Saartje Burgerhart, of nog liever Alida Ryzig aan 't woord is. Wanneer, als tegenwoordig, voor elken spreker een nieuwe alinea werd begonnen, zou het duidelijk worden, hoe talrijk de gesprekken zijn en hoe levendig. Wat Kippenberg (p. 104) van *Die Insel Felsenburg* zegt, is evenzeer op ons werk van toepassing: „Indem Schnabel das Herumschweifen in der Ferne in den Hintergrund und den Schauplatz mehr ins Haus verlegt, hat er wirkliche kleine *Familiennovellen* geschaffen".

door de lezing er van eenigszins onrustig maakt: men krijgt geen vasten grond onder de voeten. Eerst in het tweede deel gaat het verhaal geregelder voort. Ook zijn de gesprekken nog niet altijd even ongedwongen. Maar dit mag het werk niet te zwaar worden aangerekend. Zijn verdienste is, dat het nieuwe wegen inslaat en een voorlooper is van de romans van Wolff en Deken.

Van het Robinson-motief is niets te bespeuren. Dit vond de schrijver ook niet noodig, want, zegt hij; „alle de gevallen, waar in men ongewoone zeetogten, schipbreuken, en het verblyf op ver afgelegene en onbewoonde Eilanden vind, is men zedert een geruimen tyd gewoon, met den tytel van, *Gevallen van Robinson* te noemen; in navolging van het eerste deel der gevallen van *Robinson Crusoe*; (want van het tweede en derde deel, spreek ik niet) zo fraay in het Engelsch beschreven; en die gewoonte is niet kwaad" [1]). Het eenige, wat nog aan den *Robinson Crusoe* kan herinneren, is het verhaal van de oneenigheden op Tabago; iets dergelijks vindt men ook in het tweede deel van Defoe's roman.

De schrijver van ons werk is geheel onbekend; dit is jammer, omdat hij een bekwaam, ontwikkeld en beschaafd man moet zijn geweest. Zijn verhaal is in den smaak gevallen, zooals reeds uit de herdrukken blijkt. Terstond bij 't verschijnen trok het de aandacht. De *Boekzaal*, die heel spaarzaam is met het geven van uittreksels van een zuiveren roman [2]) (meest worden theologische of wetenschappelijke werken, reizen en poëzie behandeld), wijdt er 25 bladzijden aan en prijst het aan 't slot, zeggende, dat hierin „de Liefhebbers van dit slag van Schriften zekerlyk groot vermaak zullen scheppen", dat men er in vindt „fraje en beweeglyke redeneringen", en vooral, dat „men het vermakelyke en beweeglyke steedts met het

---

1) Voorrede p. IV.

2) Zie de reden in het voorbericht voor Jan. 1732.

nutte gepaart zal vinden" [1]. En bij de aankondiging van den tweeden druk zegt dezelfde *Boekzaal*, dat „men *dit beroemde Werk*, waar van den eersten geheelen Druk zeer spoedig wierd uitverkogt, in den zelven rang kan stellen met de gevallen van Telemachus, ... en dus *is dit Werk een der uitmuntenste in zyn soort*" [2]. Ook in de bewerking van de *Maandelyksche Berichten* vinden we nog een bewijs voor den opgang van ons werk; aldaar wordt bij het aanbrengen van een belangrijke verkorting gezegd, dat men het geheele verhaal kan vinden, „gelyk in *een beroemd werk*, doch onder een anderen naam, breedvoerig is voorgesteld" [3].

De bespreking van onzen roman heeft meer woorden vereischt dan anders aan de Robinsonades zijn ten deel gevallen. Het leek me gewenscht, bij het beste voortbrengsel van dit genre wat langer stil te staan. Het boek laat zich ook nu nog met genoegen lezen, het kan in menig opzicht met Wolff en Deken's romans vergeleken worden, en verdient geenszins de vergetelheid, waarin het geraakt is [4].

De Spaansche Robinson. Ofte de zeldzame Levensgevallen van Don Blas de Soria Origuela (1758) [5]. De held vertelt, hoe zijn eigenlijke vader, de Hertog van S . . . ., zijn moeder aan een Alcaide uithuwelijkt. Hij wordt te zijner tijd naar de Hoogeschool van Salamanca gezonden, vlucht voor de Inquisitie, neemt dienst in 't portugeesche leger,

---

1) *Boekzaal* Oct. 1753 p. 437—461.

2) *Boekzaal* Jan. 1767 p. 80; ik cursiveer.

3) Aldaar p. 537; ik cursiveer.

4) Behalve in den *Navorscher* XVII (1867) p. 326 wordt de naam van 't werk nergens in later tijd aangetroffen.

5) In 1758 verschenen bij van Esveldt, prijs *f* 1— vlg. *Boekzaal* Febr. 1758 p. 189. De bewering, dat het „na een Spaans handschrift" vertaald is, zal wel niet waar zijn; namen als Louis, Michel zijn waarschijnlijk uit den *Gil Blas* overgenomen; ook zal een „Jansenist susje" in dezen tijd haar geloof in Spanje wel niet zoo openlijk hebben durven belijden *(II p. 27).*

en ontsnapt wegens herhaalde diefstallen ternauwernood aan 't gevaar, „eenige trappen verhoogd te worden". Hij neemt nu als lakei dienst bij don Michel, wordt daarop diens secretaris en ontmoet, als postillon d'amour voor zijn heer, zijn zuster Leonisa. Deze vertelt eerst haar levensloop. Bevreesd voor de liefdesverklaringen van pater Anselmus, is ze in mannenkleeren gevlucht en staljongen bij een kastelein geworden. Diens vrouw wordt op haar verliefd, ze redt zich met moeite uit dezen neteligen toestand en wordt kamenier. Telkens gedwongen, te vluchten voor Anselmus, is ze ten slotte in Lissabon gekomen. Blas heeft voorloopig weinig succes met zijn Mercurius-diensten, daar Leonisa onverschilligheid voor don Michel veinst; als deze echter bij een serenade ter harer eer door een medeminnaar wordt gekwetst, verraadt ze haar liefde. Gevolg is de sluiting van een huwelijk. Om de onaangename positie van bediende van zijn schoonbroer te vermijden, gaat Blas naar Madrid. Onderweg neemt hij zijn intrek in een herberg, maar spoedig heeft hij reden, zich over zijn logies te beklagen, want 's morgens bij zijn vertrek is zijn beurs bijna evenveel ducaten armer als zijn kleeren ongenoode gasten rijker zijn geworden. Hij wreekt zich echter en gaat met de herwonnen ducaten in Madrid aan den zwier. Eerst heeft hij een amouretje, waarvoor hij zich als Franciskaner verkleedt. Zijn dame wordt hem moe en bericht aan de Franciskanen, hoe een valsche broeder „des s'nags by de straten ging krollen", wat hem duur te staan komt. Maar dit ongeval vermindert zijn bewondering voor het schoone geslacht niet, en, niet wijzer geworden door de ondervinding, geeft hij zich af met een paar „nymphen", die hem niets overlaten dan de kleeren aan zijn lijf. Hij wordt dus maar weer lakei, thans bij don Guzman, den bezitter van een aap, „die de grootste Meester in 't Schaakspel overtrof"; op een gerucht, dat het de duivel zelf is, moet het dier verbrand worden. Blas helpt nu don Louis in verschillende liefdesavonturen.

komt dan in dienst van een kardinaal, wien hij dezelfde diensten bewijst. Hij vindt een van de bedriegelijke „nymphen" terug en „maakt de peis" weer. Op weg van haar naar zijn huis wordt hij overvallen, maar te rechter tijd door don Laurenco ontzet. Na al 't gebeurde jaagt hem de kardinaal weg, maar in don Laurenco vindt hij een beschermer en bovendien een halven broeder. Nu is zijn fortuin gemaakt, hij wordt een welgesteld man, krijgt de betrekking van Contador Major, koopt zich het vlek Origuela, leeft als een prins, maar blijft ongetrouwd, omdat hij, dank zij zijn levenservaring, vreest, nog een andere kroon dan die der fortuin te krijgen.

Het werk is een avonturiersroman van 't zuiverste water, een echt spaansch picaro-verhaal. Blas erkent zelf, dat hij een picaro geweest is en schaamt er zich wel een beetje over [1]). Zijn verhaal doet terstond aan den *Gil Blas* denken, en verschillende punten van overeenkomst zijn dan ook inderdaad zóó treffend, dat twijfel aan navolging van den franschen roman buitengesloten is. Reeds de naam van den held is dezelfde als bij Le Sage. Ook in karakter lijkt de nederlandsche Blas in menig opzicht op zijn naamgenoot: hij is handig en brutaal; eerst nog onervaren, wordt hij snel ontbolsterd; in den grond is hij eerlijk en trouw aan zijn meester; lichtzinnig maar goedhartig, leeft hij van de hand in den tand; en schoon hij met brutale, ja onbeschaamde openhartigheid zijn daden vertelt, voelt hij toch, dat het niet allemaal door den beugel kan [2]). Overeenkomst is zelfs in bizonderheden op te merken. Blas vertelt, dat de verstandhouding met den Hertog zijn moeder onverdragelijk trotsch gemaakt heeft, maar dat ze vernederd wordt, omdat ze zelfs de Hertogin uit de hoogte behandelt. De Hertog voegt haar toe: „weet gy niet susje,

---

1) Zie II p. 139; in de noot vertaalt hij „picaro" door „Behendige Ridder".

2) *Zie I p. 47, 104, 105, II p. 1, 2, 139.*

dat wy onze vrouwen in hare regtmatige voorregten, wel eens kunnen verkorten, maar dat onze gemeenzaamheid met anderen, deze zo hoogmoedig niet dient te maken, om zig daarom te vermetel te gedragen"[1]). Juist hetzelfde komt in den *Gil Blas* voor, waar de Hertog zegt: „quand de grands seigneurs s' attachent à de petites créatures comme vous, elles ne doivent pas pour cela s' oublier: si nous vous aimons plus que nos femmes, nous honorons nos femmes plus que vous" [2]). Het verhaal van Leonisa, die onverschilligheid voor don Michel veinst, maar zich verraadt, als hij gewond is, herinnert in sterke mate aan een soortgelijke episode bij Le Sage" [3]). Blas wordt door twee „gemeene susjes" afgezet met behulp van haar broer; later ontmoet hij één van haar, die eveneens door de anderen is bedrogen. Een sterk hierop gelijkende historie vinden we bij Le Sage [4]). Blas, als postillon d' amour van don Louis, handelt op dezelfde wijze als zijn naamgenoot in een dergelijk geval, en heeft met hetzelfde soort dames te doen [5]). Evenzoo is de wijze, waarop de nog onervaren Blas zijn muilezel verkoopt en afgezet wordt zonder het te merken, precies dezelfde als bij Le Sage; zelfs schijnen enkele zinnen uit den *Gil Blas* vertaald te zijn [6]).

Het verhaal is in den echten picaro-stijl geschreven; op luchthartigen, spotzieken toon spreekt de held over

---

1) I. p. 3, 4.

2) *Gil Blas* Livre V Chapitre 1.

3) *Sp. Robinson* I p. 42; *Gil Blas* IX 6.

4) *Sp. Robinson* II p. 13 vlgg. en 102; *Gil Blas* I 16, II 4.

5) *Sp. Robinson* II p. 71—75, 79; *Gil Blas* VIII 10 en 11.

6) *Sp. Robinson* I p. 10; *Gil Blas* I 2. — Verder lette men nog op het volgende. Blas noemt zich „Speelpop van 't Fortuin" (titel en II p. 139), evenals Gil Blas herhaaldelijk heet „jouet de la fortune". Don Louis verzint liefdesavontuurtjes (II p. 52), evenals een meester van Gil Blas (III 8); *Sp. Robinson* II p. 90 wordt „een Nagtegaaltje gekooit gehouden", omschrijving voor „een nymphje gekamert houden"; bij Le Sage lezen we: „un rossignol d'Aragon, qu'il tient en cage" (VII 12).

zijn daden, die lang niet altijd fijn mogen heeten, zijn ongelukken vertelt hij met een galgenhumor, die soms ruw, soms niet onverdienstelijk is. De zinnen zijn eindeloos lang en ingewikkeld en maken de lezing niet aangenamer; tal van fransche woorden worden er tusschendoor gegooid; graag pronkt de picaro met latijnsche woorden en aanhalingen en met herinneringen uit de klassieke mythologie. De taal is rijk aan beelden en omschrijvingen, meest zeer populair, en altijd komisch getint. Het werk is doorloopend satirisch en hekelt zonder aanzien des persoons geestelijken, dokters, militairen en allerlei andere standen en beroepen. Van 't Robinsonmotief is niets te bespeuren; het werk heeft zelfs niet het minste met den *Robinson Crusoe* gemeen, maar behoort geheel tot de 17e eeuw.

De Haagsche Robinson (1758)[1]. De held, Alexander, geboren in „het fraaiste Vlek van Europa, het Lustig en Zwierig Schravenhagen", is een apothekerszoon, die, voor zijn vader medicamenten rondbrengende, niet altijd in goede huizen komt. Zoo geraakt hij in dienst van Lisidoor, die met „een Fransche Theater Pop", Sirena, een snoepreisje naar Parijs maakt. Deze escapade is echter slechts kort van duur; Lisidoor wordt weldra als berouwvol zondaar door erfoom en verloofde weer in genade aangenomen. Alexander blijft in Parijs achter, wreekt zich over menige part, hem door Sirena gespeeld, en gaat aan den zwier tot zijn geld op is. Dan wordt hij lakei, eerst bij een petit-maître, van wien hij na een half jaar nog niet

---

1) Uitgegeven bij Jacob Maagh te Alkmaar. Het werk moet iets jonger zijn dan *De Spaansche Robinson*, daar de *Boekzaal* het een paar maanden later vermeldt (resp. Febr. 1758 p. 189, Nov. 1758 p. 612); de prijs was 13 stuivers. Ten Brink heeft er 3 maal over geschreven (zie p. 2 noot 1 en 2), nu eens het in verband brengende met Jules Verne's geschriften, dan weer met *Die Insel Felsenburg*. Hij was blijkbaar ingenomen met zijn kennis van 't bestaan van dit boekje, al oordeelde hij het „niet de moeite van een nader onderzoek waard", en kon niet nalaten, het in *De roman in brieven* p. 199 nog even te noemen.

weet, „van wat munt hy zich bediende", daarna bij een parvenu, wiens vrouw hem met haar liefde vervolgt. Ofschoon anders het tegendeel van een Jozef, gaat hij toch liever weg, reist op goed geluk de wereld in, kiest zich in Afrika uit „het ongebleekt geslagt" een slaaf, en verzeilt op 't laatst in 't leger van den perzischen veroveraar Thamas Kouli-Khan. Bij de plundering van Delhi verwerft hij een slavin, Salima, voor wie hij in liefde ontbrandt. De oorlogskans scheidt hen, hij komt in slavernij bij de Turken, vindt zijn geliefde en zijn negerslaaf terug, en herkrijgt door de gunst van sultan Machmud de vrijheid. De sultan, die op zijn manier tot vermeerdering van land- en volkenkunde wil bijdragen, zendt hem op ontdekking uit. Na een fantastischen koers komt onze held aan een eiland, Tirevas. Dit is een aardsch paradijs, bewoond door ideale menschen. De vorst ontvangt de vreemdelingen vriendelijk. De matrozen echter slaan aan 't muiten en nemen Alexander gevangen. Een storm drijft het schip naar een ander eiland, waar een heel andere bevolking woont dan op Tirevas: slecht, hebzuchtig en wreed. Na eenigen tijd komen onze reizigers gelukkig op Tirevas terug; Alexander gaat nu weer naar Europa, waar zijn vader is gestorven ondanks zijn apotheek, wordt met Salima hereenigd en leeft gelukkig.

Het verhaal bestaat uit twee geheel verschillende stukken. Het eerste is een avonturiersroman van de oude soort, in denzelfden geest als *De Spaansche Robinson*, maar veel lager staande. Ook hier de spotzieke, onverschillige toon van den picaro, de satire tegen allerlei menschen, de nog in veel grooter getale voorkomende klassieke herinneringen naast de meest populaire beelden; ook dezelfde taaie zinnen met hun „invoegen", „nadien" enz. Het verhaal is echter weinig anders dan pornografie. — Het tweede deel daarentegen is een soort Robinsonade, al bestaat de eenige overeenkomst met Defoe hierin, dat de

held aan een onbekend eiland komt. Verder geeft het een utopie als *Krinke Kesmes* en de later te noemen *Nieuwe Avanturier.* Soms [1]) doet het denken aan *Gulliver's Travels*, wanneer de bevolking op het tweede eiland wordt beschreven, die het afgodsbeeld „Nog Al Meer" aanbidt en niets dan slechte eigenschappen bezit. De schrijver heeft evenwel alleen Swifts gedachte overgenomen; van diens fijne en plastische schildering geen spoor, evenmin als van het geniale der engelsche satire.

De schrijver zelf beschouwde het tweede deel als het belangrijkste. In de voorrede zegt hij: „de eerste gevallen, en Werelds ontmoetingen; die zyn, (wy bekennen het zelfs) niet zeer boven het middelmatige, ook dienen die enkelyk om een beknopt denkbeeld aan den Lezer te geven, op welk een wonderbaarlyke wyze, het (sic) eindelyk op het gelukkig Eiland Tirevas kwam". Beide deelen zijn daarom gesplitst; de lange titel slaat ook alleen op het tweede. Het is, alsof twee verschillende schrijvers er de hand in gehad hebben. Terwijl in het eerste deel de zuivere picaro het woord heeft, is het tweede geschreven in den kalmen, vlakken verhaaltrant, die al de duitsche Robinsonades kenmerkt.

Het geheel is niet veel zaaks, n'en déplaise de *Boekzaal*, die meent: „Dit Werkje is in een zeer vrolyke trant geschreven, en om de wonderlyke gevallen, die daar in voorkomen zeer te admireren". De smaken veranderen met de tijden; misschien ook is dit oordeel niets dan een boekhandelaarsaanbeveling, om het werk er „in" te krijgen.

De Engelsche Vrouwelyke Robinson [2]). Een vermoeden

---

1) p. 164—171.

2) Verschenen te Amsterdam bij S. J. Baalde, zonder jaar. Ullrich vermeldt (t. a. p. p. 238): „Die Firma S. J. Baalde existierte von 1757—1789", tusschen welke jaren het boekje dus gedrukt is. Daar de *Vaderlandsche Letteroefeningen* het om 't midden van 't jaar 1761 noemen (1761 p. 782) en ze de werken niet lang na hun verschijnen bespreken, mogen we aannemen, dat ons werkje in dat jaar gedrukt is. In de boekenlijst van Ferwerda (I 2 p. 112) wordt het gesteld op 't jaar 1759, wat ook mogelijk is. Prijs volgens van Abkoude en Arrenberg 16 stuiver.

omtrent het allooi van dit letterkundige produkt komt reeds bij ons op, wanneer we den titel lezen. Het werk is een avonturiersroman van de minste soort en bevat niets dan een reeks onzedelijkheden, die onder het masker van deugdzaamheid worden verteld. Telkens wanneer de heldin weer een misstap begaat, heeft ze berouw, en even vaak gaat ze daarna met een blijmoedig hart op den vroeger betreden weg voort. Ten slotte laat de auteur haar een gelukkig huwelijk aangaan, om te bewijzen „dat het byna een vaste regel is geworden, dat de deugd of een gelukkige herkeering tot de deugd heeft een gewenscht einde".

De schrijver geeft blijk van groote onbeholpenheid. Hij verhaalt zonder geleidelijkheid, zonder overgang of motiveering. Alles wat in den ouden avonturiersroman thuis hoort, vinden we hier terug: minnehandel, vlucht, schaking, verkrachting, doodslag, duel, te vondeling leggen, vermomming in mannelijk gewaad, maar dit alles aaneengeregen zonder eenig aannemelijk verband. Het verhaal beslaat 200 bladzijden, zeer ruim gedrukt, verdeeld in 5 boeken van samen 40 hoofdstukken. Ook uit deze indeeling blijkt de onhandigheid van den schrijver; geen enkel hoofdstuk is lang genoeg, om de moeite van een dergelijke indeeling te loonen. Of het verhaal wel zoo ten goede gewerkt heeft als het beweert te willen, valt te betwijfelen. Des te meer verwondert het ons, de stemmige *Vaderlandsche Letteroefeningen*, die zooveel van de toenmalige romans als strijdig met de goede zeden afkeuren, te hooren verklaren: „(Dit stukje) zou men met meerder regt, zo van wegens de manier van herhalen, als het natuurlyke beloop, den naam konnen geven van aangename en tydkortende geschiedenissen voor 't Gemeen, dat zich in zodanige geschriften onschuldig kan vermaken". Het werkje staat toch waarlijk niet hooger, eer lager dan bijv. *De Middelburgsche Avanturier* (1760), waarover gestreng de staf wordt gebroken wegens inhoud, verhaal-

trant en onzedelijkheid, en welks uitgever aan 't slot berispt wordt, omdat hij zich verstout, „zulke ondeugende schriften" te drukken.

De Friesche Robinson Crusoë (1834) [1]. Ook in de 19e eeuw verscheen een oorspronkelijke nederlandsche Robinsonade. Het is een kinderboekje, dat opwekt tot „deugdsbetrachting en vertrouwen op de Goddelijke Voorzienigheid". Het vertelt, hoe Thomas Havinga en de neger Zabi als matrozen innige vriendschap sluiten. Zabi wordt wegens een besmettelijke ziekte aan land gezet, Thomas wil hem niet verlaten. Met den voorraad, die hun meegegeven is, leven ze een tijdlang à la Robinson; ze vinden in een hol een geraamte en een brief, meldende, dat in 1740 aldaar drie schipbreukelingen zijn geland. Ook ontdekken ze een kist met goud. Ze vreezen, dat hun hetzelfde lot als hun voorganger zal ten deel vallen: onbegraven te sterven. Doch na verloop van drie jaar worden ze gered.

Het verhaal geeft niets nieuws, 't voornaamste doel is, kinderen braaf te maken.

Robinsonades zonder „Robinson" op den titel.

Naast de totdusver behandelde Robinsonades staan andere, wier held niet onder den naam van Robinson optreedt. Dank zij de gewoonte der 18e eeuw, aan den titel een uitvoerigen ondertitel toe te voegen, die tevens als inhoudsopgave dient, kan men echter bij verschillende werken uit zulk een titel reeds opmaken, dat ze het Robinson-motief vertoonen. De „huishouding op een onbewoond eiland" was in den smaak gevallen, daarom maakten allerlei navolgers er zich van meester, gelijk anderen op den naam van den held beslag hadden gelegd. En natuurlijk verzuimden die navolgers niet, op den titel

[1] *Verschenen* bij Ypma te Franeker in 1834; 5e druk in 1855.

te vermelden, dat de held op een eenzaam eiland terechtkwam. Uit de aankondigingen blijkt, dat een niet gering aantal van dergelijke verhalen het licht heeft gezien; het is me helaas niet gelukt, ze alle op te sporen.

Ter vergoeding daarvan echter ben ik in staat, een paar andere romans te vermelden, die noch een aanwijzing als de bovengenoemde hebben, noch met Robinson als naam van den held verschenen zijn en toch tot de hier bedoelde kategorie moeten gerekend worden: *Het Leven van Diana Therezia de la Fusilière* en *De Nieuwe Avanturier* [1]). Slechts één der volgende verhalen evenwel kan als zuivere Robinsonade gelden, in zoover het zich de beschrijving van het eilandleven ten doel stelt, n.l. *De Wonderlyke Reisgevallen van Maria Kinkons*. De andere behandelen het Robinsonmotief slechts terloops, alleen om een „wonderbaar geval" meer te hebben. Een volledige inhoudsopgave van deze laatste is daarom minder noodig; we hebben hier niet met navolgingen van den *Robinson Crusoe* te doen. Alleen de wijze, waarop het Robinson-motief er in voorkomt, verdient een nadere beschouwing.

Het Leven van Diana Therezia de la Fusilière (1731) [2]). Reeds voordat oorspronkelijke hollandsche „Robinsons" verschenen waren, wordt hier het Robinson-motief als episode

---

[1]) Misschien hebben er nog meer van dit slag bestaan. Kans op het verwerven van eenige zekerheid in dezen zullen we intusschen eerst kunnen krijgen, wanneer de rijke verzameling der op de Koninklijke Bibliotheek aanwezige achttiendeëeuwsche romans geheel in catalogus zal zijn gebracht. Daarom mag het volgende niet op volledigheid aanspraak maken; misschien haalt een ander nog eens verschillende hier thuis hoorende werken uit hun schuilhoeken.

[2]) Te Leiden, bij Abraham Ambrullaart. Het beweert, uit het Fransch vertaald te zijn. Aan 't slot echter geeft „een goed vriend van de schryfster" een „Byvoegzel", waarin hij vertelt, dat het fransche handschrift, om schandaal te vermijden, in Holland vertaald en gedrukt is. Waarschijnlijk is dit niets dan de gewone mystificatie, om het boek voor echte geschiedenis te laten doorgaan, en is het werk oorspronkelijk hollandsch. Afgezien van de vele fransche woorden is er niets in, dat vreemde herkomst verraadt.

aangebracht. De roman onthult het „liefde"-leven van een meisje uit Parijs, dat zelf haar avonturen vertelt. Daar de voorrede zegt, dat „ongeveinst en openhartig" alles beschreven wordt, kunnen we al van te voren vermoeden, wat we te wachten hebben. Het verhaal is niets dan een doorloopende poging van de heldin, om naast een wettigen man zooveel mogelijk minnaars te krijgen. Een onverbloemd realisme, en, vooral aan 't slot, een jacht op obsceniteiten zijn de in 't oog springende eigenschappen van het werk; maar tevens ook de levendige stijl, waarin de schrijfster haar faits et gestes vertelt en onbevangen haar innigste gedachten weergeeft.

Eens lijdt de heldin met haar man, den graaf van Wisleby, op reis naar Jamaïca schipbreuk. Op een stuk van 't voorschip dobberen ze een ganschen nacht rond; hun zoontje, „een zoet jongetje" van nog geen twee jaar, wordt door de golven weggespoeld. Bij 't aanbreken van den dag komen ze met nog negen anderen, waaronder de kapitein, aan een eiland en danken God voor hun redding. De matrozen slaan van aangespoelde planken een hut op, terwijl Therezia en haar man van uitputting in slaap vallen. Men vindt eenige levensmiddelen en enkele werktuigen in 't wrak en leeft van de jacht. Geregeld wordt er uitgezien naar voorbijzeilende schepen en gewaakt tegen menscheneters, die mogelijkerwijze in de nabijheid konden zijn. De graaf en de kapitein worden door tijgers verscheurd. Kort daarop komen negers en nemen de overigen gevangen, die echter door list weten te ontsnappen. Spoedig daarna brengt een schip de lang verwachte redding.

Dit alles wordt op een heel andere wijze dan de rest verteld, zonder aanschouwelijkheid. Met een paar woorden worden de bemoeiingen van de matrozen, om een woning te bouwen en in het onderhoud te voorzien, afgedaan. Het heele eilandverhaal beslaat niet meer dan 60 bladzijden, waarvan er 20 noodig zijn voor de komst der negers

en de ontsnapping [1]). Therezia zelf doet niets dan jammeren over den dood van haar man; verder leeft ze als een groote dame werkeloos. Als de negers komen, is haar eerste gedachte: „Deze tedere leden, dit schoon lighaam, dat zo menigen jongen braven Heer in minnevlam kon ontsteken, zal hier door de zwarte Menscheneters nu met de tanden van een gehaalt, en in hunne ingewanden verzwolgen moeten worden". Mooi uitgedrukt is het niet, maar het teekent haar karakter.

De Nieuwe Avanturier (1731) [2]). In hetzelfde jaar als het vorige werk verscheen een lijvig boek, vertellende, hoe een deensch kapitein op ontdekking uitgaat naar 't onbekende Zuidland en dit ook vindt. Het is een gezegende streek, de inwoners zijn ideaal-menschen, levende in een ideaalstaat. De kapitein vestigt er een kolonie en brengt de bevolking in kennis met de europeesche beschaving. Na alles geregeld te hebben, gaat hij op verdere ontdekkingen uit en vindt tal van volken, die zich aan hem onderwerpen.

Op die tochten komt hij aan een eiland, waar hij vier bijna verhongerde menschen aantreft. Deze vertellen hem, dat ze door een storm hierheen gedreven zijn. Levensmiddelen hadden ze bijna niet en 't eiland zelf leverde niets op. Met een vuurslag maakten ze vuur, met een bijl hakten ze takken af, om een hut te bouwen; ze leefden van bladeren; drie van hen waren reeds van gebrek omgekomen [3]). Het grootste deel van dit verhaal wordt ingenomen door een beschrijving van den hongersnood, de rest wordt in een paar woorden afgedaan.

---

1) 1e deel p. 363—424.

2) Te Leiden, bij Hendrik en Daniel van Damme; prijs volgens van Abkoude en Arrenberg *f* 1—10. Ofschoon het beweert, uit het Deensch vertaald te zijn, is het waarschijnlijk oorspronkelijk hollandsch, want 1⁰ is er niets specifiek deensch in; 2⁰ zijn er op verschillende plaatsen reminiscensen aan hollandsche toestanden (I p. 227, 345, 373, 397, II p. 138, en vgl. I p. 298 vlgg. de liefdesverklaring van een onbehouwen Zuidlander, geheel in den trant van Asselijn en Langendijk).

3) 2e deel p. 220—268.

De omstandigheid, dat hier sprake is van het bezoeken van een onbewoond eiland, noopt tot opneming van *De Nieuwe Avanturier* onder de Robinsonades. Voor 't overige evenwel vertoont het verhaal geen punten van aanraking met den *Crusoe*, wat ons ontslaat van de verplichting, er verder over uit te weiden.

De Vrouwelyke Cartouche of de doorsleepene Land en Zeeroofster (1756). Naast de schelmenromans waren bij 't begin der 18e eeuw zeer in trek levensbeschrijvingen van bekende boeven en misdadigers. Uit Schotel[1]) en de catalogi van Frederik Muller en de Vries[2]) zien we, hoeveel van dergelijke werken ook in ons land gelezen werden. Het meest geliefd was wel *Het Leven van den Wereldberuchten Kapitein der Moordenaren Louis Dominique de Cartouche*, den bekenden franschen gauwdief, wiens levensbeschrijving ook door Defoe werd vertaald[3]). Defoe had bovendien tijdens zijn verblijf in Newgate, waar hij voor schulden gegijzeld was, allerlei misdadigers leeren kennen; ook later nog bezocht hij deze gevangenis. De „interviews" aldaar leverden hem stof voor de verschillende boevenverhalen, die hij na den *Robinson Crusoe* schreef. Van zijn *Fortunes and Misfortunes of the Famous Moll Flanders* (1722) verscheen zelfs een hollandsche vertaling; evenzoo van *The History and remarkable Life of the truly Honourable Colonel Jacque* (1722).

Of nu Cartouche en Moll Flanders (Vlaamsche Mie) gezamenlijk op de wording van *De Vrouwelyke Cartouche* invloed hebben uitgeoefend dan wel alleen de eerste hier als factor mag gelden, kan ik niet uitmaken; een beslissing in dezen is trouwens van weinig gewicht. De schrij-

---

1) *Vad. Volksboeken* II p. 213—218.

2) T. a. p. resp. p. 72—77 en p. 55—60.

3) Bij Muller en de Vries komt niet voor een nederlandsche vertaling bij Willem van Egmont te Amsterdam, zonder jaar, waaraan het leven van Jacob Frederik Muller Alias Jaco is toegevoegd (exemplaar op de Koninklijke Bibliotheek).

ver kan de gedachte, een vrouw als „avanturesse" te laten optreden, die zich herhaaldelijk in „mannelyk gewaad" vermomt, evengoed van elders ontleend hebben, want een vrouw in travesti was een zeer geliefd motief.

Deze vrouwelijke Cartouche, Charlotta, volgt haar beroemden naamgenoot trouw na op den weg van inbraken, beurzesnijden en oplichterij. Na onnoemelijk veel oneerlijkheden gepleegd te hebben, meest als lakei of edelman gekleed, loopt ze met haar bentgenooten een schip af en gaat op zeerooverij uit. De bemanning wordt ontevreden over haar bestuur en zet haar aan land. Hier begint de Robinsonade.

Geboeid wordt ze op 't strand gelegd, voorzien van een mes, een brandglas, een flesch brandewijn en wat eetwaren. Ze weet de banden los te maken, maar blijft moedeloos zitten, wachtende op een voorbijzeilend schip; dit komt echter niet. Nu gaat ze op onderzoek uit en bemerkt, dat haar verblijfplaats een mooi, vruchtbaar land is. Hier leeft ze van kruiden en van vogels, die ze in netten vangt of met pijlen schiet. Een wrak voorziet haar van planken, om een woning te bouwen, van kleeren en wapens. Ze zaait en oogst haar graan en leeft gemakkelijk. Een hevig onweer brengt haar tot inkeer en doet haar zien, hoe slecht ze vroeger geleefd heeft; voortaan gebruikt ze haar vrijen tijd voor bespiegelingen; als ze in de rotsen een „verwulf" vindt, waarin een welluidende echo, verricht ze daar steeds haar godsdienst. Een schipbreukeling wordt gastvrij door haar opgenomen; als hij haar sekse ontdekt heeft, leven de beiden als man en vrouw; hij sterft echter spoedig. Na een zesjarig verblijf wordt de eenzame gevonden door Spanjaarden, die haar naar Europa brengen. Ze neemt vol droefheid afscheid van het eiland en boet in een klooster voor haar zondig leven.

Behalve de hoofdgedachte, het leven op een onbewoond eiland, ontleende de schrijver ook verschillende bizonder-

heden aan Defoe: het wrak, dat de hulpelooze van voorraad voorziet; de gezochte bekeering tijdens een onweer, te vergelijken met die van Robinson bij de aardbeving; Charlotta's schrik, als ze de masten van het gestrande schip bemerkt, een gewrongen nabootsing van Robinsons ontsteltenis bij het zien van den voetstap; de zware ziekte der verlatene. Maar het blijft bij het overnemen van deze uiterlijkheden. Van Charlotta's werkzaamheden bespeuren we even weinig als van haar eiland. Alles gaat even gemoedelijk en als vanzelf sprekend. Als ze een poos op 't eiland is, gaat ze voor plezier wat wandelen, om haar „geesten alzoo wat te verlugten", en dat terwijl ze juist van de jacht komt. Het werk mist evenzeer de logica als de nauwkeurigheid van Defoe.

Het eigenlijke doel van den auteur was intusschen niet een beschrijving van het eilandleven, maar van de bekeering der zondares. In dit opzicht herinnert het verhaal aan de geschiedenis van Philip Quarll (waaruit ook een paar bizonderheden, als het vangen van vogels in netten, het riviertje tusschen het strand en de klippen, de grot met de echo, de godsdienstverrichtingen in die holte, zijn geput). Van de schildering van den gemoedstoestand der eenzame komt hier evenwel niets terecht; als ze op 't eiland wordt gebracht, is haar bekeering al een voldongen feit.

De schrijver is onhandig, onmachtig, en tracht door gezochtheid zijn onvermogen te verbergen. Zoo laat hij de heldin bij een riviertje eerst een vol uur allerlei middelen bedenken, om er over te komen; dan schiet haar te binnen, dat ze met haar stok de diepte wel eens kon gaan peilen, en blijkt het, dat deze „in verre na geen drie voet" is. De woordenkeus in 't verhaal is verder zonderling; uitdrukkingen als „begraagd" (= begeerig), „zich ten vlakke geven" (= uit een holte te voorschijn komen), „schoonte, oudte, schroomte" enz. zijn zeker vreemd, maar niet fraai.

Schrijver was *Petrus Lievens Kersteman*, die zich noemt

aan 't slot van de opdracht „aan den Welgebooren Heer Jacobus Leonardus van Breugel" [1]).

De wonderlyke Reisgevallen van Maria Kinkons (1759) [2]). Maria Kinkons, geboren te Heilbronn, verlaat, door zucht tot reizen gedreven, het ouderlijk huis, trekt mannenkleeren aan en wordt matroos. Na eenigen tijd in slavernij bij de Turken te hebben gezucht, gaat ze weer scheep, doch wordt door een storm op een eiland geworpen; zij alleen overleeft de katastrofe. Aanvankelijk gedwongen, zich te voeden met een soort peren en te slapen in een boom, richt ze zich gaandeweg wat geriefelijker in en kan ten slotte zelfs een deel van den tijd met lezen doorbrengen. Eens ziet ze aan den anderen kant van 't gebergte een heerlijk dal vol dieren en gewassen. Hier vindt ze in een hol een brief, die vertelt, dat Jacob Harmensz. er 69 jaar vertoefd heeft. Ze vestigt zich in dit gedeelte van het eiland en begint genoegen te vinden in de eenzaamheid. Een baviaan „pleegt zyne vervloekte lusten" aan haar; ze schenkt het leven aan een zoon, die gelukkig spoedig sterft. Eens redt ze een gevangene uit de handen van menscheneters; ze noemt hem Woensdag naar den dag der redding. Eenigen tijd daarna landt een boot, maar de bemanning weigert, haar een woord toe te spreken en verdwijnt weer. Daarop komt een ander schip; terwijl de kapitein aan land is, zeilt het weg (waarom, vernemen we niet). Eindelijk worden de drie eilanders door een schip opgenomen. Na nog verschillende avonturen beleefd te hebben (bezoek aan een reuzeneiland, een soort Brobdingnag, ontmoeting met

---

1) Kersteman had blijkbaar smaak in het beschrijven van de lotgevallen van een als man verkleede vrouw; in 1756 althans verscheen van hem *De vrouwelyke Lakey*, *of het Leven van Clorimena*, een onbeduidend werkje. Schotel (*Biogr. Woordenboek* i. v.) kent van hem één werk: *De Verschoppeling of het schilderend Tafereel der zegepralende kinderliefde* (Rotterdam 1783), benevens eenige bijdragen.

2) Te Harlingen bij Bouwe Schiere. De schrijver duidt zich aan met de letters A. G. l. m.

menschen zonder hoofden enz.), komen ze behouden thuis.

Het is duidelijk, dat we hier met een regelrechte navolging van den *Robinson Crusoe* te doen hebben, zoowel in de hoofdgedachte als in de onderdeelen. De heldin slaapt eerst in een boom, haalt allerlei uit een wrak, bouwt een woning, vindt een liefelijk dal en temt geiten; er komen menscheneters, ze redt een wilde, die Woensdag gedoopt wordt, zich op dezelfde manier als Friday onderwerpt, evenals deze bang is voor een geweer, Christen wordt en van zijn land vertelt; als hij zijn ouders ziet, is hij even opgewonden van vreugde als Crusoe's kameraad bij dezelfde gelegenheid. De beschrijving van het land aan de overzijde der bergen, waar allerlei dieren „zig verlustigen", is ontleend aan Quarlls geschiedenis; evenzoo de komst van de matrozen, die stommetje spelen, en het bericht van Harmensz., dat hij wegens de warmte naakt moest rondloopen. Den voorganger, die in een brief aanwijzingen doet, zagen we reeds in *De Saxische* en *De Hollandsche Robinson*; de geschiedenis met den baviaan komt in *Der Teutsche Robinson* voor [1]). Er blijft dus weinig oorspronkelijks over, en wat er overblijft, is zoo minderwaardig, dat we er gerust over zwijgen kunnen. Naast die poovere inventie staat een uiterst zwakke inkleeding en een slordige stijl. Alzoo brisons là dessus! Van het prul is alleen vermelding gemaakt ter wille van de volledigheid.

Totzoover over de mij bekende romans. Enkele andere, wier titels zijn bewaard gebleven, heb ik niet kunnen machtig worden. Misschien zullen ze op den een of anderen tijd nog voor den dag komen; voorloopig behooren ze alleen thuis in de bibliografie.

---

1) Zie Kippenberg t. a. p. p. 58.

HOOFDSTUK V.

SAMENVATTING.

Wat kan nu de uitkomst zijn der voorafgaande bespreking? Zijn de Robinsonades een aanwinst voor onze letterkunde geweest, of hebben zij gelijk, die oordeelen, dat de nederlandsche roman eigenlijk eerst bij Wolff en Deken begint? Hoe staan onze oorspronkelijke nederlandsche Robinsonades tot het meesterwerk van Defoe en tot haar buitenlandsche naamgenooten, meer in 't bizonder tot de door vertaling bij ons bekend gewordene? In hoever sluiten ze zich aan bij het voorafgaand genre van letterkunde, de picaro-romans? Een algemeene karakteristiek van de oorspronkelijke nederlandsche Robinsonades moge de beantwoording dezer vragen inleiden.

Vergelijking met den *Crusoe* leert, hoe in de navolgingen het Robinson-motief meer en meer inkrimpt. Bij *De Walchersche Robinson* is het nog hoofdzaak, maar de schrijver heeft een heel ander doel dan Defoe en behandelt de wijze, waarop de held zich in 't leven houdt, slechts oppervlakkig. Bij de anderen is het niet meer dan een episode tusschen vele andere lotgevallen in, bij *De Hollandsche Robinson* nog tamelijk uitgebreid, bij *Diana Therezia de la Fusilière* daarentegen zeer kort. Weer anderen, als *De Oude en Jonge*, *De Spaansche* en *De Engelsche Vrouwelyke Robinson*, laten den held in 't geheel niet op een onbewoond eiland komen.

De werkzaamheden, die de schipbreukeling verricht, worden vluchtig en zonder aanschouwelijkheid verteld. Robinson Crusoe teekent zich zelf door zijn daden als den taaien, op alles voorbereiden werker, voor wien de arbeid een genot is om den arbeid zelf. De Robinson der navolgingen daarentegen leeft onbekommerd voort, doet niet meer dan het hoog noodige, en zorgt er voor, zich niet te vermoeien. Hij verveelt zich weldra of verdrijft den tijd met wandelen en bijbellezen. We zien hem niet energiek werken, we vernemen niet, of hij veel moeite moet doen, om met gebrekkige hulpmiddelen iets tot stand te brengen, we hooren zijn bijlslagen niet klinken door het bosch, we zien niet de zweetdroppels op zijn voorhoofd. Alles gaat bij hem vanzelf; 't is alsof hij Defoe gelezen heeft en nu weet, hoe men op een onbewoond eiland leeft. De hollandsche Robinson slaapt niet in een boom en breekt den wal om zijn woning af, daar er toch geen menschen of wilde dieren zijn. Hij weet, wat hij moet doen, 't staat immers in Defoe. Voor tijdverdrijf bouwt hij een kano en steekt in zee; maar, zich spiegelend aan Crusoe, die afgedreven was, houdt hij zich onder den wal. Zoo volgen allen den grooten naamgenoot na, doch ze vermijden de inspanning en de gevaren, die deze heeft te trotseeren.

Allen danken God voor hun redding, krijgen voorraad uit het wrak van hun eigen schip of van een ander, dat strandt, bouwen een woning, leven van visch, schildpadden en gestrikte vogels, en gaan met geweer of boog op jacht. Ze doorstaan een zware ziekte en verlaten als betere menschen hun eiland. Maar dit alles wordt met weinig liefde beschreven; men beschouwt het als „beuselingen”, zonder te begrijpen, dat het voor den schipbreukeling zaken van 't grootste gewicht moeten zijn, en ook zonder te bemerken, dat daaraan juist het werk van Defoe zijn opgang dankte.

De voorganger op 't eiland ontbreekt niet; de held vindt

zijn lijk en daarbij een schriftelijke mededeeling van zijn leven en van den toestand van het eiland. Ook het andere gegeven, dat de duitsche Robinsonades hebben opgenomen, de aanwezigheid van een vrouw op 't eiland, komt in de nederlandsche werken voor, maar veel zwakker beschreven dan in *De Sweedsche Robinson* en vooral dan in *Die Insel Felsenburg.* Maria Kinkons maakt haar geslacht niet bekend; de Vrouwelyke Cartouche zegt, dat ze „op dit Eyland de volmaaktheid genooten".

Van gemoedsleven van den held tijdens zijn ballingschap geen spoor; hoogstens is hij bij 't afscheid aangedaan. Soms berust hij in zijn toestand, soms weer verlangt hij naar de bewoonde wereld terug; maar hij zegt dit blijkbaar meer, dewijl het Robinson Crusoe ook zoo ging, dan wel omdat hij het zelf ondervindt. Eigenaardig is de verachting voor geld, dat ondertusschen zorgvuldig bewaard wordt voor een mogelijke redding.

De beschrijving van het eiland is bij allen hetzelfde, nam. zóó, dat we er niet de minste voorstelling van krijgen. De poëzie van Robinson Crusoe of Philip Quarll ontbreekt geheel. De moeilijk te vinden grot en het heerlijke dal, de vijver en de echo worden van deze overgenomen, maar 't zijn de oude requisieten, die bij elke nieuwe voorstelling weer het tooneel moeten versieren.

De ontmoetingen en lotgevallen van den held buiten zijn eiland zijn voor een groot deel stereotiep. Vast staat, dat hij in slavernij komt bij Mooren of Turken. De wreedheden, die de duitsche Robinsons ondervinden, leeren de nederlandsche niet kennen. Renegaten, die in hun hart Christen zijn gebleven, treden op; Filopater weigert, zijn geloof te verzaken, en wordt mishandeld; hij treft zijn zuster aan en vlucht met haar. Deze turksche slavernij nu is niet iets nieuws; het motief komt reeds voor in den schelmenroman [1]). Door Defoe echter is het

[1]) Zie o. a. *Gil Blas* Livre V Chap. 1; *Vermakelyke Avanturier* 2e deel begin.

in de mode gebracht. Na Crusoe moesten alle Robinsons een korteren of langeren tijd in slavernij doorbrengen. Alle nederlandsche Robinsonades, behalve *De Spaansche* en *De Engelsche Vrouwelyke Robinson*, kennen een dergelijk verhaal; de oude en de jonge Robinson komen wel niet zelf in slavernij, maar vertellen toch een paar maal van zeeroovers en bevrijde slaven.

Zeer geliefd zijn ook duels. De held gaat naar de akademie, krijgt twist, en steekt, opzettelijk of uit noodweer, zijn tegenpartij overhoop. Of hij verrast een medeminnaar bij een serenade en trekt van leer. In beide gevallen is hij gedwongen, te vluchten, en kunnen zijn „weergalooze ontmoetingen" beginnen.

Natuurlijk wordt in alle romans de liefde behandeld. Hier kan Robinson Crusoe niet het voorbeeld geweest zijn. Noch in 't eerste, noch in 't tweede deel merken we, dat het vrouwelijk geslacht eenigen invloed op hem heeft. Hij begint zijn geschiedenis niet met één of meer liefdesavontuurtjes; in zijn achtentwintigjarige ballingschap voelt hij niet, als Quarll, het gemis van een vrouw; dat hij trouwt, vertelt hij als een vanzelf sprekend feit. Dit is in zekeren zin een verdienste van het boek, omdat het beter is, niets te geven, dan verhalen als die, waarin schrijvers-tijdgenooten zich vermeien. Maar voor velen was *Robinson Crusoe* daarom geen roman [1]), en het is dus te verwachten, dat de navolgingen het erotische element wèl zullen bevatten. De liefde echter is oppervlakkig, even snel verdwenen als gekomen. Een meisje te zien en voor haar voeten neer te vallen, om „eeuwige getrouwigheid" te zweren, is voor den held één en hetzelfde; een huwelijk is voor hem intusschen niet de hoofdzaak.

---

[1]) Huet in *De l'origine des romans* (1670) zegt uitdrukkelijk, dat de liefde hoofdzaak moet zijn in een roman: „ce que l'on appelle proprement Romans sont des fictions d'aventures amoureuses, écrites en Prose avec art, pour le plaisir & l'instruction des Lecteurs. Je dis . . . . d'aventures amoureuses, parce que l'amour doit estre le principal sujet du Roman".

Maar „de sexe" weet dit zeer goed en wacht zich, haar wederliefde te verraden; haar doel is juist een „gewenscht huwelijk". Getrouwde vrouwen zijn minder terughoudend en schrijven ongeteekende billets-doux aan een onbekenden, slechts éénmaal gezienen vreemdeling, en deze, ofschoon niet wetende, wat hem wacht, begeeft zich terstond op het pad. Wel stelt de hollandsche Robinson in Lissabon den wettigen echtgenoot in kennis van een dergelijk feit, maar dit is niets dan huichelachtige braafdoenerij.

Dat alles komt voor in de betere Robinsonades; in de minst geslaagde als *De Haagsche* en *De Engelsche Vrouwelyke Robinson* worden de liefdesavonturen gewone pornografie. De auteur van den eersten roman verontschuldigt zich nog daarover in de voorrede; de ander zegt brutaalweg, tot leering der jeugd te hebben geschreven, door te bewijzen, dat ieder, die de deugd maar hoog houdt, gelukkig wordt. Een gunstige uitzondering maakt alleen de schrijver van *De Oude en Jonge Robinson*, die dergelijke histories slechts zelden ten beste geeft en ze dan nog met een vooral voor dien tijd bewonderenswaardige ingetogenheid vertelt. Van de groote, alles beheerschende liefde van Werther en St. Preux echter ook hier geen spoor. De meeste huwelijken worden in een gezellig onderonsje vastgesteld; vooral de dames doen met voorliefde hieraan mee. En wordt één van haar gevraagd, dan maakt ze haar toestemming afhankelijk van die van de overige leden uit het gezelschap.

Ook van een schildering van gemoedstoestanden of van karakterteekening vinden we niets, behalve in *De Oude en Jonge Robinson.* Alle Robinsons zijn kleurloos. Het eenigst doel toch van den schrijver is, avonturen te vertellen, die op den titel met veel ophef worden aangekondigd als „wonderlyke gevallen" of „zeldzame geschiedenis". Hoe die avonturen den Robinson aandoen, vernemen we niet; de schrijver laat hem handelen, zooals hij 't noodig vindt.

Evenmin bekommert zich de auteur om motiveering. De avonturen volgen elkander op in gelijkmatige orde; vaak zijn ze vooruit te voorspellen: in Parijs liefdesgevallen, op reis plundering door roovers; komt de held wat ver naar 't zuiden, dan is slavernij te verwachten.

Aan detailbeschrijving wordt daarbij weinig zorg besteed; alles wordt geteekend met algemeene lijnen. Over de landen, die hij bezoekt, spreekt de held, in tegenstelling met de duitsche Robinsons, zeer weinig. Ook natuurbeschrijvingen kent hij niet; geeft hij ze een enkele maal, dan geschiedt dit uiterst kort. Rousseau heeft hem ook in dit opzicht nog niets geleerd.

Alle schrijvers dienen de moraal (of beweren althans, haar te dienen), hetzij door bespiegelingen in te lasschen, hetzij door er in de voorrede op te wijzen, dat hun werken „een goede zedekunde behelzen". Ze begrepen, dat de burgerij het boek met een gerust hart in handen moest kunnen nemen. *De Oude en Jonge Robinson* alleen had een afwijkende opvatting en meende, dat de moraal uit het werk zelf behoorde te volgen en er niet afzonderlijk in aangebracht moest zijn. Maar ook hier ging de natuur nog somwijlen boven de leer.

De techniek, de wijze van opzet is bij alle verhalen dezelfde. Een ongewoon lange titel dient als uithangbord en moet lezers werven: „de gevallen van . . ., behelzende . . ." (volgt een inhoudsopgave). Men maakte dezen ondertitel zoo verlokkend mogelijk, door er het belangrijkste in te vermelden en dit nog aan te prijzen als „gedenkwaardig", „zeldzaam" of „ongehoord". Dan volgt een voorrede, waarin de schrijver zijn bedoeling uiteenzet en de welwillendheid van den lezer inroept. Hij vertelt, dat hij zijn verhaal geput heeft uit een of ander handschrift, waarmee hij toevallig heeft kennis gemaakt; of hij zegt, dat hij eerst na lange aarzeling heeft kunnen besluiten, gehoor te geven aan het aanzoek van zijn vrienden, de beschrijving zijner lotgevallen het licht te doen zien.

Het geheele werk is geschreven in den 1en persoon; toevallig optredende personen, wier levensgeschiedenis wordt ingevlochten, worden eveneens sprekende ingevoerd[1]).

Alleen *De Oude en Jonge Robinson* en *De Engelsche Vrouwelyke Robinson* zijn in hoofdstukken verdeeld, met opschriften voorzien; alle andere gaan zonder ophouden door. Het verhaal begint bij de geboorte van den held, soms ook met de lotgevallen zijner ouders. Hij verzwijgt zijn naam, noemt zich Robinson of geeft alleen zijn voornaam. Hij komt uit den kring van de gegoede of de lagere burgerij; *De Walchersche Robinson* begrijpt niet, waarom de held altijd uit de allerhoogste of de allerlaagste kringen moet komen, en vraagt: „zou 'er dan onder die allen geen een juist zyn van eene middelbare geboorte?" [2])

In het verhaal worden onbeschroomd de levensgeschiedenissen ingelascht van tal van andere personen; in *De Hollandsche Robinson* verschijnt zelfs midden in zoo'n invoegsel een nieuw tusschenverhaal. Dat daardoor de eenheid verloren gaat, is voor den schrijver geen bezwaar; en, van zijn standpunt gezien, is hem dit ook niet als een fout aan te rekenen. Zijn doel is uitsluitend, avonturen te vertellen, hoe meer en hoe wonderlijker, des te beter. Wat hindert het dan, of het „gevallen" zijn, die de held zelf ondervindt of die een ander vertelt, mits de lezer zich maar vermake?

Meestal sluit het verhaal zich aan bij historische gebeurtenissen of neemt het deze terloops op. Het wil hiermee een schijn van echtheid, van waar-gebeurd-zijn aannemen. Want een groot deel van 't publiek had een afkeer van

---

[1]) Vgl. *De Oude en Jonge Robinson* I p. 140, waar Florimond het verhaal zal geven, dat een van de nonnen hem heeft gedaan; „en om zulks zo natuurlyk te doen als mogelyk is, — zegt hij — zal ik haar door myn mond doen spreeken". — Onjuist is, wat Ullrich in de Inleiding op zijn uitgave van *Die Insel Felsenburg* p. IX zegt: „Robinson ist der älteste Ich-Roman auf englischem Boden". Reeds in 1594 schreef Nash zijn *Life of Jack Wilton* in den 1en persoon.

[2]) Aldaar p. 1—5.

„Romans", daar ze meest liefdesgevallen en „laffe beuzelingen" opnamen [1]. Dien schijn, een „Roman" te zijn, trachten de Robinsonades daarom angstvallig te vermijden; ze verzekeren om strijd, in de voorrede of op den titel, dat ze de zuivere waarheid vertellen; alleen *De Oude en Jonge Robinson* laat de beslissing in dezen aan het doorzicht van den lezer over.

Alle werken, behalve *De Vrouwelyke Cartouche*, zijn anoniem verschenen; zelfs geven ze geen voorletters of pseudoniemen als sommige duitsche, met uitzondering van *De Lotgevallen van Maria Kinkons.*

Afgezien van het eenzame-eiland-motief, vertoont alzoo onze Robinsonade nauwe voeling met den picaro-roman, zoowel wat de elementen aangaat, waaruit het verhaal is opgebouwd, als wat de techniek betreft. Evenals de laatste is ze een avonturiersroman; de Robinson is een avonturier, die overal rondzwerft als een echte „bal van 't fortuin", veel lief en nog meer leed ondervindt, alle tegenspoeden echter te boven komt, en in rust en rijkdom zijn dagen eindigt. De opvatting uit den tijd van het verschijnen van den *Robinson Crusoe* heeft zich dus gehandhaafd. Reeds toen werd de held, zooals uit de voorrede van de fransche en de nederlandsche vertaling is gebleken (zie boven p. 29), als een avonturier beschouwd. Steeds de reden van den opgang van het werk in die richting zoekende, moesten de navolgers van Defoe diezelfde opvatting ook aan hun werken ten grondslag leggen. Voor hen was het eilandleven van den *Robinson Crusoe* niet anders dan een episode, een „geval" te midden van vele andere „gevallen", maar dat niet noodzakelijk met „Robinson" verbonden was, en dat

---

[1]) Nog in 1763 oordeelen de *Vaderlandsche Letteroefeningen* aldus: „Door een Roman heeft men tot onzen tyd toe verstaan, een aaneenschakeling van hersenbeeldige en beuzelagtige gebeurtenissen, wier leezing gevaarlyk was voor den smaak en voor de zeden. Ik wilde wel dat men een anderen naam vondt voor de werken van Richardson" (1763 II 136).

een navolging dus zeer goed kon ontberen, zonder daarmee het karakter van een Robinsonade te verliezen. Zoo kon het dus gebeuren, dat de Robinsonades de regelrechte voortzetting werden van de picaro-romans, en dat een spaansche Robinson den naam van Defoe's held aannam, zonder in 't minst verwant te zijn met Robinson Crusoe.

Wanneer we het bovenstaande vergelijken met de karakteristiek, die Kippenberg van de duitsche Robinsonades gegeven heeft [1]), dan zien we, dat de resultaten dezelfde zijn en dat er een innige verwantschap is waar te nemen tusschen de duitsche en de nederlandsche navolgingen van Defoe. Als vanzelf dringt zich daarbij de gedachte op aan afhankelijkheid der laatstgenoemde van de eerste. En tot op zekere hoogte is deze zeker niet te loochenen; toch zijn daarnevens ook andere factoren werkzaam geweest, die gelijktijdig op de duitsche en hollandsche Robinsonades hebben gewerkt. De opvatting, dat Robinson een avonturier was, is niet van Duitschland uitgegaan, maar heerschte terstond na 't verschijnen van Defoe's werk algemeen. Hierdoor konden dus in Nederland en Duitschland onafhankelijk van elkaar de Robinsonades avontuniersromans worden. *De Hollandsche*, *De Spaansche*, *De Haagsche*, *De Engelsche Vrouwelyke Robinson*, noch ook de *Lotgevallen van Maria Kinkons* zijn in dit opzicht iets verschuldigd aan onze oostelijke naburen. *De Walchersche Robinson* staat even weinig onder duitschen invloed; hij verraadt een ontwikkeling naar 't model van den *Hai Ebn Yokdhan*. *De Haagsche Robinson* volgde voor de tweede helft geen bepaald voorbeeld; het verhaal steunt misschien op *Gulliver's Travels*. En daar nog *De Oude en Jonge Robinson* buiten het kader valt, blijft er niet veel over, dat ons tot het aannemen van een overheerschenden invloed der duitsche Robinsonades zou kunnen nopen. Veeleer moeten we dien invloed hier beperken tot de wijze, waarop het

---

1) T. a. p. p. 39—84.

eilandleven in de verschillende werken behandeld wordt.

Zooals bij de afzonderlijke besprekingen gebleken is, staat de beschrijving van dit leven bij *De Hollandsche Robinson*, *De Vrouwelyke Cartouche* en *Maria Kinkons* zeer sterk onder invloed van Defoe. Daarnaast is echter ook veel aan duitsche Robinsonades ontleend; zoo de voorganger op 't eiland in *Maria Kinkons* en *De Hollandsche Robinson* (vgl. boven p. 126 en 96); de aanwezigheid van een vrouw in *De Vrouwelyke Cartouche* en *Maria Kinkons* (tenzij we in dit geval generatio spontanea willen aannemen, die ook zeer goed mogelijk is); de geschiedenis met den baviaan in *Maria Kinkons* (vgl. boven p. 126). Dat hiernaast ook invloed van *De Engelsche Kluizenaar* te constateeren valt, is bij de behandeling van *Maria Kinkons* en *De Vrouwelyke Cartouche* aangetoond (zie boven p. 126 en 124). Het is dus gebeurd, zooals eigenlijk te verwachten was: *de nederlandsche Robinsonades hebben in de eerste plaats tot voorbeeld genomen den Robinson Crusoe, doch beschouwd onder de opvatting Robinson=Avonturier; daarnaast zijn ook buitenlandsche navolgingen van invloed geweest.*

De vertaalde en de oorspronkelijke nederlandsche Robinsonades nemen tezamen een afzonderlijke plaats in onze letterkunde in. De eerstgenoemde zijn daarbij van het meeste belang, niet alleen, omdat ze het genre in volle zuiverheid vertegenwoordigen, inzoover de boven genoemde elementen er in veel ruimer mate in voorkomen dan in de nederlandsche werken, maar ook, omdat ze gemiddeld hooger staan dan deze; geen van de laatste bereikt de letterkundige waarde, die aan de teekening van Quarlls eiland is toe te kennen; geen enkele der nederlandsche auteurs ook weet te vertellen als de schrijver van *De Saxische* of *De Sweedsche Robinson.* 't Is, alsof ze zich beijverd hebben, al de ingrediënten, waaruit een Robinsonade samengesteld is, dooreen te mengen, maar, buiten staat om er een smakelijke spijs van te bereiden, niet veel anders hebben kunnen doen dan een half gaar

baksel opdisschen. De opgang van de vertalingen (van de meeste verschenen herdrukken) belette de oorspronkelijke werken, populair te worden; of liever, daar de laatste zoo onbeduidend waren, hadden de eerste weinig moeite, het eenmaal veroverde terrein te behouden en uit te breiden. Waarom zou men zich met een oorspronkelijk werk vergenoegen, wanneer een beter, schoon dan vertaald, ter beschikking stond? Zoo werden de vreemdelingen spoedig genaturaliseerd en gaven evenveel en meer aan onze letterkunde dan onze landgenooten. Een eervolle uitzondering moet alleen gemaakt worden voor *De Oude en Jonge Robinson*, die een grooteren vooruitgang beteekent dan de vertalingen brachten.

Maar wat is dan die vooruitgang van de Robinsonades, zoo vertaalde als oorspronkelijke? Totnutoe is er niet veel gebleken van een verschil tusschen haar en de vroegere avonturiersromans. Toch mag men die beide genres niet over één kam scheren. De picaro (zie boven p. 18) is lichtzinnig, spreekt op onverschilligen toon, vertelt zijn ongelukken met galgenhumor, en is altijd satiriek. Vergelijk nu hiermee den Robinson. Zijn stijl is die van Defoe: rustig, breed, eenvoudig, onverstoorbaar. Het is volkomen de taal van den letterkundig niet of weinig ontwikkelden burger. Citaten kent hij niet, kennis van de klassieke wereld is bij hem ver te zoeken. Vreemde woorden gebruikt hij betrekkelijk weinig. Humor in de wijze van menschen en dingen te zien bezit hij in geringe mate of meestal in 't geheel niet; zelden of nooit spreekt hij over zijn rampen met dien galgenhumor, die den picaro zoo eigen is. Van satire geen spoor; hij vertelt alleen „gevallen", voelt zich niet geroepen, een oordeel, laat staan een veroordeeling over zijn medemenschen uit te spreken. Hij is altijd ernstig, als een kroniekschrijver, die zich ten doel stelt, feiten, niets dan feiten te boekstaven, en overschrijdt, in de betere Robinsonades althans, nooit de grenzen van de mogelijkheid.

Wil men het verschil tusschen den picaro en den Robinson duidelijk leeren kennen, dan leze men *De Haagsche Robinson.* Het werkje bestaat uit twee deelen; in 't eerste is de picaro, in 't tweede de Robinson aan 't woord. De schrijver wist het zelf; op den titel vermeldt hij alleen den inhoud van het tweede deel, terwijl hij in de voorrede zegt, dat het eerste „niet zeer boven het middelmatige" is. Dit eerste deel nu wemelt van klassieke herinneringen en bastaardwoorden, strooit hier en daar wat Latijn er tusschen, spreekt met groote vrijmoedigheid en is vol liederlijkheden. Dan komt de held in 't Perzenleger en daardoor in slavernij, en op hetzelfde oogenblik (dit is nog even vóór het eind van 't eerste deel) verandert het verhaal geheel van karakter: klassicisme en vreemde woorden worden schaarsch, de toon, waarop verteld wordt, is heel anders, kortom, we herkennen in den stemmigen Robinson den brutalen Alexander niet meer.

Vanwaar dit in 't oog loopende onderscheid tusschen Robinsonades en picaro-romans? Het is de invloed van de reisbeschrijvingen, die voor de eerste van gewicht is geweest. Defoe schreef zijn verhaal als een zeeman, die zijn avonturen vertelt; en zijn navolgers betreden ook in dit opzicht zijn spoor. Er is geen verschil in stijl tusschen een werkelijke reisbeschrijving en een Robinsonade; en de laatste doet alle moeite, om voor even historisch te worden aangezien als de eerste. Vandaar in de voorrede de verzekering van echtheid, die we ook in de werkelijke reisverhalen aantreffen. Vandaar ook, dat de meeste Robinsonades tevens een beschrijving geven van de bezochte steden en landen; ze zijn, om het zoo te noemen, geografischer dan de picaro-romans. En zooals een reiziger, thuis gekomen, zijn lotgevallen vertelt, eenvoudig weg, alleen met het doel, te verhalen wat hij gezien heeft, zoo doet ook de Robinsonade niets anders. Het is dus duidelijk, hoe de laatste is samengesteld, afgezien van den invloed van Defoe: *naar inhoud en techniek*

een avonturiersroman, naar den stijl een reisbeschrijving.

In zekeren zin beteekenen de Robinsonades dus een achteruitgang, althans geen vooruitgang. Den bruisenden levenslust van den picaro-roman kennen ze niet; de karakterteekening van den *Gil Blas* nemen ze niet over; evenmin volgen ze in dit opzicht het voorbeeld van Defoe. De schrijvers begrepen niet, dat dit het nieuwe was, door den *Robinson Crusoe* gebracht; kwalijk nemen kan men hun dit trouwens niet, daar immers Defoe zelf het niet inzag.

Evenmin is de stijl een verbetering. Zoolang men niet meer dan één van deze werken behoeft te lezen, is het wel uit te houden; vooral de oudste vertalingen zijn behoorlijk leesbaar. Het wordt echter een vervelend werk, met een grooter aantal er van kennis te maken. In de verhalen van den held is even weinig afwisseling als in de wijze, waarop hij ze vertelt. Wat Kippenberg zegt van de handelingen, die men den Robinson op zijn eiland laat verrichten, is evenzeer op de gezamenlijke Robinsonades van toepassing: „Es ist ein heiliges Einerley" [1]). Een gevoelselement is in 't overgroote deel ver te zoeken; dit geeft (voor een modern lezer althans) iets droogs, iets dors aan het heele genre. Na de lectuur van al de bovengenoemde werken heeft men een gevoel, als had men den ganschen dag op de heide geloopen, in zon en stof. 't Is alles vlak en zandig; geen boom, waar 't oog op rusten kan, geen beekje, dat den wandelaar verfrischt. Ver vooruit reeds ziet hij het einde, en aan 't doel zijner reis gekomen, is hij dankbaar, dat hij de heide heeft leeren kennen, maar geniet des te meer van het andere landschap, waar het minder droog en stoffig en vlak is.

Doch daarom zijn alle werken niet met één slag veroordeeld. Ze waagden het, den *Robinson Crusoe* na te

---

[1]) T. a. p. p. 56, aangehaald uit Reichard: *Bibliothek der Romane.* 1775 ff. Band II.

volgen, ofschoon men van tevoren kon zeggen, dat het meerendeel het in dezen wedstrijd moest afleggen. Een werk als het meesterstuk van Defoe is moeilijk te evenaren; het stelt reeds bij voorbaat de meeste mededingers in de schaduw. Maar daarom mogen we niet blind zijn voor de goede eigenschappen dezer navolgers. Het menschdom bestaat nu eenmaal niet uit enkel genieën, en evenmin de literatuur uit louter meesterwerken. De Robinsonades, hoezeer ze ook onder den invloed van de picaro-romans mogen staan, vormen daarmee toch een scherpe tegenstelling. Ze protesteeren tegen het opgeschroefde en onnatuurlijke, waartoe de picaro-toon moest leiden. Men kan niet altijd geestig en satiriek zijn; voortdurend spotten vermoeit en verveelt. Hiertegenover nu staat de Robinsonade als vertegenwoordigster van een haast pooveren eenvoud. Ze versmaadt allen opschik, bezigt niet allerlei beelden, die ten slotte verward door elkaar gaan loopen; ze pronkt niet met klassieke mythologische krullen. Haar hoofdeigenschap is soberheid en eerlijkheid. Wat ze vertelt, strijdt niet met de mogelijkheid; haar stijl is die van het dagelijksche, het alledaagsche leven. Op letterkundige verdiensten maakt ze geen aanspraak; ze tracht (met uitzondering van *De Oude en Jonge Robinson* en misschien van *De Engelsche Kluizenaar*) geen oogenblik, kunst te geven. Defoe streefde hier ook niet naar, maar hij was kunstenaar zijns ondanks; de navolgingen daarentegen verheffen zich niet boven het gewone peil. Ze zijn „volkstümlich durch und durch" [1]), in stijl, in inkleeding (beginnen bij de geboorte en dan verder [2])), ook in de afkomst van den held, die niet uit den allerhoogsten kring is als in den heroïschen roman, niet uit den allerlaagsten als in den schelmenroman. Ze bevatten (de betere althans) niet de gemeenheden van deze; in den grond zijn ze zedelijk,

---

[1]) Kippenberg t. a. p. p. 72.

[2]) Huet in *De l'origine des romans* verwijt een auteur: „il commence grossierement à la naissance".

al blijven ze niet altijd even fijn. Ongelukkig kwam ook hierin de klad, „denn im allgemeinen — zegt Kippenberg [1]) — wandte sich die Gattung ins Rohe und Gemeine. In fast allen Robinsonaden ist etwas davon". Dit geldt evenzeer voor ons land. De eerste oorspronkelijke Robinsonades zoowel als de vertaalde zijn over 't algemeen beschaafd van inhoud. Hierdoor en door haar pogen, een einde te maken aan den picaro-toon, beteekenen ze een vooruitgang. Toch is het haar niet gelukt, dien toon geheel te doen verstommen, getuige *De Spaansche Robinson*, die zelfs haar naam durft aan te nemen. Evenmin zijn ze er in geslaagd, de onzedelijkheid uit de letterkunde te verbannen; verhalen als *De Vermakelyke Avanturesse* (1754), *De Vrouwelyke Lakey* (1756), *De Middelburgsche Avanturier* (1760) e. t. q. [2]), „geven geen hoog denkbeeld van den gekuischten smaak onzer voorvaderen in dat gedeelte der literatuur", zooals in den *Navorscher* wordt geoordeeld na de opsomming van een reeks achttiendeëeuwsche romans [3]).

Totdusver is steeds van den opgang der Robinsonades gesproken, hier volge een antwoord op de vraag naar de oorzaak en den aard van dit succes. Die oorzaken zijn drieërlei. Vooreerst hebben we te denken aan een succès d'estime voor den *Robinson Crusoe*. Velen, die hiervan genoten hadden, begeerden ook de navolgingen te lezen; de titel immers deed vermoeden, dat men met een boek van dezelfde soort te doen had. De boekhandelaars begrepen dit wel, en zonder bezwaar plakten ze het etiquet „Robinson" ook op werken van een heel anderen aard.

In de tweede plaats droeg het sterk op den voorgrond tredende avonturenelement tot den opgang der Robinso-

---

1) T. a. p. p. 77.

2) De *Vad. Letteroef.* verwijten in 1761 en volgende jaren herhaaldelijk aan romans, dat ze in strijd zijn met de goede zeden; ze kiezen in dit opzicht zeer beslist partij tegen den heerschenden wansmaak.

3) Aldaar XVIII (1868) p. 92.

nades bij. Nog niet gewend aan psychologische ontledingen, was de eerste helft der 18e eeuw tevreden met het verhaal van een reeks „gevallen", hoe bonter hoe liever. Aan dat verlangen schenken de Robinsonades, evenals de avonturiersromans, bevrediging.

En de derde oorzaak, ze was het reeds vroeger genoemde „volkstümliche" van deze literatuur. Alles wat verteld werd was gewoon begrijpelijk. Het verhaal mocht in verre landen spelen, onbekende zeden en toestanden schilderde het niet. De taal, de stijl waren die van het dagelijksch leven, geen poëtische vlucht onttrok den schrijver aan het oog van den gewonen lezer, geen geleerdheidsvertoon maakte hem moeilijk te begrijpen voor een weinig ontwikkeld verstand. Met de klassieke achttiende-eeuwsche begrippen vormen de Robinsonades een scherpe tegenstelling. Evenmin als het volk in de sfeer der heroïsche helden vermocht door te dringen, kon het iets voelen voor een dichter, die Apollo en de Muzen aanriep en ten slotte den geheelen Olympus bijeentrommelde.

Maar om diezelfde reden wendden zich de fijnere geesten van het genre af. Opgaande in hun grieksche wereld, alleen genot vindende in een op klassieke leest geschoeide literatuur, moesten ze wel met minachting neerzien op de Robinsonades. Voor een ander deel lazen ze liever Fransch en Engelsch. Aldus aan zich zelf overlaten, niet gesteund door den bijval der meer beschaafde en ontwikkelde burgerij, moest het genre kwijnen en ontaarden, of sterven. Hoe het had kunnen worden bij een betere verzorging, toonen de geschiedenis van Quarll en *Die Insel Felsenburg*, en, voorzoover deze althans hiertoe te rekenen is, *De Oude en Jonge Robinson.*

En niet alleen dat de gezaghebbende kringen het genre niet steunden, ze zwegen het ook dood. Nergens vinden we er iets over vermeld, behalve een uittreksel van *De Oude en Jonge Robinson* in de *Boekzaal*, een beoordeeling van

De Vrouwelyke Engelsche Robinson als „geschikt voor het gemeen" in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, en in ditzelfde tijdschrift [1]) een uitval, die duidelijk ook tegen de Robinsonades gericht is: „Deeze Schryver (= Richardson) vervoert u niet in afgelegene oorden; hy stelt u niet bloot om door de Wilden verslonden te worden; hy sluit zig niet op in heimelyke ontuchtige plaatsen, hy verliest zig nooit in de landstreeken der Toovery".

Zoo moesten de Robinsonades in vergetelheid raken; daar ze geen hooge vlucht nemen, zich niet verheffen boven het gewone peil, zijn ze alleen voor dichtbijstaanden zichtbaar; wie, wat verderaf zich bevindende, het letterkundig veld overziet, kan ze met moeite nog terugvinden.

We zien dus, dat in ons land dezelfde stroom door de letterkunde gaat als in Engeland. Daar begon de achttiende eeuw met spectatoriale geschriften; daarop ontwierp de eerste spectator-schrijver den *Robinson Crusoe*; daarna schonk Richardson in zijn brievenroman tevens den psychologischen roman aan de literatuur. Ons land volgt, ofschoon eenige tientallen jaren later, hetzelfde spoor. Van Effen (het toeval wilde, dat hij tevens de eerste Robinsonvertaler was) wijdde de Spectators in; hierop volgden de „Robinsons"; en toen eerst kwam met Wolff en Deken de psychologische roman tot vollen bloei. De Robinsonades zijn intusschen niet de eenige schakel in de keten, die *De Vermakelyke Avanturier* met *Sara Burgerhart* verbindt. In denzelfden tijd zagen tal van meer- en minderwaardige romans het licht; terzelfder tijd ook verschenen vertalingen van Le Sage, Marivaux, Swift, Richardson, en vooral van Fielding. Een nader onderzoek zal zeer zeker toonen, hoe groot de invloed van deze schrijvers op onze letterkunde geweest is. Het zal tevens bewijzen, dat de meeste werken de vergetelheid, waarin ze ver-

---

[1]) Aldaar 1763 II p. 138.

zonken zijn, verdienen. Maar voor een volledige kennis van onze letterkunde is een beschouwing ook van deze produkten noodig. En al brengt het onderzoek niet meer dan één werk aan 't licht, dat evenals *De Oude en Jonge Robinson* verdient, meer algemeen bekend te zijn, dan is het toch niet geheel zonder vrucht geweest.

Is alzoo de letterkundige waarde van de Robinsonades gering, in andere opzichten zijn ze van veel meer belang. Uit een cultuur-historisch oogpunt beschouwd, kunnen ze belangrijke bijdragen leveren voor de kennis van het achttiendeëeuwsche leven. En evenzoo zijn ze van gewicht voor den taalvorscher. Ze spreken niet het conventioneele Nederlandsch der dichters; in haar „volkstümlichkeit" geven ze de dagelijksche omgangstaal; ze vloeien over van spreekwijzen en typische gezegden. Een nauwkeurige bestudeering er van kan daarom niet anders dan vruchtbaar zijn voor de kennis van onze taal.

BIBLIOGRAFIE.

Omtrent de inrichting dezer bibliografie het volgende. De indeeling is dezelfde als de boven in acht genomene. Vermeld worden bovendien (aan 't slot) de tooneelstukken met ons motief. Weggelaten zijn daarentegen de in het tweede hoofdstuk behandelde historische reisbeschrijvingen, daar deze slechts door de eiland-episode met de Robinsonades in verband staan, maar voor de populariteit van Defoe's werk niets bewijzen [1]). Van de „vor-Defoe'sche" fictieve Robinsonades wordt notitie genomen, omdat, al is invloed er van op Defoe en zijn navolgers niet aan te nemen, ze toch aantoonen, dat gemeld motief in den smaak viel. De volgorde van de vertalingen is chronologisch, naar het jaar, waarin het origineel is verschenen. Waar aan een titel een nadere beschrijving van het boek is toegevoegd, berust deze op autopsie. De overige titels zijn op de aangegeven jaren in het *Naamregister* van van Abkoude en Arrenberg en de vervolgen (Brinkmans catalogi) te vinden, tenzij anders is vermeld. De origineelen der achttiendeëeuwsche vertaalde Robinsonades zijn reeds in het voorgaande genoemd; van de overige zijn de titels kort vermeld onder verdere verwijzing naar Ullrichs reeds zoo vaak geciteerde bibliografie, die slechts voor enkele door mij gevonden werken geen licht brengt. Wegens de zeldzaamheid van de meeste werken uit de achttiende

---

[1]) Een (trouwens onvolledige) bibliografie er van geeft P. A. Tiele in de *Bibliographische Adversaria* I (1873) p. 33 vlgg.

eeuw is daarvoor de plaats, waar een exemplaar er van te vinden is, opgegeven (den Haag duidt aan de Koninklijke Bibliotheek aldaar; Leiden, Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde; Groningen, Amsterdam, Utrecht, de universiteitsbibliotheken in deze plaatsen). Vet gedrukte woorden beteekenen rooden druk in den origineelen titel. Op volledigheid durft deze bibliografie geen aanspraak maken, al is er zooveel mogelijk naar gestreefd; boekhandelaarscatalogi zullen nog wel nieuwe titels brengen; in particuliere bibliotheken zijn zeker nog genoeg werken verscholen.

A. VERTALINGEN.

1. *a*) **Het Leven** En de wonderbaare Gevallen van **Robinson Crusoe,** Behelzende onder andere ongehoorde uitkomsten een verhaal van zyn agt en twintig jaarig verblyf op een onbewoond Eiland, gelegen op de Kust van America by de mond van de Rivier **Oronooque.** Alles door hem zelfs beschreven; Nu uit het Engels vertaald, en met Figuren benevens een nette Kaart zyner zwerving verrykt. Eerste Deel. (Vignet: 2 gekruiste palmtakken onder een kroon.) t' Amsterdam, **By de Jansoons van Waesberge.** M DCCXX. 8°.

„De Vertaalder tot den Lezer" 12 blz.; tekst p. 1—730; na p. 392 herhaling van het titelblad zonder rooden druk, met zelfde vignet en de toevoeging: „Eerste Deel, Tweede Stuk". Titelplaat; in den hoek: „Robinson Crusoes' vreemde levensgevallen"; 12 platen in den tekst; wereldkaart als in de fransche vertaling.

Exemplaar in de Königliche Bibliothek te Berlijn.

b) ———— (zelfde titel als boven, met ander vignet). M DCC XXI. 8°.

„De Vertaalder tot den Leezer" 12 blz.; verder als boven. Op het titelblad na p. 392 vignet als op den hoofdtitel, en het jaartal M DCC XX (sic).

Exemplaar in Leiden.

Tweede Deel Der Wonderbare **Levens Gevallen** van **Robinson Crusoe,** Behelzende, behalven een Verhaal van het gepasseerde op zyn Eilandt geduurende zyn afwezen,

zyne **Tweede Togt** derwaarts; Benevens zyne te rug-reis door Persien, China, Tartaryen en Moscovien tot in Engelandt: vol van ongehoorde en vreemde ontmoetingen, zoo op Zee als te Landt. Alles door hem zelfs beschreven, nu uit het Engelsch vertaaldt, en met een Kaart zyner Voyagie, en Figuren voorzien. (Vignet als in het 1e deel van 1720.) t' Amsterdam, **By de Janssoons van Waesberge;** M DCC XXI. 8º.

„Voorreden van den Engelschen Uitgever, aan den Leezer" 6 blz.; tekst p. 1—608. 8 platen in den tekst; kaart als in het 1e deel.

Exemplaren in Leiden en in de verzameling—R. W. P. de Vries, Amsterdam.

b) ———— (als boven, alleen „afweezen"). M DCC XXII. 8º.

Zelfde druk als boven, met nieuw titelblad en nieuw gedrukte voorrede.

Exemplaar in Berlijn.

Derde Deel van **Robinson Crusoe,** Bestaande in Ernstige Aenmerkingen, Over syn **Leven en Wonderbaere** Gevallen. Benevens syne Beschouwing der **Engele Waereld.** Alles door hem selfs beschreeven. Uyt het Engels Vertaelt. (Vignet.) **Tot Amsterdam,** By de Janssoons van Waesberge. **M.D.C.C.XXII.** 8º.

„Voorreden aan den Leezer" 16 blz.; „Register der Hooftstukken" 2 blz.; tekst p. 1—678; op p. 529 begint: „Gezigt van de Wereld der Engelen". Titelplaat; 6 platen in den tekst; kaart van het eiland.

Exemplaren in Leiden en Berlijn.

2. Het Leven En de wonderbare Gevallen van **Robinson Crusoe** (zelfde titel als boven, ander vignet). Eerste Deel. t' Amsterdam, **By de Jansoons van Waesberge.** M DCC XXXV. 8º.

Als boven 1b; op het titelblad na p. 392 het jaartal M. DCC. XXXV.

Tweede Deel Der Wonderbare **Levens Gevallen** van **Robinson Crusoe** (zelfde titel als boven, alleen „afweezen"; vignet als in het 1e deel). t' Amsterdam, **By de Janssoons van Waesberge,** M. DCC. XXXVI. 8º.

Als boven.

Derde Deel van **Robinson Crusoe** (als boven, alleen „Aanmerkingen"; vignet als in de vorige deelen). **Tot Amsterdam,** By de Janssoons van Waesberge. M.D.CC.XXXVI. 8⁰.

Als boven.

Exemplaar in Leiden.

3. Het Leven **En de Wonderbare** Gevallen van **Robinson Crusoe,** Behelzende onder andere ongehoorde uitkomsten, een verhaal van zyn agt en twintig jaarig verblyf op een onbewoond Eiland, gelegen op de Kust van America, by de mond van de Rivier **Oronooque.** Alles door hem zelfs beschreven, Nu uit het Engels vertaald, en met Figuren, benevens een nette Kaart zyner zwerving verrykt. Eerste Deel. **Te Amsterdam,** By Jan Morterre, Boekverkoper in de Haring-Pakkery, 1752. 8⁰.

Als boven; op het titelblad na p. 392 het jaartal 1752.

Tweede Deel Der Wonderbare **Levensgevallen** van **Robinson Crusoe,** Behelzende, behalven een Verhaal van het gepasseerde op zyn Eilandt geduurende zyn afweezen, zyne **Tweede Togt** derwaarts; Benevens zyne te rug-reis door Persien, China, Tartaryen en Moscovien tot in Engelandt: vol van ongehoorde en vreemde ontmoetingen, zoo op Zee als te Landt. Alles door hem zelfs beschreven, nu uit het Engelsch vertaald, en met een Kaart zyner Voyagie, en Figuren voorzien. **Te Amsterdam,** By Jan Morterre, Boekverkoper in de Haring-Pakkery, 1752. 8⁰.

Als boven.

Derde Deel van **Robinson Crusoe,** Bestaande in Ernstige Aanmerkingen, Over syn **Leven en Wonderbaere** Gevallen Benevens syne Beschouwing der **Engele Waereld.** Alles door hem selfs beschreeven. Uyt het Engels Vertaelt. **Te Amsterdam,** By Jan Morterre, Boekverkoper in de Haring-Pakkery, 1752. 8⁰.

Als boven.

Exemplaren in den Haag en Amsterdam.

4. Levensgeschiedenis en Lotgevallen van Robinson Crusoe, behelzende, onder andere ongehoorde uitkomsten,

een verhaal van zijn agt-en-twintig jaarig verblijf op een onbewoond eiland, gelegen op de kust van America, bij den mond van de rivier Oronoque: alles door hem zelven beschreeven. Nieuwe verbeterde uitgave. Uit het Engelsch vertaald, en met nieuwe plaaten, benevens een nette kaart van zijne omzwervinge verrijkt. Eerste Deel. Te Amsterdam en Rotterdam, bij J. Allart en D. Vis. MDCCXCI. groot 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoe; tekst p. 1—352. Titelplaat; op een steen het opschrift: „Robinson Crusoes vreemde levensgevallen"; 5 platen in den tekst; kaart als in de vorige uitgaven, maar met nederlandsch opschrift.

Tweede Deel (zelfde titel). groot 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoe; tekst p. 1—256. 4 platen. Na p. 256 titelblad: „Levensgeschiedenis en Lotgevallen van Robinson Crusoe. III. Deels. I. Stuk". Tekst p. 1—160. 3 platen.

Derde Deels II. Stuk (zelfde titel). groot 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoe; tekst p. 161—508; „Bericht voor den binder" 1 blz. 5 platen.

Exemplaren in den Haag, Leiden en Amsterdam.

5. Het Leven en de Wonderbare Lotgevallen van Robinson Crusoe. Behelzende onder andere ongehoorde uitkomsten een verhaal van zijn acht-en-twintig jarig verblijf op een onbewoond eiland, gelegen op de kust van America, bij den mond van de rivier Oronoque. Alles door hem zelf beschreven en na de oorspronkelijke uitgaaf uit het Engelsch vertaald, nu in nieuwe spelling overgebracht. Met 11 oude teekeningen en een kaart van zijn eiland verrijkt. — Wereldbibliotheek onder leiding van L. Simons. Uitgegeven voor de Mij. voor goede en goedkoope lectuur door G. Schreuders Amsterdam. z.j. (1906). 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoe; Inleiding p. VII—X; tekst: eerste gedeelte p. 1—240; tweede gedeelte p. 241—450; „Inhoud" 1 blz. Titelplaat als in den druk van 1721; 10 platen in den tekst, gedeeltelijk als in den druk van 1721. Kaart van het eiland als in den druk van 1721. Herdruk van de vertaling van 1721 of 1735.

B. BEWERKINGEN.

1. Campe's Robinson der Jüngere, 1779 (zie Ullrich t. a. p. p. 67-84).

a) J. H. Campe: Handleiding tot de Natuurlyke opvoeding, of Robinson Crusoe, geschikt voor de jeugd, 2 deelen 1781, Amsterdam, A Mens, 8.

b) Den nieuwen Robinson, vertaeld uyet het Hoogduytsch van Joachim Hendrick Campe. Pectus praeceptis format amicis—Horat. — Te Gent, By P. F. de Goesin-Verhaeghe, Drukker en Boekverkooper op d'Hoogpoorte, litt. Q. no. 229. MDCCCII. Jaer X der R. 8.

XI, 386 blz. Vertaald door H. B. G. Wallez, bibliothecaris te Gent.

Exemplaar in de Bibliotheca Hulthemiana in Brussel.

Andere uitgave: Te Gend, By P. F. De Goesin-Verhaeghe 1820. 12. — Nieuwe uitgave onder den titel: De lotgevallen van Robinson, door Joachim Hendrik Campe. Uyt het hoogduytsch vertaeld. Nieuwen druk. Met platen. Gent, drukkery van Snoeck-Ducaju en zoon. z. j. (1833) 12. (256 blz., 4 platen).

Aldus vermeld bij Ullrich t. a. p. p. 75.

c) De jonge Robinson, een vervolg op de handleiding tot de natuurlyke opvoeding of Robinson Crusoë, geschikt ten dienste der jeugd. Door den Heer J. H. Campe. Te Amsteldam, By de Wed. J. Döll. MDCCCVIII. 8°.

Tekst p. 1—280. Inhoud die der Farther Adventures.

Exemplaar in Amsterdam.

d) J. H. Campe: Handleiding tot de natuurlijke opvoeding, of Robinson Crusoë, ten dienste der jeugd. 4e druk, met platen, 8vo, 1815. Amsterdam, ten Brink en de Vries.

e) Campe: Handleiding tot de natuurlijke opvoeding of Robinson Crusoë. Amsterdam 1820 m. pl.

Zie Catalogus Burgersdijk & Niermans Maart 1904 p. 114.

f) J. H. Campe: Robinson Crusoë. Een verhaal voor jeugdige lezers. 7e druk. Op nieuw vertaald naar de 70e Hoogduitsche uitgave, door A. A. Holst. Amsterdam, ten Brink en de Vries. 1867. post 8⁰ met platen.
————— 8e druk. 1877. post 8⁰ met platen. Haagsche Boekh. en Uitg. Maatsch.

g) J. H. Campe: Robinson Crusoë. Uit het Hoogduitsch op nieuw bewerkt door J. Hoffmann. Met plaatjes. Deventer, A. ter Gunne (Amsterdam, Tj. v. Holkema). post 8⁰.

h) Goeverneur's Volksboekjes. De nieuwe Robinson of de zeereizen en avonturen van een Hollandschen Jongen. Leiden. A. W. Sijthoff. z. j. (1880—1882). 8⁰.

Fransche titel: De nieuwe Robinson of de zeereizen en avonturen van een Hollandschen jongen; tekst p. 1—63. Titelplaat.

i) Robinson Crusoë. Bewerkt naar den vijftienden druk van Campe door M. K. de Jong, Hoofd eener school te Deventer. Zutphen, W. J. Thieme en Cie. z. j. (1898). 8⁰.

Voorbericht 1 blz.; tekst p. 1—97; „Inhoud" 2 blz. Met groote en kleine platen.

Leesboek voor de lagere school voor kinderen van 9 à 10 jaar.

2. Robinson de Jonge, beschrijving zijner reize naar Otaheite en de Zuidzee-eilanden; uit het Hoogduitsch. 2 stukjes, met plaatjes, 8vo, 1807. 's Bosch, H. Palier en Zoon.

Vervolg op Campe's Robinson der Jüngere; vertaling van het door Ullrich p. 83 B genoemde: Robinson des Jüngern Beschreibung seiner Reise nach Otaheiti, 1803.

3. De geschiedenis van Robinson Crusoë verkort, en tot het school- en huiselijk gebruik geschikt gemaakt. Te Vlissingen, bij J. J. Corbelijn 1805. 8vo (IV, 80 blz.).

Zie Ullrich t. a. p. p. 92 no. 63; vlg. de *Naamlijst van Boeken* 1790—1832 van het jaar 1806.

4. De kleine Robinson, of de lotgevallen van Robinson Crusoë. Tot nut en vermaak der jeugd. Naar den vijf-

den druk uit het fransch van H. Lemaire. Te Deventer, bij A. J. van den Sigtenhorst. MDCCCXXIII. 12.

VIII, 213 blz. met 7 platen (Ullrich t. a. p. p. 66 no. 3).

——— 2e druk, kl. 8vo, 1824.

Vertaling van het door Ullrich p. 66 no. 3 genoemde: Le petit Robinson, ou les aventures de Robinson Crusoé. Paris 1810.

5. Beknopte Geschiedenis van den Engelschen Robinson Crusoë. met platen, kl. 12mo. Gorinchem, J. Noorduijn.

6. Verkorte geschiedenis van Robinson Crusoë; uit het Fransch door M. van Oort. nieuwe druk, 8vo, 1831. Tiel, C. Campagne.

7. Lotgevallen van Robinson Crusoë, 2 deelen in 16°. (In de Bibliotheek voor de jeugd. 's Hage, Maatschappij van schoone kunsten. (Amst. J. H. van der Beek.) 1839 en '40).

8. D. De Foe: Het leven en de lotgevallen van Robinson Crusoë. Op nieuw uit het Engelsch vertaald. Amsterdam, J. F. Schleijer. 1843. roy. 8°. met platen.

9. De Engelsche Robinson Crusoë. Een verhaal voor de jeugd. Rotterdam, J. A. van Belle. kl. 8°. Met plaatjes. z. j. (vóór 1849).

10. De kleine Robinson Crusoë. 's Gravenhage, H. P. de Swart & Zn. (Amsterdam, Gebr. Koster.) 1850. 32°. met houtgravures.

11. N. A. van Charante: De levensgeschiedenis van Robinson Crusoë naar den roman van Daniel de Foe op nieuw verteld. Rotterdam, H. Nijgh. 1863. 2 dln. post 8°.
——— Tweede Druk. Met 24 platen. Te Amsterdam bij Ten Brink & de Vries. 1879. post 8°.

„Inhoud" 2 blz.; tekst p. 1—328. Titelplaat; 23 platen in den tekst. Beide deelen.

12. Robinson Crusoë. Met medewerking van opvoedkundigen geheel op nieuw bewerkt naar de behoefte van

den tegenwoordigen tijd door Dr. G. A. Gräbner. Uit het Hoogduitsch door Dr. L. P. Ouwersloot. Met platen. Te Sneek, bij van Druten & Bleeker. z. j. (1869). post 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoë; Voorbericht p. V—VII; „Inhoud" p. IX—XII; tekst p. 1—258. Titelplaat en 3 platen in den tekst.

——— 2e druk bewerkt door C. H. Brouwer, met aanbevelend voorbericht van P. Louwerse. Met 6 platen en een kaartje van Robinson's eiland. Sneek, J. F. van Druten. 1880. post 8°.

——— 3e druk. Robinson Crusoë, voor Nederlandsche jongens bewerkt door P. Louwerse. Met nieuwe platen en een kaartje van Robinsons eiland in kleurendruk. Sneek, J. F. van Druten. 1888. post 8°.

——— 4e druk. Robinson Crusoë bewerkt naar Dr. Gräbner's uitgaaf, door P. Louwerse. Met nieuwe platen. Rotterdam, D. Bolle. z.j. (1904). 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoë; voorberichten p. V—XI; „Inhoud" p. XIII—XVI; tekst p. 1—260. 4 platen.

Vertaling van het door Ullrich t. a. p. p. 87 no. 24 genoemde: Robinson Crusoe von G. A. Gräbner. Leipzig 1865.

13. G. Keller: Robinson Crusoë (Amsterdam, Gebr. Koster). In: Geïllustreerde Kinderboeken. Arnhem, J. van Egmond Jr. 1866—1867. Afl. 1—12. (1e—3e afd.) kl. 4°.

14. G. Keller: De geschiedenis van Robinson Crusoë. Arnhem, J. van Egmond Jr. (Amsterdam, Gebr. Koster.) 1869. kl. 4° met 50 houtgravures.

15. S. J. Andriessen: Het leven en de lotgevallen van Robinson Crusoë. Amsterdam, K. H. Schadd. 1869. gr. 4° met 6 gekleurde platen.

16. Robinson Crusoë. Een leerrijk verhaal voor kinderen. Deventer, P. de Lange. 1870. kl. 8°. met 7 in hout gegraveerde en gekleurde platen.

17. Robinson Crusoë. Prentenboek met 6 platen. Amsterdam, J. Vlieger. 1871. kl. 4°.

18. D. de Foe: Het leven en de lotgevallen van Robinson Crusoë. Op nieuw uitgegeven door J. J. A. Goeverneur. Leiden, D. Noothoven van Goor. (Amsterdam, Tj. van Holkema.) Met 6 platen en 192 houtgravures. 1871. post 8°.

——— Volksuitgave 1873.

——— 3e druk, Leiden, z. j.

Zie Catalogus van Stockum, Dec. 1904 p. 270.

——— 4e druk. Met 156 illustratiën. Amsterdam, Tj. van Holkema (v. Holkema & Warendorf.) 1884.

——— 5e druk. Amsterdam. Tj. van Holkema. 1889. gr. 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoë; tekst p. 1—280. Titelplaat, voorstellende den held in dierenvellen; in den tekst fransche platen. Bewerking van beide deelen.

——— 6e druk, met 156 platen. Amsterdam, v. Holkema & Warendorf. z. j. (1900). 8°.

Als boven.

19. Toover-prentenboek, bevattende de lotgevallen van Robinson Crusoë, Klein Duimpje, Rood Kapje en de Gelaarsde Kat. Amsterdam, A. Jacobs. 1872. 4°. met uitslaande chromo-platen.

20. Robinson Crusoë. Met 6 platen. Tiel, H. C. A. Campagne (& Zn.). 1874. kl. 4°.

21. Robinson Crusoë. Beweegbaar prenteboek. Amsterdam, G. Theod. Bom. (J. Vlieger.) 1875. kl. 4°. met 6 gelithografeerde platen.

22. W. F. Oostveen: Robinson Crusoë, De prinses met het ezelsvel, De wolf en de geiten, Sint-Nicolaas, De levende pop, De pop van Margo. Leiden, A. W. Sijthoff. 1875. 6 stukjes post 8°. met gekleurde plaatjes.

23. P. J. Andriessen: De Hollandsche Robinson Crusoë. Een leerzaam en prettig verhaal voor de Nederlandsche jeugd. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink. 1876. post 8°. met 5 platen.

——— 2e druk. Met 5 platen en 1 kaart. Amsterdam, L. J. Veen. 1895. post 8⁰.

24. Albertus: Robinson Crusoë. Amsterdam, Jan Leendertz. 1876. 4⁰. 5 platen met bijschrift.

25. W. F. Oostveen: Robinson Crusoë. Leiden, A. W. Sijthoff. 1883. 4⁰. met gekleurde platen.

26. Adelbert: Robinson Crusoë. Amsterdam, D. R. Hinse. (J. Vlieger.) 1885. 4⁰. met 12 platen.

27. Daniël de Foe: Robinson Crusoe, naar het Engelsch door Mej. A. van Schouwenburg. Met 34 afbeeldingen. Amsterdam, W. Versluys. 1888. post 8⁰.

28. De Geschiedenis van Robinson Crusoë. Opnieuw verteld en bewerkt door D. H. Engelberts. Met gekleurde platen. Arnhem—Nijmegen, Gebr. E. & M. Cohen. 1888. post 8⁰.

Fransche titel: Robinson Crusoë; tekst p. 1—179. Titelplaat; 5 platen in den tekst.

29. Het Leven en de Lotgevallen van Robinson Crusoe. Naar de oorspronkelijke uitgave bewerkt door G. Velderman, Leeraar in de Nederlandsche Taal- en Letterkunde. Geïllustreerd met 12 platen van Josef Scheidel Jr. Rotterdam, D. Bolle. 1889. post 8⁰.

Voorwoord 2 blz.; tekst p. 5—225.

30. Robinson Crusoe's leven en zonderlinge lotgevallen, door Daniel Defoe. Uit het oorspronkelijk Engelsch naverteld door P. Louwerse. Met 70 fraaie houtgravuren en een plattegrondskaartje. (portret van Defoe.) 's Hage, Joh. Ykema. 1891. 8⁰.

Voorbericht 2 blz., get. P. Louwerse; tekst. p. 1—200. Blijkens de voorrede bewerkt naar de engelsche uitgave van 1891, London, Cassell, illustrated by Walter Paget (zie Ullrich t. a. p. p. 24 no. 180); de platen van Paget zijn overgenomen.

——— 2e druk. Amsterdam, L. J. Veen. 1900. gr. 8⁰.

Met Robinson Crusoe Tien jaren op reis. Door P. Louwerse, 's Gravenhage, Joh. Ykema. 1892. Met platen. gr. 8⁰.

Vervolg op het vorige, een bewerking van The Farther Adventures. Platen van Paget (Ullrich ib. no. 181).

31. Agatha [Mej. R. de Goeje]: Pantomime prentenboeken. N⁰ 3: Robinson Crusoe; Amsterdam, Jac. G. Robbers. (J. Vlieger.) 1893. gr. 4⁰. met gekleurde platen.

32. Het Leven en de Vreemde Lotgevallen van Robinson Crusoe, van York, Zeeman, verhaald door hem zelf. (Teekening: Robinson met den papegaai.) Naar het Engelsch van Daniel Defoe door A. M. ten Hoet, Vertaalster van de Koningin der Zee, Tess van de d'Urbervilles, enz. Geillustreerd. Utrecht Lentz en de Haan. z. j. (1896). 8⁰.

Fransche titel: Robinson Crusoe; lijst der platen 1 blz.; tekst deel I p. 1—155; deel II p. 159—302. 6 gekleurde en verschillende andere platen. Inhoud: The Life en The Farther Adventures.

33. Robinson Crusoe. Alkmaar, P. Kluitman. 1900. post 8⁰. met zwarte en gekleurde afbeeldingen.

34. W. P. de Vries: Robinson Crusoë. Amsterdam, Uitgevers-maatschappij „Vivat". 1902. post 8⁰. met afbeeldingen.

35. G. Franz: Robinson Crusoë op zijn eiland. Met 6 platen in kleurendruk. Uit het Hoogduitsch door Albertine. Heusden, L. J. Veerman. 1903. (15). 4⁰.

36. Daniel Defoe: De avonturen van Robinson Crusoe. Opnieuw oververteld uit het Engelsch. Leeuwarden, R. van der Velde. 1906. (60, met afbeeldingen.) kl. 8⁰.

37. Daniel Defoe: Het leven en de wonderbare lotgevallen van Robinson Crusoe. Volledige en onverkorte uitgaaf uit het Engelsch. Met de oorspronkelijke teekeningen en een kaart van zijn eiland. Amsterdam, Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, G. Schreuders. 1906. gr. 8⁰.

Andere uitgaaf dan A 5.

38. Daniel Defoe: Robinson Crusoe. Naar de volledige uitgaaf, voor de jeugd bewerkt. Met 160 gravuren. Zutphen, P. van Belkum Az. 1906. (254). gr. 8⁰.

C. VERTAALDE NAVOLGINGEN.

1. *a*) Waarachtige Beschryvinge Der wonderbare Reysen van Wilhelm Retchir, of De Saxische Robinson, Geboortig van Leypzig: Begonnen in den Jaare 1691. uyt Duytslandt, door Hollandt, Engellandt Vrankryk, Spanjen, Portugaal, Barbaryen, Griekenlandt, Servien en Hongaryen. Vervattende, in een 28. Jarige togt, Veele zeldtzame Gelukkige en Ongelukkige gevallen; Schipbreuken, en andere uyterste levensgevaaren; benevens derzelver vreemde en sonderlinge ontkomingen. Door hem selve in 't licht gegeven. Met kopere Platen verciert. t' Amsterdam, By Jacob Ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs, 1730. 8⁰.

Fransche titel: De Saxische Robinson, of Wilhem (sic) Retchirs Wonderlyke Reysen; „'s Tytels Inhoudt" (gedicht van Luctor et Emergo) 1 blz.; „Aan den Leezer" 4 blz.; tekst p. 1—388; „Register van het Eerste Deel" 4 blz. Titelplaat: „P: Goeree in:"; op een steen het opschrift: „Het wond're Leeven van den Saxische Robinson". 4 platen in den tekst.

Tweede Deel Der wonderbare Reysen van Wilhelm Retchir, of De Saxische Robinson; Door Oostenryk, Hongareyen, en Turkeyen, naar Constantinopolen; over Palestina naar Mecha en Egypten, en door Barbaryen naar Griekenlandt. Eyndelyk uyt Italien te rug naar Saxen. Waar in syne tweede Slavernye, en wonderlyke voorvallen, uytvoerig door hem selve beschreven zyn: doormengt met allerlye geestige gevallen, die een iegelyk in vreemde landen konnen overkomen. Met kopere Platen verciert. t'Amsterdam, By Jacob Ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs, 1730. 8⁰.

„Des Autheurs Bericht aan den Leezer" 2 blz.; tekst p. 1—433; „Register van het Tweede Deel" 3 blz. 4 platen in den tekst. Exemplaar te Leiden in de Bibliotheca Thysiana.

b) Waarachtige Beschryvinge Der wonderbare Reyzen van **Wilhelm Retchir,** of De Saxische Robinson, **Geboortig van Leypzig:** Begonnen in den Jaare 1691. uyt Duytslandt, door Hollandt, Engelandt Vrankryk, Spanjen, Portugaal,

Barbaryen, Griekenlandt, Servien en Hongaryen. Vervattende, in een 28. Jarige togt, Veele zeldtzame Gelukkige en Ongelukkige gevallen; Schipbreuken, en andere uiterste levensgevaaren; benevens derzelver vreemde en zonderlinge ontkomingen. **Door hem zelve in 't licht gegeven.** Met kopere Platen verciert. Eerste Deel. **t'Amsterdam,** By Jan Morterre, Boekverkoper over het Zaandammer-Veer. MDCCLXIV. 8⁰.

Als boven, alleen „Wilhelm, Reyzen"; tekst p. 1—295.

Tweede Deel Der wonderlyke Reizen van Wilhelm Retchir, of De Saxische Robinson; Door Oostenryk, Hongareyen, en Turkeyen, naar Constantinopolen; over Palestina naar Mecha en Egypten, en door Barbaryen naar Griekenlandt. Eindelyk uit Italien te rug naar Saxen. Waar in zyne tweede Slavernye, en wonderlyke voorvallen, uitvoerig door hem zelve beschreven zyn: doormengt met allerlye geestige gevallen, die een iegelyk in vreemde landen konnen overkomen. Met kopere Platen verciert. t' Amsterdam, By Jan Morterre, Boekverkoper over het Zaandammer-Veer. MDCCLXIV. 8⁰.

Als boven; tekst p. 1—325.
Exemplaren in den Haag en Amsterdam.

2. *a*) De Silesische **Robinson,** of de Ware en gedenkwaardige Levensbyzonderheden, zeldzame Ongevallen en wonderlyke Ontmoetingen van den Heer **Frans Anthoni Wentzel van C. . . . .** een Silesisch Edelman. Zowel tot vermaak als leering in 't licht gegeven. Uit 't Hoogduitsch vertaalt. Met Platen. **I. Deel.** Te Amsterdam, **By de Compagnie Boekverkopers. 1754.** 8⁰.

„Aan den Lezer" 6 blz.; „Inhoud der Hoofdstukken van het eerste Deel" 2 blz.; tekst p. 1—267. Titelplaat: „A. Zeeman delineav. J. C. Philips junior fecit"; een vrouwenfiguur schrijft op een plank: „De Silesische Robbinson" (sic); 3 platen in den tekst.

II. Deel (zelfde titel). 8⁰.

„Inhoud der Hoofdstukken van het tweede Deel" 2 blz.; tekst p. 1—308. 5 platen in den tekst.
Exemplaren in den Haag en Leiden.

b) De Silesische **Robinson**, Behelzende deszelfs Geboorte, Opvoeding, Dienstneming als Pagie, voorts als Cadet, verhoging tot Kapiteyn, Minnenhandel, betoonde dapperheid in verscheide Belegeringen, gevangenneming en elendige Slaverny onder de Turken, ontkoming van daar, zyne Reizen door geheel Duitsland, Zwitzerland, Turin, Milaan, Genua, Rome, Napels, Sicilien, Vrankryk, Engeland (Schipbreuk aan 't Eiland Ameland) en Amsterdam, dienstneming by de Oostindische Compagnie, Reizen naar Batavia, Ceilon en gevangenneming door de Zeerovers van Madagascar, overvoering naar Tortuga en Hispaniola, dienstbaarheid onder de Boecaniers, als mede onder de Zeerovers van Jamaica, Reizen van Jamaica naar Engeland, en van daar na Moscovien, Krygsdienst onder de Czaar, gevangenneming door de Zweden, ontslag en vertrek met den Prins van Saxen Gotha naar Stokholm; droevige Schipbreuk en elendig einde. **Doormengt met veele byzonderheden, zo van zeldzame als verbazende ongevallen, en wonderlyke ontmoetingen.** Uit 't Hoogduitsch vertaalt. **Met Platen.** I. Deel. Te Amsterdam, **By Steven van Esveldt,** Boekverkoper in de Kalverstraat, het derde Huys van de Roomsche Kerk de Papegaay. 1755. 8⁰.

„Aan den Lezer" 6 blz., verkort; overigens als bij a.

——— II. Deel (zelfde titel). 8⁰.

Als bij a.
Zelfde druk als a.
Exemplaar van R. W. P. de Vries, Amsterdam.

3. *a*) De Sweedsche Robinson, Of 't Wonderlyk Leven van Gustav Landcron, Waar in, behalven zyne verscheide togten, door voornaame gedeeltens van Europa, vervat zyn veele verwonderenswaardige gevallen, als onder anderen zyne zwaare gevangenis te Algiers, en by de 12 Jarig verblyf met een bekeerde Turkin op een onbewoond Eiland, zyne zeldzame huishouding en levenswyze op het zelven, en zyne gelukkige verlossing en wederkomst in Duitsland, raakende tegens alle verwagting en na het

uitstaan van veele, byna onbedenkelyke ontmoetingen, in een seer gelukkigen staat in de Wereld. Volgens zyn eige Handschrift in 't Hoogduits uitgegeeven door G. F. V. M. En nu om desselfs aangenaamheid in 't Nederduits Vertaald en met Koopere Plaaten versiert. T'Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkooper bezyden de Beurs. 1733. 8°.

„Voorbericht van den Uitgeever Dezes Werks" 8 blz., onderteekend G. F. V. M.; tekst p. 1—412; register 8 blz. Titelplaat: „J. C. Philips inv. et fecit"; met onderschrift: „T' Amsterdam by Jacob Ter Beek, Boekverkoper 1733"; 6 platen in den tekst.

Exemplaren in den Haag, Leiden en Amsterdam.

b) De Sweedsche Robinson, Of het Wonderlyk Leven van Gustaph Landkroon. Waar in, behalven zyne verscheide Tochten, door voornaame gedeeltens van Europa, vervat zyn veele Verwonderenswaardige Gevallen, als onder anderen zyne zwaare Gevangenis te Algiers, en by de 12 Jarig verblyf met een bekeerde Turkin op een onbewoond Eiland, zyne zeldzame Huishouding en Levenswyze op het zelven, en zyne gelukkige Verlossing en Wederkomst in Duitschland, raakende tegens alle verwagting en na het uitstaan van veele, byna onbedenkelyke ontmoetingen, in een zeer gelukkigen staat in de Wereld. Volgens zyn eige Handschrift in het Hoogduitsch uitgegeven door G. F. V. M. En nu om deszelfs Aangenaamheid in het Nederduitsch Vertaald en met koopere Plaaten verciert. Te Amsterdam; Jan Morterre; Boekverkooper op den Nieuwendijk 1771. 8°.

Als boven; titelplaat met hetzelfde onderschrift.

Exemplaar in Amsterdam.

Van Abkoude en Arrenberg p. 500, en Ferwerda: *Algemeene Naamlijst van boeken* (1e deel 3e stuk p. 18) noemen een uitgave van het jaar 1757 (Amsterdam, J. Morterre).

4. *a)* De Gedenkwaardige Reizen, en zeldtzame gevallen van Kapitein Robbert Boyle, nevens een naauwkeurig verhaal van de Reize, Schipbreuk en Behoudenis van Richard Castelman; met ene omstandige Beschryving van Pensil-

vanie en Philadelphia. Uit het Engelsch Vertaalt. In Octavo. Twe Delen. By Jacobus Hoffman te Amsterdam.

Zie *Boekzaal* Nov. 1739 p. 594.

b) **De Nieuwe** Engelsche **Robinson,** of de overzeldzame Gevallen van Capitein **Robert Boyle;** Waar in men onder andere ontmoet; de Historie van Juffrouw de Villars, de verwonderlyke Gebeurtenisse van Don Antonio, de Wisselvallige Levensloop van Don Pedro Aquilio. **En Eyndelyk** De Reize, Schipbreuk en behoudenis van Richard Castelman, met een Beschryving van Pensilvania en Philadelphia. Uyt het Engelsch Vertaalt. Met Plaaten. **Eerste Deel.** Tweede Druk, veel vermeerdert en merkelyk verbetert. **Te Amsterdam,** By Pieter Spriet en Zoon, Boekverkopers in de Taksteeg by 't Rockin 1761. 8⁰.

„Nodig voorberigt aan den Lezer" 8 blz.; tekst p. 1—375. Titelplaat, met onderschrift: „De nieuwe Engelsche Robinson"; 4 platen in den tekst.

——— **Tweede Deel** (zelfde titel). 8⁰.

Tekst p. 1—306; op p. 233 begint het „Verhaal van de Reis, Schipbreuk. en wonderbaarlyke Behoudenis van den heer Richard Castelman. Waar in men een Beschryving vind van Pensilvania, en Philadelphia"; „Register der voornaamste zaaken" 6 blz. Titelplaat; op een luik: „Den nieuwe Engelsche Robinson II. Deel"; 3 platen in den tekst.

Exemplaren in Leiden en Amsterdam.

c) De Nieuwe en Hedendaagsche Engelsche Robinson, of gedenkwaardige reizen en zeldzame gevallen van captein Robert Boyle, uit het Engelsch. Met Plaaten. Eerste Deel. De Derde Druk. Vermeerderd en verbeterd, en van Taalfouten gezuiverd. Te Amsteldam, By Gerbrand Roos. MDCCXCIV. 8⁰.

——— Tweede Deel (zelfde titel). 8⁰.

Zelfde druk als b.

Exemplaar in den Haag.

5. *a)* De **Kluizenaar;** of de weergalooze **Rampen,** en verwonderenswaerdige **Gevallen** van **Filip Quarll,** Engelschman.

Onlangs ontdekt door den Heer Dorrington, Koopman van Bristol, op een onbewoont Eiland in de Zuid-zee, alwaar hy zich toen ontrent vyftig Jaar gansch alleen had onthouden en jegenswoordig nog is, zonder met den gemelden Koopman na Engeland te willen'keren. Met een kurieuse nodige Kaart van 't Eiland en andere Printverbeeldingen opgeheldert en verziert. Te Rotterdam, **By Jan Daniel Beman,** MDCCXXVIII. 8⁰.

„Voorberigt" 9 blz., onderteekend P. L.; „Korte Inhoudt" 2 blz.; „Uitlegging van de Kaart" 1 blz.; tekst: eerste boek p. 1—127, tweede boek p. 129—292, derde boek p. 1—189. Titelplaat: „Collan Fec."; 1 plaat in den tekst; kaart. Opschrift der bladzijden: „De Engelsche Kluizenaar".

Exemplaar in Groningen.

b) De Kluizenaar of de weergaloze Rampen en Verwonderenswaardige Gevallen van Filip Quarll, Engelschman, onlangs door den Heer Dorrington, Koopman van Bristol, op een onbewoont Eilandt in de Zuidt-Zee ontdekt, alwaar hy zig toen omtrent Vyftig Jaren gansch alleen hadt onthouden en jegenswoordig nog bevindt, zonder met den gemelden Koopman naar Engelandt te hebben willen keren. Verciert met een nodige Kaart van 't Eilandt en met andere Printverbeeldingen opgeheldert. Twede Druk, in Octavo. Uitgegeven by de Compagnie Boekverkopers te Rotterdam.

Vermeld: *Boekzaal* Sept. 1751 p. 308; Arrenberg p. 280 noemt als uitgever Steph. v. Waasbergen, Rotterdam 1751; p. 162 de Compagnie, 1752; Ferwerda 1e deel 2e stuk p. 198: Rotterdam 1752.

c) Omwerking.

De Hollandsche Kluizenaar, of de verbazende Lotgevallen van Andries Blank; Zo bevorens als gedurende zyn Veertig-Jarig verblyf op een onbewoond Eiland uitgewischt. Vervattende Eene hoofdzakelyke Beschryving van zyne Geboorte, Opvoeding en 't geen hem verder aanmerkelyks is wedervaren, tot op den tyd dat hy Schipbreuk heeft geleden: Zyne mirakuleuse redding op een onbewoond Eiland, kleding, wooning, huisraad, voedsel en wonder-

bare Levenswyze op 't zelve, met alles wat hem zeldzaams is bejegend, tot op 't oogenblik dat hy door eenige Reizigers aldaar is ontdekt en medegevoerd geworden. Meerendeels uit des Kluizenaars eigen Aantekeningen zamengesteld. Te Rotterdam, By Cornelis van den Dries, Boekverkooper op de Noordblaak, MDCCLXXXVIII. 8⁰.

Voorrede 2 blz.; tekst p. 1—311.
Exemplaar in mijn bezit.

6. Den Fransche Robinzon, of de Reisen Van een onderaarsdch (sic) Kluyzenaar. Met Blaaten (sic). Te Alkmaar: By Jacob Maagh. 1742. 8⁰.

„De Kluyzenaar aan den Leezer", gedicht van 3 blz.; „Voorreden aan den Leezer" 3 blz.; tekst p. 1—295. Titelplaat; 7 platen in den tekst.
Exemplaar te Leiden in de Bibliotheca Thysiana.
Niet vermeld bij Ullrich.

7. De Zonderlinge en wonderbare Lotgevallen van den Brandenburgschen Robinson. Die in zyne jonge jaren verdoolt en in handen van Struikrovers gevallen zynde, na een langdurige omzwerving en het ontworstelen van de ysselykste gevaren, tot den hoogsten trap van ere en aanzien gestegen, en eindelyk wederom in zyn Vaderland en by de zynen gekomen is. Door hem zelven beschreven, en doormengt met zedenkundige aanmerkingen, den lezer beide nut en onderhoudende. Te Utrecht, By Hermanus en Johannes Besseling, Boekdrukkers en Verkopers, 1750. 8⁰.

„De Schryver aan den Lezer" 6 blz.; tekst p. 1—187. Opschrift der bladzijden: „De Bal van 't Fortuin".
Exemplaar te Leiden in de Bibliotheca Thysiana.

8. *a*) De Te Water en te Lande Reizende Robinson van den Berg Libanon. Uit 't Hoogduits vertaald. Te Leeuwarden, By {Abraham Ferwerda en Rud. Joh. Noordbeek} 1757. 8⁰.

Tekst p. 1—408.
Exemplaar in de particuliere bibliotheek van Dr. H. Ullrich.

b) De Libanonsche Robinson, Vervattende aanmerkelyke Avonturen, Reisgevallen, en nauwkeurige, nooit gehoorde beschryvinge, van veele Frugtbare en Aangename Landstreken, gelegen in buytenlandsche vreemde Gewesten. Doormengt Met zeldzame Gebeurtenissen, aanmerkelyke Minnaryen en vermakelyke Historien. Twede Druk. In Friesland, te Herenveen, By T. Roorda, Boekdrukker, Boek, en Papierverkoper. z. j. 8⁰.

Zelfde druk als a.

Exemplaren in den Haag en Leiden.

9. *a*) De Zwitsersche Robinson Crusoë, of de met vrouw en kinderen gestrande Zwitsersche Predikant. Een Boek, tot opscherping van het denkvermogen en vorming van het hart. Uit het Hoogduitsch van J. R. Wysz. Met Platen. (Teekening: „R. Vinkeles fecit. bl. 5".) Te Haarlem bij François Bohn. MDCCCXIII. — Ter Drukkerij van François Bohn, te Haarlem. 8⁰.

„Voorberigt" p. I; „Inhoud" p. II—IV; tekst p. 1—365 of 366. 1 plaat in den tekst: „R. Vinkeles, fecit".

——— Tweede Deel (zelfde titel). 8⁰.

„Inhoud" p. I—IV; tekst p. 1—358; „Naschrift van den Uitgever" p. 359—364. Zelfde titelplaat, zonder verwijzing naar bl. 5; 1 plaat in den tekst: „R. Vinkeles, inv. del. et sculp".

Exemplaar in Amsterdam (iets verminkt).

b) J. R. Wysz: De Zwitsersche Robinson Cruzoë; uit het Hoogduitsch. 2 deelen, met platen, gr. 12mo, 1815. Leeuwarden, J. Proost.

c) De Zwitsersche Robinson Crusoë, of de met vrouw en kinderen gestrande Zwitsersche Predikant. Een verhaal tot opscherping van het denkvermogen en vorming van het hart. Uit het Hoogduitsch van J. R. Wysz. Met platen. Tweede Druk. Eerste Deel. (Teekening als in a zonder „bl. 5".) Te Amsterdam, bij P. R. Otto. MDCCCXXXVI. 8⁰.

Fransche titel: De Zwitsersche Robinson Crusoë; „Voorberigt" p. V—VI; „Inhoud" p. VII—VIII; tekst p. 1—336. Zelfde plaat in den tekst als bij a.

——— Tweede deel (zelfde titel). 8⁰.

Fransche titel: De Zwitsersche Robinson Crusoë; „Inhoud" p. III—IV; tekst p. 1—332; „Naschrift van den Uitgever" p. 333—338. Zelfde titelplaat en plaat in den tekst als bij a.

d) J. J. A. Goeverneur: De Zwitsersche Robinson Crusoe. Eene geschiedenis voor kinderen. Rotterdam, H. Altmann. 1871. 12⁰. met 8 gekleurde platen.

e) ——— Goedkoope uitgaaf. 1874. met 1 plaat.

Origineel: Der Schweizerische Robinson, oder der schiffbrüchige Schweizer-Prediger und seine Familie. Herausgegeben von Joh. Rud. Wyss. Zürich 1812 (Zie Ullrich t. a. p. p. 182).

10. De Fransche Robinson of de kleine schipbreukeling. Naar het Fransch. Met Platen. (Teekening: „Di. Veelwaard, omn: sc." Blz. 201.) Te Rotterdam, bij Mensing en Van Westreenen. MDCCCXXVIII. 8⁰.

Fransche titel: De Fransche Robinson; „Voorberigt" p. III—IV; tekst p. 1—316. 2 platen in den tekst.

Origineel: Le Robinson français ou le petit naufragé, par Julie Delafaye-Brehier. Paris 1826 (Zie Ullrich t. a. p. p. 196).

11. Woillez: Emma, of de vrouwelijke Robinson, eene leerrijke geschiedenis. Haarlem, Erven F. Bohn. 1838. kl. 8⁰. met platen.

Origineel: Emma ou le Robinson des demoiselles par Mme. Woillez. Paris 1834 (Ullrich t. a. p. p. 200).

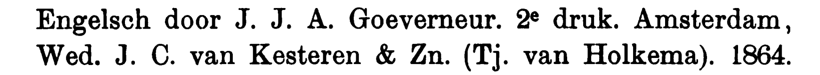
12. Guénolé of de Robinson der IJszee. Met platen. (Teekening.) Te Gorinchem, bij A. van der Mast. z. j. (1839). 8⁰.

Fransche titel: Guénolé of de Robinson der IJszee; „Voorberigt" 2 blz.; tekst p. 1—178. Titelplaat; 2 platen in den tekst.

Origineel: Le Robinson des glaces, par Ernest Fouinet. Paris 1835 (Ullrich t. a. p. p. 200).

13. *a)* F. Marryat: Stuurman Flink, of de schipbreuk van de Vrede. Een verhaal voor de jeugd. Naar het Engelsch. Groningen, W. van Boekeren. 1843. 2 dln. kl. 8⁰. met 16 platen.

b) Kapt. Marryat: Stuurman Flink, of de schipbreuk van „de Vrede". Een verhaal voor de jeugd. Naar het

Engelsch door J. J. A. Goeverneur. 2e druk. Amsterdam, Wed. J. C. van Kesteren & Zn. (Tj. van Holkema). 1864.

c) ——— 3e druk. 1874. post 8°. met 2 gelithografeerde titelplaten en 1 kaartje.

d) ——— Zevende druk. Met 10 platen. Amsterdam Tj. van Holkema. z.j. (1889).

Tekst p. 5—312.

e) ——— Volksuitgave. Amsterdam, v. Holkema en Warendorf. 1902. post 8°.

f) ——— Achtste druk. Geïllustreerd door Johan Braakensiek. Amsterdam Van Holkema & Warendorf. z.j. (1904). gr. 8°.

Fransche titel: Stuurman Flink; tekst p. 5—292. 8 platen.
Origineel: Masterman Ready, or the Wreck of the Pacific. London 1841 (Ullrich t. a. p. p. 202).

14. *a*) A. F. Tytler: Lucie op het onbewoonde eiland. Een onderhoudend verhaal voor kinderen. Naar den 4en druk. Uit het Engelsch vertaald. Rotterdam, van der Meer & Verbruggen. (Amsterdam, J. H. & G. van Heteren.) 1850. 16°. met gekleurde platen.

b) Lucie op het onbewoonde Eiland. Naar het Engelsch van Ann Fraser Tytler door Alma. Nieuwe verbeterde uitgave. Utrecht, J. H. van Peursem. z.j. (1891). 8°.

Fransche titel: Lucie op het onbewoonde eiland; tekst p. 5—107. 3 platen. Op het omslag: zelfde titel, zonder „nieuwe verbeterde uitgave"; T. Slagter, Kollum.
Niet vermeld bij Ullrich.

15. *a*) Mayne Reid: Het huis in de woestijn, of lotgevallen van een gezin in de wildernissen van Noord-Amerika. Naar het Engelsch door C. L. Görlitz. Zwolle, van Hoogstraten & Gorter. 1862. post 8°. met 4 gelith. en gekl. platen.

b) ——— De blokhut in de woestijn, vertaald door H. T. Chappuis (in: Avonturen te Land en ter Zee. Gro-

ningen, Noordhoff & Smit. 1880—1882. dl. 11. post 8⁰. met houtgravures).

Origineel: The Desert Home, or the Adventures of a lost Family in the Wilderness, by Captain Mayne Reid. London 1851 (Ullrich t. a. p. p. 209).

16. *a*) Jules Verne: Het geheimzinnige eiland (De Schipbreukelingen. De Verlatene). Naar de 20ᵉ Fransche uitgave door Gerard Keller. Met 1 kaartje (no. 7 en 8 in: Wonderreizen. Geïllustreerde uitgave. Rotterdam, Jac. G. Robbers. 1877—1882.) post 8⁰.

b) ——— (no. 9 en 10 in: Geïllustreerde Wonderreizen. Nieuwe goedkoope uitgave. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". 1895.) post 8⁰.

Origineel: L'île mystérieuse, par Jules Verne. Paris 1874 (Ullrich t. a. p. p. 217).

17. *a*) Karl Müller: De Robinson van de Noordpool. Eene schets van de natuur in het hooge Noorden. 2ᵉ druk. Met gekleurde platen. Gouda, G. B. van Goor Zonen. 1879. post 8⁰.

b) ——— 3ᵉ druk. 1889.

Niet vermeld bij Ullrich.

18. *a*) Jules Verne: Een leerschool voor Robinsons. Gevolgd door „van Rotterdam naar Kopenhagen" (No. 28 in: Wonderreizen, zie no. 16*a*).

b) ——— (No. 30 in: Geïllustreerde Wonderreizen, zie no. 16*b*).

Origineel: L'école des Robinsons, par Jules Verne. Paris 1882 (Ullrich t. a. p. p. 220).

19. De Erfgenaam van Robinson. Naar het Fransch van André Laurie. Geïllustreerd. Uitgave van N. J. Boon te Amsterdam. z.j. 8⁰.

Fransche titel: De Erfgenaam van Robinson; tekst p. 5—223. Titelplaat en 6 platen in den tekst van L. Benett.

Origineel: L'héritier de Robinson, par André Laurie. Paris 1884 (Ullrich t. a. p. p. 221).

20. De Kleinzoon van Robinson Crusoë naar William

L. Alden, bewerkt door Ant. Reule Nz. Sneek, H. Pyttersen Tz. z.j. (1889). In: Uit alle Werelddeelen. Geïllustreerde Bibliotheek, uitgegeven door Ant. Reule Nz. 8⁰.

Fransche titel: De Kleinzoon van Robinson Crusoë; tekst p. 1—112. 9 platen in den tekst.

Een vertaling van: A new Robinson Crusoe. By William L. Alden, Author of „The Cruise of the Ghost", „The Moral Pirates", etc.; verschenen in: Harper's Young People. An illustrated Weekly. London. vol. IV no. 165 vlgg. (14 Jan. 1888).

Niet vermeld bij Ullrich.

21. *a*) Jules Verne: Twee jaar vacantie (De mislukte pleiziertocht. 1888. Eene knapen-kolonie. 1889) (No. 43 en 44 in: Wonderreizen, zie no. 16*a*).

b) ——— (no. 45 en 46 in: Geïllustreerde Wonderreizen, zie no. 16*b*).

Origineel: Deux ans de vacance, par Jules Verne. Paris 1888 (Ullrich t. a. p. p. 221).

22. Emillio Salgari: De Italiaansche Robinsons. Bewerking uit het Italiaansch van Boudewijn. Amsterdam, C. L. G. Veldt. 1899. post 8⁰. met 16 platen.

Niet vermeld bij Ullrich.

D. NIET VERTAALDE NAVOLGINGEN.

1. **Het Leven** van **Diana Therezia** de la **Fusiliere,** Van hare Geboorte af tot hare Dood toe. **Uit het Fransch vertaalt.** Eerste Deel. Te Leiden, By **Abraham Ambrullaart,** Boekverkoper op 't Rotterdamsche Veer by de Waag, 1731. 8⁰.

„De Vertaler aan den Lezer" 4 blz.; tekst p. 1—424. Titelplaat met onderschrift: „Het Leven van Diana Theresia de la Fusiliere".

——— Twede Deel (zelfde titel). 8⁰.

Tekst p. 1—421; „Byvoegzel" p. 422—428. Zelfde titelplaat. Exemplaar in den Haag.

2. De Nieuwe Avanturier, Beschryvende zyne Over-

zeldzame, Wonderbare, en Aanmerkelyke Gevallen, Op zynen Nieuwe en Gevaarlyke Reis-togt naar het Onbekende Zuid-Land. Uit het Deensch vertaald. Eerste Deel. (Vignet.) Te Leyden by Hendrik en Daniel van Damme. MDCCXXXI. 8⁰.

„Voorberecht" 4 blz.; tekst p. 7—424.

——— Tweede Deel (zelfde titel). 8⁰.

Tekst p. 3—396.
Exemplaar in Leiden.

3. De Hollandsche **Robinson,** of wonderlyke **Gevallen** van den **Heer** * * * Vervattende deszelfs omzwervingen, en wonderlyke ontmoetingen in Vrankryk, Italie, Turkyen, en West Indiën, Zyn verblyf onder de Engelsche Zeeroovers, Onthouding op een onbewoond Eiland, en zeldzame Regering onder de Wilden. **Door Hem zelfs beschreven.** Te Gouda, **By Franco Bellaart,** Boekverkooper op de Markt, by de korte Groenendaal 1743. 8⁰.

„Voorreden" 2 blz.; tekst p. 1—432.
Exemplaren in den Haag en Leiden.

4. *a*) De Walchersche Robinson: zynde een Zeldzame, doch tevens Ware Geschiedenis, behelzende Deszelfs Geboorte, op een onbekend Eiland: Zeldzame Huishouding aldaar, buiten eenige zamenleving, En wonderlyke Verlossing van hetzelve. Door hem zelven beschreven; En naar zyn eigen handschrift, nu voor de eerste reis in het licht gebracht. Te Rotterdam, By Alardus van Eyk, Boekverkooper op de Blaak, in Noortwyk, 1752. 8⁰.

„Voorreden" 8 blz.; tekst p. 1—476; „Drukfeilen" 1 blz.; „Register van boeken" 2 blz.
Exemplaren in den Haag en Leiden.

b) ——— (Zelfde titel, ontbreekt „nu"). Tweede uitgaaf. Te Rotterdam, By N. Cornel, Drukker en Boekverkooper op de Meent, over de Lombertschebrug. z. j. 8⁰.

Zelfde druk als a.
Exemplaar in de particuliere bibliotheek van Dr. H. Ullrich.

5. *a*) **Gevallen** van den Oude en Jongen **Robinson.** Behel-

zende de opvoeding van den jongen Robinson tot Utrecht; zyne deugden, gebreken en huwelyk. Vertrekt na Madera om zyn Vader uittevinden, bevegt een zee-rover. Gaat hem, die uit de gevankenisse van de Inquisitie gevlugt was, opzoeken. Strand op Tabago. Word door zyn Vader van de dood gered, zonder hem te kennen. Oprechting van een nieuw gemeenebest aldaar; en keeren te zamen met veele schatten na Europa. **Doormengt met veele Hertaandoenende gevallen en Vaderlandsche Geschiedenissen.** Alles door den jongen **Robinson** zelfs beschreeven. T' Amsterdam, By **Steeven van Esveldt,** Boekverkoper in de Beursstraat, 1753. 8⁰.

„Voorreeden" p. III—VIII; „Korten Inhoudt" p. IX—XVI; tekst p. 1—749; „Register van boeken" 3 blz. Titelplaat: „J. C. Philips del. et sculp. dir.", met opschrift: „Gevallen van den Oude en Jongen Robinson".

Exemplaren in den Haag en in de Bibl. Hulthemiana.

b) **Gevallen** van den Ouden en Jongen **Robinson.** Behelzende de afkomst en opvoeding van den jongen Robinson te Utrecht; nevens zyne deugden en gebreeken, Levensbeschryving van zyne Voedster Amelia. Zeldzaame Levensloop van den Heer Florimond, de Juffrouwen Fanchon, Angelique, Louison en Tonton; van Maximiliaan en zyn zoon Ferdinand. Vlucht van den ouden Robinson, gevallen en dood van Hr. Rudolf, den Graaf d' Albignac, Henricus, Mr. James. De jongen Robinson, word Baron van Schintznach enz. **Tweede druk.** I. Deel. **Doormengt met veele Hertaandoenende gevallen, en Vaderlandsche Geschiedenissen.** Alles door den jongen **Robinson** zelf beschreven en vervolgdt. Te Amsterdam, By **Steven van Esveldt,** Boekverkoper in de Kalverstraat, het derde huis van de Roomsche Kerk de Papegaay. 1766. 8⁰.

„Voorreede" p. III—VIII; „Voorreede voor de Tweede Druk" p. IX—X; „Korten Inhoudt" p. XI—XIIII; tekst p. 1—418. Titelplaat als boven.

Gevallen van den Ouden en Jongen **Robinson.** Behelzen

de een vervolg van het voorgaande. Reize van den jongen Robinson na Madera en Tabago. Ontdekking van de Schatten der Rovers, keerd met zyn Vader te rug. Bedroefde dood van Ida. Wonderbare gevallen in Duitschland. Rampen van het Gemenebest op Eeden. Dood van den ouden Robinson. Tabago komt aan de Kroon, word neutraal verklaard en einde van deze gevallen. Met het Vervolg, Slot en volmaking van dit Werk. **Tweeden Druk.** II. Deel. **Doormengt met veele Hertaandoenende Gevallen, en Vaderlandsche Geschiedenissen.** Alles door den jongen **Robinson** zelf beschreven en voleindigt. Te Amsterdam, By **Steven van Esveldt,** Boekverkoper in de Kalverstraat, het derde huis van de Roomsche Kerk de Papegaay. 1766. 8⁰.

„Korten Inhoudt" p. III—VIII; tekst p. 1—488.
Exemplaren in Amsterdam en in de particuliere bibliotheek van Dr. H. Ullrich.

c) Bewerking van a in het tijdschrift „Maandelyksche Berichten uit de andere Waereld, of de spreekende Dooden" Juli—Dec. 1764.

6. De Vrouwelyke **Cartouche** of de doorsleepene **Land en Zeeroofster,** Behelzende Haare roekelooze en ongebondene Leevensloop. Haar ongehoorde Fielteryen en Feitelykheeden: Gaauwhandige en dappere Uitvoeringen; Geestige en looze Vonden; Snaakelyke Deugnieteryen, Gevangenschappen en listige Losbraaken. **Mitsgaders** Haare kluggtige Ontmoetingen in haar Leeven. Desselfs zesjaarige Huishouding op een onbewoond Eyland. Haare Ontdekkingen aldaar; Verlossinge van 't zelve, en daarop gevolgde Bekeering en Overgang in 't Cloosterleeven. **Eerste Deel.** Te s' Hertogenbosch, **By Jacobus Palier,** Boekdrukker en Verkooper op de Groote-Markt, MDCCLVI. 8⁰.

„Voor-berigt" 2 blz.; „Opdragt Aan den Welgebooren Heer Jacobus Leonardus van Breugel" 2 blz., onderteekend: Petrus Lievens Kersteman; tekst p. 1—328. Titelplaat, met onderschrift: „De Vrouwelijke Cartouche".

——— **Tweede Deel** (zelfde titel). 8⁰.
Tekst p. 1—252.
Exemplaar in den Haag.

7. De Spaansche **Robinson.** Ofte de zeldzame **Levensgevallen** van **Don Blas de Soria Origuela.** Speelpop van 't Fortuin. Behelzende deszelfs wonderlyke geboorte, en zending na de Hoge Scholen, zyn vlugt van daar uit vrees voor de Inquisitie, dienstneming als Soldaat, toen als Lakey, by welke gelegentheid hy zyn Zuster ontmoet, die hem een verhaal doet van haar zonderlinge gevallen, en gemaakt Fortuin, in mannelyk gewaad, wonderlyke Historie van een Aap die de grootste Meester in 't Schaakspel overtrof; doormengd met een menigte andere, aardige en lezenswaardige gebeurtenissen. **Na een Spaans handschrift in 't Nederduitsch vertaald.** Met Kopere Platen. Te Amsterdam, By **Steven van Esveldt,** Boekverkoper in de Kalverstraat. 1758. 8⁰.

„Voorreden van den Uitgever" 2 blz.; tekst p. 1—130; volgt een nieuw titelblad: „De Spaansche Robinson. Tweede Deel"; tekst p. 1—140; „Register van Boeken" 12 blz. 7 platen in den tekst.
Exemplaren in den Haag en Leiden.

8. De Haagsche Robinson, of de Gevallen van Alexander **** Behelzende zyn Geboorte en Opvoeding, zyne eerste Werelds ontmoetingen, Dienstneming onder de Moscoviten, en daar na onder den berugten Thamas Kouli-Kan, plondering der Stad Dehli, en Min avontuur aldaar, zyn gevangneming, en Slaverny in Turkyen, wonderbaarlyke verlossing van een wreede Dood, werd door den Groten Heer, op enige ontdekkinge uytgezonden, Schipbreuk, en belanding op 't onbekende Eiland Tirevas, en zyne over wonderbaarlyke ontmoetingen aldaar, op wat wyze hy 'er de eerste maal, met den Vorst van dat Land van daan kwam, ysselyke hongersnood, en zyn wonderbaarlyke kloekmoedigheid, aankomst op een ander onbekend Eiland, hun ontmoetingen aldaar, terug komst op *het eerste, terug* komst in Europa, en gelukkig besluyt

zyner gevallen, &c. Eerste deel. Te Alkmaar, Gedrukt by Jacob Maagh, Ordinaris Stads Drukker in de Houtil. 1758. 8⁰.

„Voorreden" 6 blz.; tekst p. 1—96; volgt een nieuw titelblad: „De Haagsche Robinson. Tweede Deel"; tekst p. 99—194.
Exemplaar in Leiden.

9. De wonderlyke **Reisgevallen** van **Maria Kinkons.** Behelzende in zig Haare Geboorte. De geheime Vlugt van haar Ouders. Haar Ontmoetingen onder een Mannelyk Gewaad zo te Land als ter Zee; inzonderheid haare Schipbreuk, Stranding en Woonplaats op een onbewoond Eiland; zonderlinge ontmoeting aldaar met een Baviaan; Ontdekkingen van nog andere onbekende Eilanden met derzelver byzonderheden; en eindelyk de te rug komst in haar Geboortestad Hailbron. Doormengd met een meenigte nooit gehoorde en leezenswaardige Gebeurtenissen. **Alles naaukeurig beschreeven door A. G. l. m.** Te Harlingen, By **Bouwe Schiere,** Boekverkoper, 1759. 8⁰.

„Voorreden" 4 blz.; tekst p. 1—248.
Exemplaar in Leiden.

10. De Engelsche Vrouwelyke Robinson, Of de zeldzame gevallen van Charlotte; Bevattende de verdorve opvoeding eener Engelsche Juffrouw; Minnary met den Zoon van een Lord, den Minnaar harer Moeder; haar Gevangenis; vlugt met Milords Knegt, aan wien zy zig overgeeft; ontmoeting van haar Minnaar, met wien zy hymelyk trouwt, en vervolgens naar Holland wykt; Minnary met een duitsche Graaf; Dood van haren Man; wederkering naar Engeland; valt in de handen der Engelsche Struikrovers, die haar vervoeren; belachelyke Rol, die zy onder hen speelt; Huwelyk met den Capitein dier Rovers, die van zyn Volk vermoord wordt, en zy gevangen; Haar zeldzame verlossing door haren Broeder, en vertrek naar Vrankryk; bekoming van een groten Rykdom; Minnary met Karel; desselfs verlies, herkeering naar Engeland; word op de reize van haar Volk berooft; valt in de handen van een

Edelman, die haar zoekt te onteeren; Haar mannelyke tegenweer; verdooling in een bosch; val in een Wolfskuil met gevaar van haar leven; verlossing; komst in Engeland; ontmoeting van Karel en gelukkig Huwelyk. Doormengt met ongehoorde gevallen, Minnaryen a la Mode en veele wetenswaardige zaken. Volgens haar eigen Handschrift in het licht gegeven. T' Amsterdam, By S. J. Baalde, Boekverkoper. z. j. (1761 of 1759). 8⁰.

„De Uitgever aan den Lezer" 2 blz.; „Inhoud" 12 blz.; tekst p. 1—200. 6 platen in den tekst.

Exemplaren in den Haag, Amsterdam, en de particuliere bibliotheek van Dr. H. Ullrich.

11. *a*) De Vriesche Robinson Crusoë, of de lotgevallen van Thomas Havinga en den Neger Zabi. Een verhaal tot opwekking van deugdsbetrachting en vertrouwen op de Goddelijke Voorzienigheid. Franeker, G. Ypma. (Sneek, F. Holtkamp) 1834. 16⁰.

b) ——— Vierde verbeterde Druk. Met plaatjes. Te Sneek, bij F. Holtkamp en Zonen. z. j. (1846). 8⁰.

„Voorberigt" p. III—IV, geteekend: Sneek, Junij 1846; „Inhoud" p. V—VIII; tekst p. 9—112. 6 platen in den tekst.

c) ——— Vijfde Druk. Met platen. Te Sneek, bij F. Holtkamp. z. j. (1855). 8⁰.

„Voorberigt" 2 blz., geteekend: Sneek, 1855; tekst p. 5—76. 6 platen in den tekst.

E. NIET GEVONDEN ROBINSONADES.

1. Wonderlyke Levensgevallen van den wispelturigen Robinson of ongelukkigen Florentyner, 4 deelen, met platen, 1730, Leiden, J. van Abkoude, 8⁰.

2. De Fransche Robine, of verbazend levenstafreel van Agnes, Marquisinne de P...., Bevattende Hare wonderbare *Minnaryen*, Rampzalige Gevangenis door Struik-

rovers en Vlugt, Gevangenis in de Inquisitie, en verbazende Ontdekking der kunstgrepen dier Regtbank, Schipbreuk aan eene onbewoonde Kust, en wetenswaardige Zaaken daar ontdekt. Doormengt met vele ongehoorde ontmoetingen, en voorbeelden van eene gadeloze standvastigheid. Uit haar eigen fransch Handschrift vertaald. Te Dordrecht, by Jacobus van Hoogstraten, 1755. 8⁰.

Zie den titel bij Ullrich t. a. p. p. 161; *Boekzaal* Sept. 1755 p. 337 en *Librye* t. a. p. 1887 p. 5. Arrenberg (p. 441) schrijft: Marquisinne van Pera.

3. De Berugte Land en Zee-Heldin, of de wonderbare Levensgevallen van Anna Blound, anders Robert Stafford; behelzende haar Geboorte, Opvoeding, eerste Min-Avantuur, en Duël met haar Minnaar, Dienstneming onder de Fransche Vrybuiters naar America, haar eerste Zeetogt, Landingen, Zee-Gevegt, Zee-listen, Verhoging, Plonderingen van verscheide Plaatzen, Zegen, Rampspoeden, Schipbreuk, Wonderbare en Manmoedige redding, komt met luister weder te voorschyn; Zee-Slagen, betoonde Edelmoedigheit, word door de Spanjaarden Gevangen, listige Ontvlugting van daar, by gelegenheit van de liefde van zekere jonge Spaanse Dame voor haar, gaat in dienst van Engeland over, Verovering van Jamaica, Nieuwe Zee-Gevegten, ysselyke Aardbeving, wonderlyk Voorval, word door de Franschen gevangen, haar uitwisseling, helpt St. Domingo veroveren, Zee-Slag, ongelooffelyke Stoutmoedigheit, en andere merkwaardige Geschiedenissen, word gekwetst, haar Kunne ontdekt, en eindelyk haar Huwelyk en Verheffing tot een grooten staat, met Kopere Platen. By Steven van Esveldt, te Amsterdam.

Aldus vermeld *Boekzaal* Oct. 1756 p. 477, dus waarschijnlijk van 't jaar 1756. Arrenberg (p. 312) geeft dit jaar.

4. De Verliefde Eylanders of de Verwonderlyke en Zeldzame Levensgevallen van den Marquis de Orville en de Gravinne de Linan, behelzende deszelfs Reize, haar Schipbreuk en Stranding, aan een onbewoond Eylandt,

haar byzondere Levenswyze op het zelve; zynde een Historie vol van voorname Gevallen en fraye Geschiedenissen van verscheyden Personen, door een Liefhebber met uitnemende en toepassende Digtstukken verciert. In Octavo, by Gerrit Bom te Amsterdam. 1757.

Zie Arrenberg p. 537 en *Boekzaal* Jan. 1758 p. 73.

5. De Deugdzame Huisvrouw, behelzende haar ongelukkig Huwelyk, werd door haar eigen Man verraden, en door zyn toedoen op een onmenschelyke wyze in Slaverny vervoerd, wonderbare verlossing uit die Gevangenis, elendige Schipbreuk op een Rots, Herbergzaamheid van een Kluyzenaar, raakt vervolgens in een Hol van een bende Struykrovers en Moordenaars, die de allergruwelykste moedwilligheden bedreven, waar uit zy op een zonderlinge wyze wierd gered; eindelyk de dodelyke wroeging en knaging, die haar Man zedert dit zyn Godloos bedryf overkwam, en de middelen die hy in 't werk stelde om weder in gunst van deze zyne Deugdzame Huisvrouw te geraken, waar toe zy zig door de medewerking van hare Vrienden liet overreden, met platen. By Steven v. Esveldt, Amsterdam. 1759.

Zie Arrenberg p. 141 en *Boekzaal* Mei 1759 p. 622.

6. De Zegepraalende Natuur of de Gevallen van Mevrouw de Markgravinne van * * *, waarin derzelver zonderlinge ontmoetingen, wederwaardigheden, schaaking, het stranden en haare Levenswyze gehouden op onbewoonde Eilanden, beschreven word, en de onverwachte ontdekking van haare Ouders en Bloedverwanten, in een gezelschap van lieden, waar mede zy reeds een reeks van Jaaren heeft doorgebracht, enz. Alles doormengt met veele fraaije Zedekundige Aanmerkingen. Uit het Fransch vertaald. In Octavo. By P. Conradi en G. Warnars te Amsterdam.

Zie *Boekzaal* Mei 1768 p. 583. Het bestond uit 5 stukjes; reeds Juli 1765 p. 74 had de *Boekzaal* het 1e deel aangekondigd als „door Mevrouw R. R. uit het Fransch vertaalt", bij W. Eleveld te Amsterdam. Arrenberg (p. 594) geeft het jaartal 1768.

F. ROBINSONADES VÓÓR 1719.

1. *a*) Het Leeven van Hai Ebn Yokdhan, In het Arabisch beschreeven door Abu Jaaphar Ebn Tophail, En uit de Latynsche Overzettinge van Eduard Pocock. A. M. In het Nederduitsch vertaald. Waar in getoond wordt, hoe iemand buiten eenige ommegang met Menschen, ofte onderwyzinge, kan komen tot de kennisse van zich zelven, en van God. (Vignet.) t' Amsterdam, By Jan Rieuwertsz. Boekverkooper in de Dirk van Assen-steegh, in het Martelaarsboek. 1672. 8°.

„Voorreede Aan den Leezer" 6 blz.; „Inleiding" p. 1—10; tekst p. 11—80. 1 uitslaande plaat.

Exemplaar in den Haag.

b) De natuurlijke Wijsgeer, of het leven van Hai Ebn Jokdan, in 't Arabisch beschreven door Abu Jaaphar Tophail, voor dezen uit de Latijnsche Overzetting van Eduard Pocok, A. M. in 't Nederduitsch vertaald door S. D. B.: en nu op nieuws met den Arabischen Grondtext vergeleken, en met Aanmerkingen over eenige duistere plaatsen en spreekwijzen verrijkt. Te Rotterdam by Pieter van der Veer 1701. 18 bladen in 8. met Printverbeeldingen.

Vermeld in *Boekzaal* Maart 1701 p. 312.

c) Het wonderlyk En zeldzaam Levens geval van Hai Ebn Jokdan, waar in getoont wort, hoe imant buiten eenig ommegang met Menschen, ofte onderwysinge kan komen tot de kennisse van zich zelven en van God. Zynde desen druk met de Arabische grondtext vergeleken door den Heer Adriaan Reland, in zyn Leven Hoog-Leeraar der Heilige Outheden En Oostersche Talen in de Academie van Utrecht. met kopere platen verciert. Tot Utrecht, by Hendrik Schouten, Boekverkoper by de Maartensbrug. 1721. 8°.

„Berigt Van den Drukker Aan den Lezer" 8 blz.; „Voorreden Van den Vertaler, Geplaatst voor den Druk van 't Jaar 1672" 15 blz.; „Op het leven van Hai Ebn Jokdan", gedicht door Lud. Schouten, 1 blz.; tekst p. 1—254. 5 platen in den tekst.

2. *a*) Ontdeckinge van 't Eylandt Van Pines, Zynde een waerachtige Beschryvinge van 't vierde Eylandt in 't Zuyder onbekent Lant, Zo van desselfs Vruchten, Dieren, Gelegentheyt, als mede de voort-teelinge der Engelse Natie, &c. op 't selve Eylandt. Uyt het Engels vertaalt. t' Amsterdam, Voor Jacob Vinckel, Boeckverkooper in de Beursstraet, in de Historyschryver, 1668. 4°.

Tekst p. 3—8; op p. 3 een tweede titel:

Beschryvinge van 't Eylandt Pines, Ofte een nieuwe Ontdeckinge van een vierde Eylandt in 't Zuyder onbekent Landt. Zynde een oprecht verhael van seeckere Engelsche, die ten tyde van de Koninginne Elisabeth reysende naer Oost-Indien, Schipbreucke quamen te lyden omtrent de Kuste van het Zuyder onbekent Eylandt: en altemael verdroncken, behalven een Man en vier Vrouwen, waer van d' eene een Swartin was; en nu onlanghs in 't Jaer 1667. heeft een Duytsch Schip, aldaer door onweder gedreven, hare Nakomelingen aengetroffen, sprekende goedt Engelsch, aengegroeyt (na haer gissinge) tot het getal van tien a 12000 Persoonen. Waer van het gantsche Verhael volght, door den Man selfs beschreven en nagelaten een weynigh voor syn doodt, en door syn soons soon aen de Duytschen verhaelt en geopenbaert.

Exemplaar in Leiden. Een eerste druk van dit geschrift (exemplaar in Gent) verschilt van het genoemde alleen hierin, dat de inhoudsopgave op p. 3 niet met gotische letters en met iets afwijkende spelling gedrukt is.

b) Oprecht Verhaal van 't Eiland van Pines, En des zelfs Bevolking; Of laatste Ontdekking van een vierde Eiland in Terra Australis, Incognita. Gelicentieerd den 27. Junij Oude of den 7. Julij Nieuwestijl, 1668. Gedrukt tot Rotterdam, (na de Copije van Londen, bij S. G. voor Allen Bank, en Charles Harper, in de Lelij bij Cripplegate-Kerke.) Bij Joannes Naeranus, in de Lomberdstraat, 1668. 4°.

Op de keerzijde van het titelblad staat:

Aan den Lezer. Alzoo bij Jacob Vinkel tot Amsterdam

is Gedruckt een Gedeelte van dit tegenwoordig Verhaal, en eenige van de Principaalste dingen daar uit gelaten zijnde, zo geven wij u hier de Oprechte Copije die ons Authentijk uit Engeland, doch in die Taal, is toegezonden, op dat den nieuwsgierigen Lezer zich aan die slordige oversettinge niet bedrogen vinde, en daar door deze bovenverwonderlijke Historie in verachtinge kome: Leest, verwonderd u van Gods Wonderlijke bestieringe, en Vaar wel.

Exemplaren in Gent en Dresden (zie Max Hippe t. a. p.).

c) Bewerking:

α De Afrikaansche Weg-wyzer van Gerrit van Spaan. Rotterdam 1691. 8°.

Zie Dr. G. D. J. Schotel: *Bibliographisch Woordenboek der Nederlanden.* i. v.

β G. van Spaan: Gelukzoeker over Zee of Afrikasche wegwyzer, 1694. Rotterdam, P. van der Slaart, 8°.

Zie Arrenberg i. v.

γ De Geluk-zoeker over Zee, of D' Afrikaansche Weg-Wijzer. 8°.

„Aan den Lezer" 2 blz.; tekst p. 1—111. Titelblad ontbreekt; blijkens het voorafgaande „Koddig en vermakelijk Leven van Louwtje van Zevenhuizen, of het Schermschool der Huislieden", en den volgenden „Aziaansche Weg-wijzer" is het werk „Te Rotterdam Gedrukt by Pieter de Vries, Boekdrukker in de Valkesteeg 1704".

Exemplaar in den Haag.

δ De Gelukzoeker over Zee, of De Afrikaansche Wegwyzer, Beschryvende verscheide Gewesten, ten dienste van zulke, die in hun Vaderland niet konnen bestaan. Opgestelt door Gerrit van Spaan. Te Rotterdam, Gedrukt by Pieter de Vries, Boekdrukker, in de Valkesteeg. 1752. 8°.

„Aan den Leezer" 2 blz.; tekst p. 295—381. Uitgegeven samen met de „Schermschool" en andere werken van van Spaan.

3. Historie der Sevarambes, Volkeren, die een Gedeelte van het darde Vast-land bewoonen, gemeenlyk Zuid-Land genaamd, Behelzende een naauwkeurig verhaal van de

Regeering, Zeden, Godtsdienst, en Taal, dezer tot noch toe aan de Volkeren van Europa onbekende Natie. Door S. d. B. In dezen Tweden Druk vermeerderd met een nieuwe Reize na het gemelde Land, mitsgaders een zeer naauwkeurig Journaal wegens de Voyagie derwaarts gedaan in de Jaaren 1696. en 1697. op ordre der Hollandsche Oost-Indische Maatschappy door de Schepen de Nyptang, de Geelvink, en de Wezel. Vercierd met kopere Plaaten. t' Amsterdam, By Willem de Coup, Willem Lamsvelt, Philip Verbeek en Joannes Lamsvelt, Boekverkoopers 1701. 8^{0}.

„Voorreden Aan den Leeser" 12 blz.; tekst p. 1—349; bladwijzer 7 blz. Titelplaat en platen in den tekst.

Exemplaar in den Haag.

De 1e druk is van 1682 of '83 (zie *Boekzaal* Juli 1693 p. 14 en Prosper Marchand: *Dict. Hist.* i. v. Allais).

4. *a*) Beschryvinge Van het magtig Koningryk Krinke Kesmes. Zynde een groot, en veele kleindere Eilanden daar aan horende; Makende te zamen een gedeelte van het onbekende Zuidland. Gelegen onder den Tropicus Capricornus. Ontdekt door den Heer Juan de Posos, En uit deszelfs Schriften te zamen gestelt Door H. Smeeks. Te Amsterdam, By Nicolaas ten Hoorn, Boekverkooper, over 't Oude Heeren Logement, 1708. 8^{0}.

„Voor-reeden" 6 blz., onderteekend: „H. Smeeks. Chirurgyn te Zwolle"; „Inhoud der Hooftstukken" 6 blz.; tekst p. 1—286. Titelplaat met onderschrift: „Beschryvinge van het Magtig Koningryk Krinke Kesmes: Zynde een gedeelte van het onbekende Zuidland. t' Amsterdam by Nicolaas ten Hoorn 1708".

Exemplaar in den Haag, met aanteekeningen van den schrijver voorzien; en in Amsterdam.

b) ——— (zelfde titel, ontbreekt de komma achter Posos). Tweden Druk. Te Amsterdam, By Nicolaas ten Hoorn, Boekverkooper, over 't Oude Heeren Logement, 1721. 8^{0}.

Als bij a; zelfde titelplaat en onderschrift, met het jaartal 1721.

Exemplaar in den Haag.

c) ——— (zelfde titel als a, alleen „daaraan, Onbekende"). Te

Amsterdam. Gedrukt voor Abram Cornelis, Boekverkooper aan den Overtoom. 1776. 8⁰.

Als bij a; zelfde titelplaat en onderschrift, t' Amsterdam by Abraham Cornelis 1776. 4 platen in den tekst.

Exemplaar in Amsterdam.

G. TOONEELSTUKKEN.

1. *a*) Het onbewoonde Eiland. Tooneelspel. Gevolgd naar 't Engelsch van den Heere Arthur Murphy. Door Lucas Pater. (Embleem van „Oefening beschaaft de kunsten".) Te Utrecht, Naar het Origineel by P. Meyer. z. j. (1774?). 8⁰.

„Voorbericht" 1 blz.; „Persoonaadjen" 1 blz.; tekst p. 3—58.

Exemplaar in Leiden.

——— (zelfde titel). Te Amsterdam, By de Erven P. Meyer en G. Warnars. MDCCLXXXIII. 8⁰.

Tweede titel: Het onbewoonde eiland. Tooneelspel. Gevolgd naar 't Engelsch van den Heere Arthur Murphy; „Voorbericht" 1 blz.; „Persoonaadjen" 1 blz.; tekst p. 5—54.

Exemplaar in Utrecht.

Er heeft blijkbaar nog een druk bestaan, uitgegeven door „eenige onbaatzuchtige Liefhebbers"; zie een advertentie uit „De Vaderlandsche Courant" van 29 Aug. 1783, afgedrukt achter a.

b) Het onbewoond eiland, Een Zangspel. Naar het Italiaansche van Metastasio. z. j. (1791). 8⁰.

„Voorbericht" p. 170; tekst p. 171—192.

In „Kabinet van Mode en Smaak" (Haarlem, A. Loosjes Pz.) van 't jaar 1791 (zie de inhoudsopgave p. II).

Exemplaar in Leiden.

Beide bewerkingen van Metastasio: L'Isola Disabitata, con Musica del Bonno, sotto la direzione del celebre Cavalier Broschi (1752).

Niet vermeld bij Ullrich.

2. Robinson Crusoe op zyn Eiland, Blyspel. Gevolgd naar het Fransch van den Heere d' Arnault. Te Amsterdam, by J. Helders en A. Mars, Boekverkopers, in de Nes. 1790. 8⁰.

„Voorbericht" 1 blz., onderteekend P: A:; „Vertooners" 1 blz.; tekst p. 5—30.

Exemplaar in Leiden.

Niet vermeld bij Ullrich.

3. Robinson Crusoe, Tooneelspel, in drie bedrijven. Naar het Fransch van R. C. Guilbert-Pixerécourt, door C. van der Vyver. Amsterdam, bij W. Holtrop, 1806. 8°.

Fransche titel: Robinson Crusoe; „Persoonen" 1 blz.; tekst p. 5—131; „Tooneelstukken. Bij Gartman, Smit en Holtrop" 4 blz.

Exemplaar in Leiden.

Origineel: Robinson Crusoé, Mélodrame en trois actes, à grand spectacle, Par R. C. Guilbert-Pixerécourt. Représenté, pour la première fois à Paris, sur le théâtre de la Porte St. Martin, le 10 vendémiaire an XIV, (2 octobre 1805.) Musique de MM. A. Piccini, de l'Académie Impériale de Musique, et Gerardin Lacour. Ballets de M. Aumer. Décorations de M. Matis. A. Paris, Chez Barba, Libraire, palais du Tribunat, derrière le Théâtre Français, no. 51. An XIV. (1805.)

Vgl. ook Ullrich p. 246, 3.

INHOUD.

STELLINGEN.

I.

Zoowel DEFOE als zijn tijdgenooten zagen in den *Robinson Crusoe* een avonturiersroman.

II.

De oorspronkelijke nederlandsche Robinsonades staan meerendeels onder den invloed van den *Robinson Crusoe* en van de buitenlandsche navolgingen van dezen roman.

III.

De eerste fransche vertaling van den *Robinson Crusoe* is ouder dan de eerste nederlandsche en heeft op deze invloed uitgeoefend.

IV.

De meening van TEN BRINK (*Roman in brieven* p. 202), dat Miller het onmiddellijk voorbeeld is geweest voor de romans van FEITH, is onjuist; FEITH volgde in de eerste plaats GOETHE's *Werther*.

V.

Het mnl. gedicht *Van den Vos Reinaerde* is geen parodie op de ridderromans, en Reinaert representeert niet den boerenstand.

VI.

Met „den bruynen Brabander", genoemd in den „Minnebrief" van BREDERO, is waarschijnlijk niet Isaäc van der Voort bedoeld.

VII.

VONDELS *Lucifer* is niet alleen geen politieke allegorie, maar bevat zelfs geen toespelingen op politieke toestanden.

VIII.

Het gezegde „om de haverklap" staat in verband met de (dialektische) uitdrukking „haver klapen" (= haver slechts half uitdorschen) en beteekent: „met tusschenruimte van tijd, voldoende om een partij haver half uit te dorschen", d. w. z. spoedig na elkander, herhaaldelijk.

IX.

De spreekwijze „iemand een rad voor de oogen draaien" is ontstaan uit de opvatting: „iemand een rad voor de oogen draaien zonder dat hij het ziet".

X.

BEATRIJS, vs. 5: *die moeder ende maghet es bleven.*
Lees: *die moeder es ende maghet bleven.*

XI.

De Vereeniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal heeft theoretisch en praktisch ongelijk, wanneer zij weigert, in haar programma op te nemen:

gelijke schrijfwijze voor *ei* en *ij*;
„ „ „ *au* en *ou*.

XII.

De urg.-ĕ in den absoluten auslaut is geapocopeerd vóór de werking van de klankwet, dat in niet-behoofdtoonde syllaben de ĕ in ĭ is overgegaan.

XIII.

Kudrun str. 1352, 1 (ed. Symons):
sô ich drî stunt geblâse.
Lees: *so ich dritte stunt geblâse.*

XIV.

Walther von der Vogelweide 76, 15 v. (Lachmann) is te interpungeeren:
Ich bin verlegen; als Êsaû
mîn sleht hâr ist mir worden rû.

XV.

Het is noodig, dat de studie van het Sanskrit facultatief wordt gesteld voor de candidaten in de nederlandsche letteren, die zich in 't bizonder met letterkunde wenschen bezig te houden.

XVI.

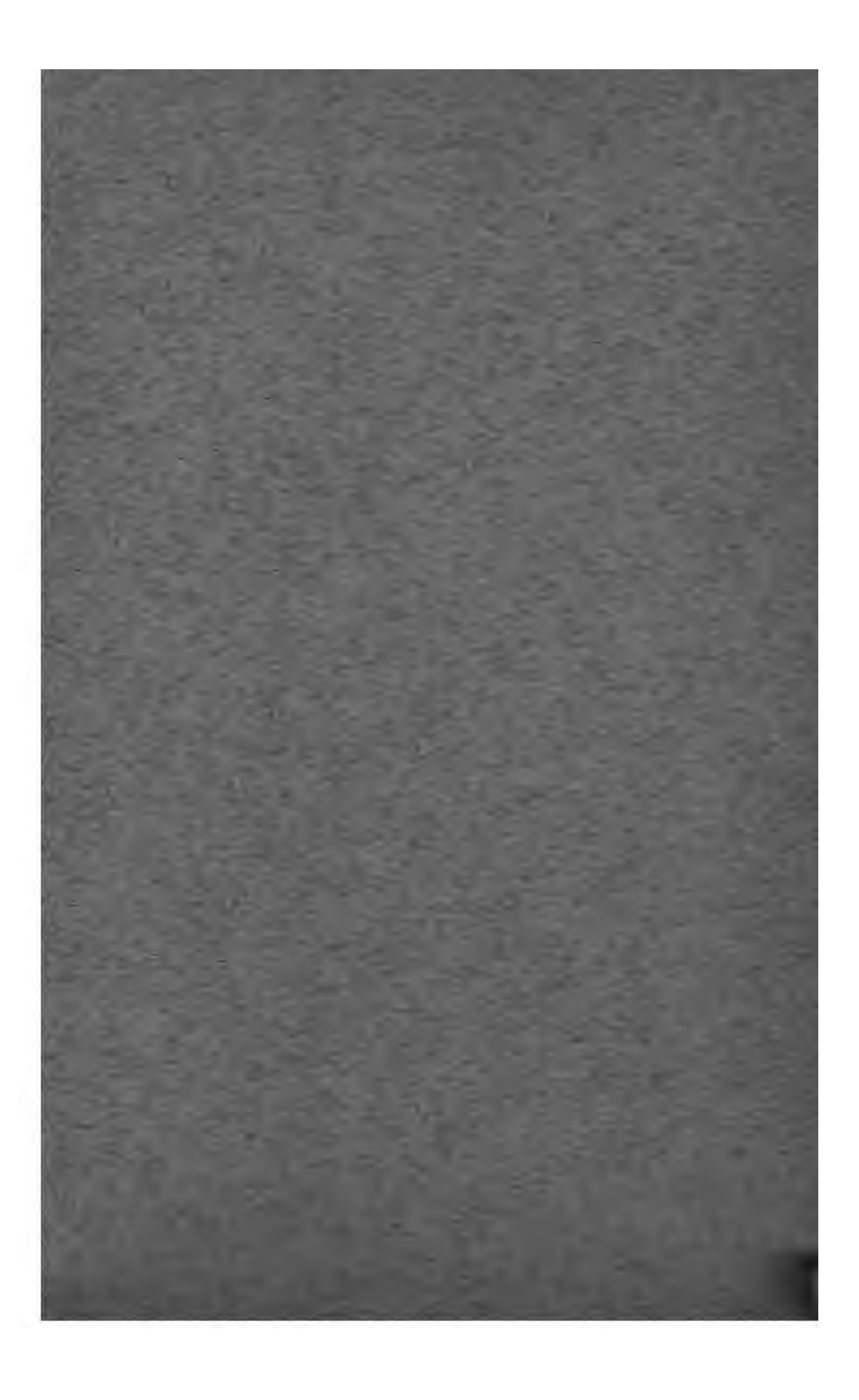
De meening van Prof. Brugmans, dat in de 17e eeuw de Oranjepartij en de Statenpartij tot op zekere hoogte als de partij der agrariërs en die der vrijhandelaars kunnen worden beschouwd (uitgesproken in het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde* XVIII p. 242 vlgg.), mist voldoenden grond.

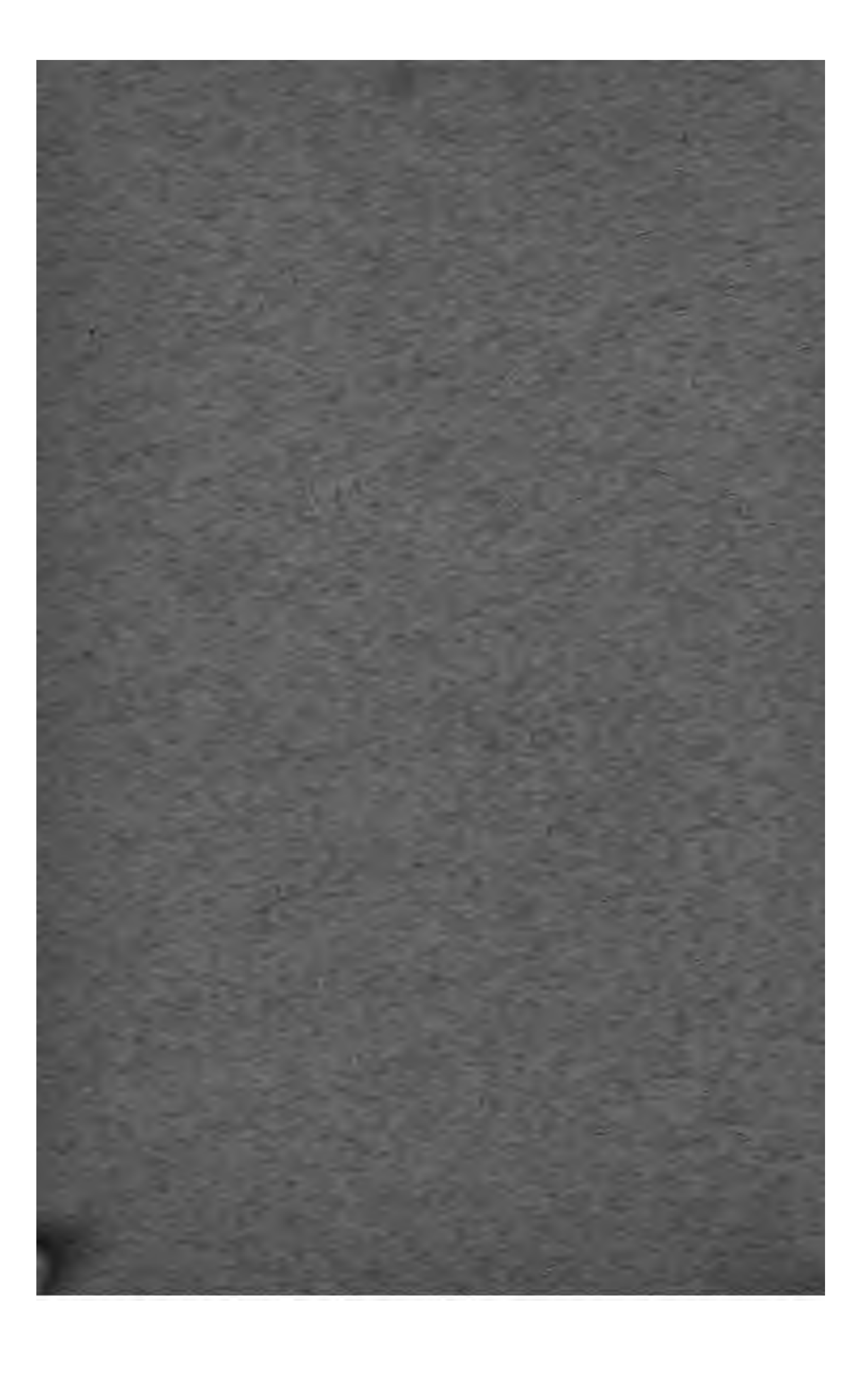
XVII.

Het is niet waarschijnlijk, dat prinses WILHELMINA, gemalin van Stadhouder WILLEM V, in de jaren 1789 en '90 getracht heeft, een secundo-genituur in de Zuidelijke Nederlanden te stichten ten behoeve van haar zoon prins FREDERIK.

XVIII.

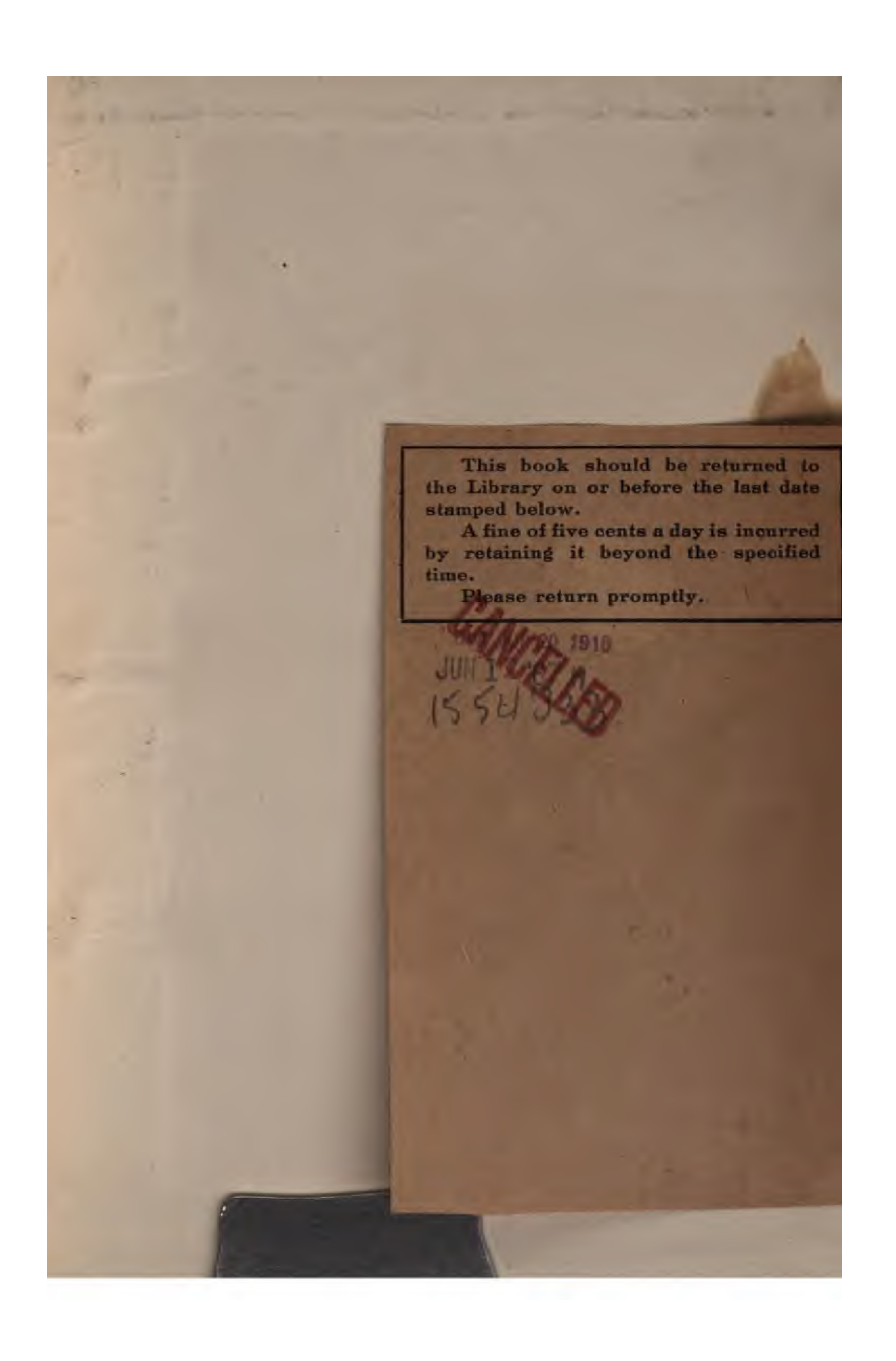
Gewenscht is een wettelijke regeling van het akademisch onderwijs in de letteren, welke den aanstaanden leeraar gelegenheid geeft om zich, zonder zijn wetenschappelijke ontwikkeling te verwaarloozen, door het volgen van een theoretisch college (gelijk dit in Groningen mogelijk is) en door het les geven onder toezicht voor zijn betrekking te bekwamen.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.
A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.
Please return promptly.
CANCELLED
JUN 1

16425.37
Robinson Crusoe in Nederland.
Widener Library 003647545
3 2044 086 770 500